DR. A. UŠENIČNIK

SOCIJALNO PITANJE

ZAGREB 1934

KNJIŽNICA „NOVI ŽIVOT“

SVEZAK 6

DR. ALEŠ UŠENIČNIK
SVEUČ. PROFESOR

SOCIJALNO PITANJE

PREVELA
ZDENKA ŽANKO

1934

NAKLADA KNJIŽARE „PREPOROD“ (A. BUDIĆ) ZAGREB, ILICA 118

Ordinariatus Archidioecesis Zagrabiensis
Nr. 1983

Nihil obstat

Dr. M. Medjimorec m. pr.
censor.

IMPRIMATUR

Datum Zagrabiae, die 19. marti 1934.

Dr. Franciscus Salis Sewis m. pr.
Episcopus Consecratus, Vicarius generalis.

PREDGOVOR.

Ovu je knjigu napisao sveuč. profesor dr. Aleš Ušeničnik, poznati sociolog i autor »Sociologije« i »Uvoda u kršćansku sociologiju«. Prvo izdanje ove knjige izašlo je u Ljubljani 1925. g. zanosno pozdravljeno od čitave katoličke štampe i simpatično primljeno od svih inteligentnih krugova, naročito od katoličke omladine, kojoj je prvotno dr. Ušeničnik i namijenio svoju knjigu kao zapravo udžbenik socijalnog pitanja u kratkom i zbijenom obliku katekizma.

Veliko Križarsko Bratstvo potaknuto nuždom jednoga praktičnoga, kratkoga i katoličkoga udžbenika socijalnoga pitanja, naročito iza znamenite enciklike »Quadragesimo anno«, zamolilo je dr. Ušeničnika, da mu dopusti prijevod ove njegove knjige.

Dr. Ušeničnik nam je ne samo velikodušno ustupio tekst, nego je za naše hrvatsko izdanje, prema najsuvremenijem stanju socijalnoga pitanja korigirao čitavu knjigu, obilno je nadopunio i što je najvažnije sasvim iznova, na temelju enciklike »Quadragesimo anno«, napisao peto poglavlje pod naslovom »Kršćanski socijalni pokret«.

Veliko Križarsko Bratstvo ovime zahvaljuje g. piscu na trudu, koji je uložio za ovo drugo, hrvatsko izdanje svoje knjige i time pružio našoj omladini i svim krš-

ćanskim socijalnim radnicima toliko traženi i potrebiti socijalni katekizam.

Izdajemo ovo djelo u prvom redu kao lagano pisani priručnik za solidnu i sistematsku socijalnu odgoju naše katoličke omladine. Uvjereni smo, osim toga, da će svaki kršćanski socijalni radnik u ovom djelu naći stalni vademecum, naročito u haosu današnjih socijalnih zabluda. Djelom će se moći okoristiti i inteligencija, za koju su specijalno udešene bilješke štampane sitnim slovima.

Oblik je katekizma privlačiv i daje brzo jezgrovit odgovor većinom u sažetoj i logičnoj formi definicije. To će mnogima doprinijeti shvaćanju inače zamršenih i općenito teško pisanih, socijalnih problema, a i lakšem pamćenju značajnijih dijelova.

Veliko Križarsko Bratstvo.

UVOD.

1. Što je socijalno pitanje?

Socijalno pitanje je pitanje, kako da se uredi ljudsko društvo, da ljudima bude dobro, ili kako da se ukloni socijalno zlo.

2. Zar dandanas ljudima nije dobro?

Dandanas očevidno vrlo mnogim ljudima nije dobro, o čemu govori općenito nezadovoljstvo, a govori još napose glasno i to, da ljudi pokušavaju poboljšati svoj položaj krvavim revolucijama.

Isp. rusku revoluciju!

3. Što treba čovjeku, da mu bude dobro?

Čovjeku treba:

a) za tjelesni život: hrane, odjeće, stan;

b) za duševni život: istine, dobrote i ljepote;

c) za zajednički život: slobode, pravednosti i ljubavi.

Čovjek je ponajprije živo biće; kao takvom treba mu tvarnih (materijalnih) dobara, prije svega hrane. No čovjek je više nego životinja; kao biću s duhovnom dušom treba mu i duhovnih dobara; željan je istine, čezne za dobrotom, žedan je ljepote. Čovjek je pak i društveno

biće, koje živi u društvu i može se samo u društvu pravo razvijati; u takvome zajedničkom životu čovjeku nije dobro, ako nema neke slobode, ako u društvu ne vlada pravednost, koja daje svakomu svoje, i ljubav, koja želi svakomu dobro.

4. Je li društvo krivo, što čovjek nema svega toga?

Može biti sam čovjek kriv, može biti krivo društvo; u koliko je društvo krivo, zlo je društveno, socijalno.

Čovjek ne može sam svemu dospjeti; zato ljudi žive u društvu, da se uzajamno pomažu do koliko je moguće zadovoljnoga života. Društvo upravo i jest udruženje ljudi za uzajamnu pomoć i zajedničke svrhe. Tako je obitelj društvo za zajednički život i uzajamnu pomoć muža i žene te rađanje i odgajanje djece Tako je još potpunije, najpotpunije naravno društvo država, koja treba da omogući svima uistinu ljudski život. (Naravno da ima još različitih drugih društava za pojedine različite zajedničke svrhe: po staležima, zvanjima itd.; ima još i posebno nadnaravno društvo, Crkva, koja vodi čovječanstvo nadnaravnom zajedničkom cilju.) U naravnom su redu najvažnija društva obitelj i država: iz obitelji izlazi nov rod, a državna zajednica neka daje po svojoj nakani takve općenite pogodbe, da ljudi mogu svojom marljivošću i svojim radom sebi osigurati neko umjereno blagostanje.

Da ljudima u kojoj državi nije dobro, nego zlo, tome su katkada krivi ljudi sami, pojedinačno (individualno), na pr. što su lijeni i ne mare da rade. Katkada su uzroci bijede sasvim izvanjski, na pr. jer je zemlja neplodna, ili jer državu tište velika opustošenja. Katkada je pak krivo zlu slabo uređenje društva, obitelji ili naročito države, krivi nauci, slabi zakoni, naopake naredbe itd. Ako su uzroci socijalni i ako zlo pogađa čitave staleže ili slojeve, kažemo, da je zlo socijalno.

5. Je li dandanas zlo socijalno?

Dandanas ima mnogo, mnogo zla, koje ima socijalni izvor i također pogađa čitave slojeve.

6. Po čemu se to naročito vidi?

To se vidi naročito po tome, što se po svijetu nagomilava prekomjerno bogatstvo, a da radnički staleži (seljaci, mali obrtnici i radnici) žive unatoč svemu radu samo oskudnim i često puta bijednim životom.

Isp. život radnika: plaća bi možda bila da se podmire dnevne potrebe, no što će biti pod starost, što ako radnik — otac obitelji obnemogne, i što je najgore, što ako ne bude posla, kuda da se okrene s obitelji? To je radničko socijalno pitanje. S obrtnicima je slično: što će biti, ako u teškom boju s velikim poduzećima propadne mali obrt? Činilo bi se, da su seljaci još najmanje ovisni od općenitih socijalnih prilika, no to se samo čini: pomislimo samo na poreze, na cijene seljačkih proizvoda i onoga, što moraju kupiti (odjeće, oruđa, strojeva itd.), na bijeg radnika sa sela, ili samo na općenito nezadovoljstvo, pa ćemo priznati, da i pred seljaka stupa i sve više mu prijeti socijalno pitanje.

7. Zar se dakle socijalno pitanje tiče i nas?

Bez sumnje, jer smo radnički, obrtnički ili seljački sinovi, pa kad bismo bili i iz najbogatijih porodica, socijalno pitanje tiče se svih: socijalna revolucija prijeti cijelome svijetu, i širi se iz Rusije sve dalje i sve će povući u svoj divlji vrtlog, ako ne pođe sretno za rukom riješiti na miran način socijalno pitanje.

Leon XII.: Res nempe clamat, vehementer clamat! Stvar je važna, vrlo važna! (U okružnici »Graves de communi«, 1901.)

PRVO POGLAVLJE.

SOCIJALNO PITANJE PRIJE KRISTA.

8. Da li je socijalno pitanje nastalo istom u naše doba?

Socijalno pitanje nije nastalo istom u naše doba. Uvijek je bilo dosta bijede na svijetu; uvijek je bilo i nekakvih socijalnih uzroka te bijede, zato je uvijek postojalo i neko socijalno pitanje.

9. U čemu se sastojala socijalna bijeda u vrijeme prije Krista?

Socijalna bijeda prije Krista sastojala se:
a) u despotizmu vladara;
b) u ropstvu većine ljudi;
c) u općenitom preziranju rada.

10. Šta je bio uzrok despotizmu vladara?

Despotizmu vladara bilo je uzrok neznanje, da je sva vlast od Boga.

11. Što znači, da je svaka vlast od Boga?

Da je svaka vlast od Boga, znači, da su svi ljudi po svojoj naravi jednaki i da može jedan nad drugim gospodovati ili jedan drugome zapovijedati samo po Božjem ovlašćenju.

Čovjeku kao čovjeku nijedan čovjek kao čovjek ne može zapovijedati; ako zapovijeda i gospoduje nad njim, to je despotizam (nasilje). Ali čovjek je po naravi i društveno biće i može samo u društvu (obitelji, općini, državi) naći uvjete za pravi čovječji život. Društvo opet ne može biti bez neke vlasti, koja se brine za mir i red. Zato je Bog, koji je stvorio čovjeka socijalnoga, također htio, da u društvu bude i vlast. Tako je volja Božja izvor sve vlasti. Tako Bog ovlašćuje oca za glavu obitelji, tako ovlašćuje također i druge starješine i vladare. Bio tko vladar po nasljednom pravu, ili izabran za vladara od naroda, vlast ima uvijek od Boga. Zakoni samo zato vežu u savjesti, jer ih je dala vlast, koja zapovijeda uime Božje vlasti. Ali zato također i vežu u savjesti samo onda, ako su uistinu proizašli iz Božje vlasti i ako se ne protive Božjim zakonima.

12. Zar pogani nisu toga bili svijesni?

Pogani toga nisu bili svijesni. Zato su poganski vladari sebi prisvajali toliko vlasti, koliko im je davala sila. Sila je postala pravda. Vladari su mislili, da smiju sve, što mogu. Njihova vlada je bila vlada samovolje i nasilja.

Tako su rimski carevi pače zahtijevali, da ih ljudi časte kao bogove.

13. Što je bila posljedica toga nasilja?

Posljedica toga nasilja bila je bespravnost puka, osobito podjarmljenih naroda.

Tako su rimski carevi i mogućnici nemilosrdno isisavali podjarmljene pokrajine, oduzimali im prava i nametali prekomjerne poreze.

Sve se bogatstvo kupilo u Rimu, gdje su ga carevi sa svojom čeljadi prosipali u nevjerojatnoj rasipnosti i nasladama.

14. Što je bio uzrok ropstva?

Uzrok ropstva bilo je nepoznavanje čovječje osobnosti.

15. Što znači, da je čovjek osoba?

Da je čovjek osoba, znači, da je na neki način svoj, da ima neka svoja prava, koja mu nitko ne smije kratiti.

16. Kakva prava ima svaki čovjek?

Svaki čovjek ima pravo da živi, da se s njim kao s čovjekom postupa, da ga se poštuje i da mu se pusti izvjesna sloboda.

17. Otkuda ima čovjek ta prava?

Čovjek ima ta prava zato, jer je razumno biće, ili, što je isto, jer ima besmrtnu dušu: radi besmrtne duše ima ljudski život vječnu vrijednost, i čovjek je uzdignut nad sve životinje i sve druge stvari.

18. Zar pogani nisu bili toga svijesni?

Pogani toga nisu bili svijesni, pa zato ljudsko biće nisu dosta razlikovali od životinjskoga, također nisu tačno poznavali vrijednost ljudskoga života.

19. Šta je bila posljedica toga neznanja?

Posljedica je bila ta, da nisu poznavali nikakvih naravnih čovječjih prava, nego da — po njihovu mišljenju — sva prava daje država; ako ih komu država ne da, da ih taj uopće nema; takav čovjek je na taj način kao životinja, koju možemo slobodno ubiti, ako nam je to korisno; kao oruđe, koje upotrebljavamo, ako se može upotrebiti, ili koje možemo i odbaciti ili uništiti, ako nam više ne služi.

20. Da li je bilo kod pogana uistinu kakvih ljudi bez ikakvih prava?

Da, bilo je; tako naročito robovi; a i žene i djeca bili su gotovo bespravni.

21. Kakav je bio položaj žena i djece kod pogana?

Različan, ali općenito bespravan: muž je mogao i bez kazne ženu ili dijete ubiti, ili odbaciti.

Tu i tamo (na pr. u Grčkoj) bolesnu su djecu uistinu izlagali na pusta mjesta, gdje su morali žalosno poginuti. Katkada je otac (na pr. u Rimu) ubio sina ili kćer zbog kakve pogreške, a da ga nitko nije smio pozvati na odgovornost. Žena je mužu bila vrlo često više služavka nego družica. Sjetimo se također, da se u poganskim zemljama (na pr. u Kitaju) još i danas izlažu djeca i da je žena (na pr. kod Crnaca u Africi) još i danas potpuna ropkinja!

22. Što je bilo najznačajnije za ropstvo?

Najznačajnije je za ropstvo bilo to, što su pogani smatrali roba oruđem, kojim smiju raditi sve, što hoće; iskorišćivati ga, kako hoće, prodati ga, kada hoće, ubiti, ako hoće. Rob je bio bespravan, bez prava, zato ništa protiv njega nije bila krivica.

Robova je u starim državama bilo u početku manje od slobodnih državljana, kasnije vrlo mnogo i neisporedivo više od slobodnih. Tako je na pr. u Ateni bilo 20.000 slobodnih državljana, a oko 400.000 robova. Najviše su robova stari narodi dobivali u ratovima: ratne zarobljenike su općenito prodavali u ropstvo.

Nisu svi jednako postupali s robovima: jedni vrlo okrutno, drugi blaže. Naročito su kasniji Rimljani s

njima postupali vrlo surovo, a napose još Rimljanke. Općenito je bilo mišljenje, da rob nema nikakvih prava. Što ih nisu sve popreko ubijali, naravno je: nešto je branio čovječji osjećaj, koji je više ili manje ipak u svakom čovjeku, i koji brani ubijati bez smisla i životinju; no branio je to još više gospodarski osjećaj, jer im se činilo, da je šteta robova, kao što bi bilo šteta razbijati svaku drugu stvar, dok se i najmanje još može upotrebiti. Događalo se pak, da su Rimljani pače davali robove ribama — murenama, jer su im se te ribe činile osobito slatke, ako su ih hranili čovječjim mesom.

Poganski su se narodi tako naučili na ustanovu ropstva, da nisu bez njih mogli zamisliti gospodarstva. Dapače su i najveći poganski filozofi (Platon, Aristotel i dr.) mislili, da su neki ljudi određeni za gospodu, a drugi za robove.

23. Što je još napose podupiralo ustanovu ropstva?

Mišljenje, da je rad nečastan.

24. Da li je ta misao o nečasnosti rada bila općenita?

Ta je misao bila kod pogana, naročito kod najobrazovanijih naroda, kod Grka i Rimljana, skoro općenita. Grci su nešto više cijenili samo umjetnički rad, a Rimljani ratarstvo, a drugi ručni rad, rad rukotvorca, zanatlije smatrali su nečistim i sramotnim, te da slobodan državljanin s njime ne može i ne smije imati posla, da ne okalja svoju čast.

25. Što je bila posljedica toga mišljenja?

Posljedica je toga mišljenja bila opća mržnja na rad; slobodni su taj posao sve više i više prepuštali robovima, a sami se sve više odavali lijenosti i raskoši (rasipanju i uživanju), a robovi su radili s mržnjom i gnjevom.

26. Zar tada nije bilo i drugih uzroka socijalnoj bijedi?

O da, bili su još različiti drugi uzroci, kod Rimljana na pr. osobito veliki posjedi i lihvarstvo.

27. Kako veliki posjedi?

Rimljani, koji su se obogatili u ratovima i pokrajinama, pokupovali su malo pomalo većinu zemlje u Italiji. (Mnogo su je imali već otprije od države u zakupu, pa su je polako jednostavno prisvojili. Kada su naime Rimljani pobjednički prodirali iz Rima po Italiji, proglasili su barem ⅓ svega zemljišta državnim, te ga onda svojim ljudima davali u najam. Katkada su porazdijelili zemlju među bivše vojnike, koji se većinom nisu mogli održati, jer nisu imali ni sredstava ni veselja za rad. Sva je ta zemlja pomalo došla u ruke nekolicine bogataša). Na ta zemljišta su bogataši poslali robove, da ih oni obrađuju. Mali se seljaci doskora nisu mogli takmiti s tim veleposjednicima, pa su jedan za drugim propadali. Ukoliko ih nije uništila ta utakmica, uništilo ih je lihvarstvo.

28. Kako lihvarstvo?

Veleposjednici su posuđivali malim seljacima, u slabim godinama žito, za nesreća stoku, i to uz

strašne kamate, koji su morali seljake pomalo posve gospodarski uništiti.

29. Da li je lihvarstvo bilo uobičajeno također kod Rimljana?

Isprva se posuđivalo bez kamata, a kada su pljačkaški ratovi nagomilali sve više bogatstva u Rimu, počeli su Rimljani ulagati novac uz kamate, u kuće, posjede, trgovine, lađe itd., i to uvijek uz vrlo visoke kamate, od 12—75%. Tako je na jednoj strani bogatstvo uvijek više raslo, a na drugoj je strani opet raslo siromaštvo, jer je samo malo tko, i ako je imao posebnu sreću, mogao svladati takve kamate.

30. Zar nije bilo nikakvog otpora zbog takvog iskorišćivanja?

Otpor ne bi mnogo pomogao, jer je bogataše podupirala sva državna vlast.

U rimskoj povijesti napose su se dva brata Grakha (u 2. st. pr. Kr.) zauzimali za male seljake i pokušali izvesti pametno preuređenje posjeda, ali obojica su žalosno poginuli, prvoga su ubili, a drugi se, natjeran u tjesnac, dao probosti od roba. I robovi su se nekoliko puta u većem broju digli protiv gospodara (tako g. 73. pr. Kr. rob Spartakus na čelu 70.000 robova), ali su Rimljani poslali vojsku protiv njih, svladali ih i 6.000 pribili na križ.

31. Tko je bio oslobodilac podjarmljenih iz te bijede?

Isus Krist.

DRUGO POGLAVLJE.

KRŠĆANSTVO I SOCIJALNO PITANJE.

32. Da li je svrha dolaska Kristova bila rješenje socijalnog pitanja?

Ne, njegova je prva svrha bila spasenje duša za vječni život, no nauka je Kristova tako puna života, da je bogati izvor i za vremeniti individualni i socijalni život.

33. Što dakle donosi socijalno evanđelje kršćanstva?

Socijalno evanđelje kršćanstva donosi:

a) utjehe u bijedi;

b) oslobođenje od poganskih socijalnih zabluda;

c) kreposti, koje stvaraju najbolje uvjete za sretno ljudsko društvo.

34. Kakvu utjehu daje kršćanstvo bijednima?

Kršćanstvo daje bijednima veliku utjehu:

a) Kršćanstvo uči, da je bijeda posljedica istočnoga grijeha, i da je moramo strpljivo uzeti na se, kako je Krist uzeo križ; također u bogatstvu može biti i često ima neizmjerno bijede i nesreće, a u siromaštvu može čovjek biti sretan;

b) kršćanstvo mijenja bijedu i trpljenje u cijenu za vječni život, kad nas uči, da trpljenjem, ako ga u Kristovu duhu podnosimo, zadovoljujemo za grijehe, da se čistimo od strasti i da dobivamo uvijek više zasluga za nebo;

c) da, Krist je doviknuo: teško bogatašima, jer takvi i prerado zaboravljaju, da nije naše

pravo boravište na zemlji i tako se izgube zauvijek, pa zato:

»Teško vama bogatašima, jer ste dobili svoju utjehu; teško vama, koji ste sada siti, vi ćete stradavati; teško vama, koji se sada smijete, jer ćete se žalostiti i uzdisati.« (Lk. 6, 24—25), a isto je tako Isus doviknuo: blago siromasima, koji siromaštvo pravo podnose:

»Blago siromasima, jer je vaše kraljevstvo Božje;

blago vama, koji sada gladujete, jer ćete se nasititi;

blago vama, koji sada plačete, jer ćete se smijati.« (Lk. 6, 20—21).

35. Što je učinio Krist, da dokaže istinitost te nauke?

Krist, koji je bio neizmjerno bogat u kraljevstvu svoga Oca, postao je za nas siromašan: »Premda je bio bogat, postao je radi nas siromašan, da se vi njegovim siromaštvom obogatite« (II Kor. 8, 9); »premda je bio u biti Božjoj, ipak je sebe poništio, uzevši na se bit sluge, ponizio sam sebe i bio pokoran do smrti, do smrti na križu«. (Flp. 2, 6—8).

36. Da li je taj primjer imao kakvu moć?

Taj primjer imao je toliku moć, da je odonda pa do danas na tisuće i tisuće ljudi ostavilo bogatstvo i sve, što su imali, da mogu siromašni nasljedovati siromašnoga Isusa.

Isp. sv. Franju Asiškoga i redove sa zavjetom dragovoljnoga siromaštva.

37. Je li Krist možda htio time sve pridobiti za siromaštvo?

Nipošto ne; istina poziva sa sobom izabranike; nama drugima je htio dati samo nauk, da nije bogatstvo prava sreća, a siromaštvo da nije prava nesreća, te da pravu sreću daje samo pravi život, pa bilo da si u bogatstvu ili siromaštvu; to svjedoče svojim primjerom one tisuće, koje žive u dragovoljnom siromaštvu.

38. Da li se kršćansko socijalno evanđelje zadovoljava samo tom utjehom ili možda čak osuđuje želje za blagostanjem?

To ne. Kršćanstvo daje tu utjehu, kad često druge pomoći uopće nema. Osim toga kršćanstvo nas tim naukom upućuje, da s višega gledišta pravo cijenimo bogatstvo i siromaštvo, i da ne težimo neuredno za bogatstvom. Smijemo pak sebi željeti neko blagostanje, jer mi ljudi obično teško ispravno podnosimo siromaštvo, i za nas je nekako najbolje ono, što je sebi želio mudri, koji je molio Boga: »Ne daj mi ni siromaštva, ni bogatstva; udijeli mi samo, koliko je potrebno za život, da ne bi presit pao u napast, da te zatajim i govorim, ko je Gospodin?, ali ni da zbog siromaštva ne budem prisiljen krasti i krivo se zaklinjati imenom svojega Boga« (Preg. 30, 9).

39. A što je s bogatstvom, zar ga kršćanstvo naprosto osuđuje?

Kršćanstvo ne osuđuje svako bogatstvo, samo to uči, da su s bogatstvom spojene takve duž-

nosti, a i takve kušnje, da je dužnosti teško ispuniti, a kušnjama teško izbjeći.

40. Od kojih je poganskih socijalnih zabluda oslobodila čovječanstvo Kristova nauka?

Najprije od ovih triju poganskih zabluda: da netko ima vlast sam od sebe, da koji čovjek nije čovjek, i da je rad za čovjeka sramotan.

41. Što je Krist učio o vlasti?

Krist je učio, da je sva vlast »odozgora« (Iv. 19, 11), i za njim je ponavljao sv. Pavao: »Nema vlasti od drugog, nego od Boga.« (Rim. 13, 1).

42. Što slijedi iz te nauke?

Iz te nauke slijedi za nas, da se moramo pokoravati vlasti: »Tko se vlasti opire, Božjoj se volji opire.« (Rim 13, 2); za vladare pak, da su »sluge Božje« (Rim 13, 6), i davat će Bogu odgovor, kako su upotrebljavali svoju vlast.

43. Kakvo socijalno značenje ima ta nauka?

Ta nauka je oslobodila kršćanske narode poganskoga nasilja (despotizma i apsolutizma vladara), a zajamčila također i vladarima potreban autoritet protiv samovolje puka.

Da su u povijesti kršćanstva narodi gubili slobodu i vladari auktoritet, tomu je bilo najviše krivo samo to, da su vladari i narodi izgubili živu kršćansku svijest.

44. Što je Krist učio o osobnosti?

Krist je učio, da je Bog otac sviju (svi neka mole »oče naš«), da je i za siromašnog Lazara otvoreno nebo (»a umro je prosjak, i anđeli su

ga odnijeli u krilo Abrahomovo« Lk. 16, 22); da pače nad djecom bdiju Božji anđeli, »koji uvijek gledaju lice Oca, koji je na nebesima« (Mt. 18, 10); učio je, da moramo sve ljude ljubiti (Lk 10, 37), da štogod komu učinimo, da njemu činimo (Mt 25, 40), da ne ćemo naći smilovanja kod Boga, ako ne budemo i sami sa svima milosrdni (Mt 18, 35); učio je, da svaki čovjek ima dušu, koju ljudi ne mogu ubiti (Mt 10, 28), da je ljudska duša vrednija nego cijeli svijet (Mt 16, 26) i da nema ničega, što bi čovjek mogao dati u zamjenu za dušu (Mt. 16, 27).

45. Što slijedi iz te nauke?

Iz te nauke slijedi, da je protiv Božjeg određenja svako postupanje s čovjekom kao da nije čovjek.

46. Kakvo socijalno značenje ima ta nauka?

Ta je nauka oslobodila ženu i djecu, ta je nauka ukinula ropstvo.

47. Da li je ropstva s kršćanstvom odmah nestalo?

Kamogod je doprlo kršćanstvo, tamo je odmah nestalo ropstva, po svojoj biti, ali nije odmah prestalo po vanjskom obliku.

48. Što to znači?

To znači, da za kršćanina, koji je bio živo svijestan Kristove nauke o Bogu ocu svih ljudi, rob više nije bio nešto manje vrijedno nego čovjek, i ne samo čovjek, već štaviše brat, a ako brat, ka-

ko bi mogao i smio s njime postupati nečovječno? A ostala je još i u kršćanstvu dulje vremena vanjska ovisnost robova, jer nije bilo moguće odmah promijeniti državne zakone i gospodarske prilike.

49. Što je dalo toj nauci o sveopćem bratstvu još posebnu moć?

Toj nauci dalo je još posebnu moć Kristovo otkupljenje. Krist je Otkupitelj sviju, i oni, koji su postali dionici plodova otkupljenja, još su na potpuniji način djeca Božja (»svi ste naime djeca Božja po vjeri«, Gal. 3, 26): svi braća, jer ste djeca jednoga Oca; svi Božji oslobođenici, jer ste po Kristu oslobođeni iz ropstva grijeha; svi jednaki, jer svi prije robovi, sada ste Božja djeca i baštinici nebeskoga kraljevstva. Zato je govorio sv. Pavao, da u kršćanstvu nema razlike ni među slobodnima i robovima, ni među Židovima i Grcima, ni među muškima i ženskima, jer su svi jedno u Kristu (Gal. 3, 28).

Isp. Pavlovo pismo Filomenu, gdje mu govori o robu Onezimu, koji je bio pobjegao, a Pavao ga u tamnici obratio u kršćanina. Kad ga šalje natrag gospodaru, piše: »Molim te za svoga sina, koga sam rodio u željezu, za Onezima... primi ga ne više kao roba, već mjesto roba kao premilog brata« (10; 16).

50. Zar nije te misli preuzela također francuska revolucija (1789.)?

Da, preuzela ih je s geslom: sloboda, jednakost, bratstvo, ali je miješala prave i krive pojmove: slobodu je shvaćala i kao slobodu od Božjih zakona, jednakost kao nijekanje svakog auktoriteta, bratstvo kao bratstvo, po naravi bez Božjega očinstva.

Ipak je francuska revolucija imala dobre posljedice po tom geslu, ukoliko je u njemu bilo kršćanskoga: razbila je apsolutizam vladara i premoć plemstva te pripravila tlo za oslobođenje naroda i radničkih staleža. Za francuskom je revolucijom došla g. 1848, koja je donijela tu dvojaku slobodu: konstitucijonalizam i ukinuće kmetstva.

51. Što je osim Kristove nauke o čovječjoj osobnosti još posebno diglo ženu i djecu?

Ženu je posebno diglo to, što je jedna između žena bila izabrana za Majku Božju: štovanje Marije snažno je probudilo štovanje žene uopće; djecu je pak napose digao Isusov primjer srdačne ljubavi prema djeci: kako da ne ljubimo djecu, kad ih je Sin Božji tako ljubio?

52. Kakav je uzor dalo kršćanstvo obitelji uopće?

Kršćanstvo je dalo obitelji uzor nazaretske obitelji, koja u sebi čudesno udružuje auktoritet oca obitelji, poštovanje žene-majke i ljubeznu brigu za dijete.

53. Što je učio Krist o tjelesnom radu?

Krist je u prelijepim pričama hvalio rad seljaka, rad vjernoga sluge, rad marljivih nadničara, i također je sam svojim primjerom posvetio rad i vratio mu čast.

54. Kakvo socijalno značenje ima ta nauka?

Tom naukom samom, moglo bi već prestati ropstvo, jer ako je rad častan, naravno da uzdiže radnika nad ostale članove čovječjega društva.

55. Kojih nas je još socijalnih zabluda oslobodilo kršćanstvo?

Kršćanstvo nas je još osobito oslobodilo socijalnih zabluda:

a) što se tiče vlasništva;
b) što se tiče plaće (radničke plaće);
c) što se tiče lihve i lakomosti za dobitkom.

56. Što je poganstvo mislilo o vlasništvu?

Poganstvo, koje se očitovalo također u rimskom pravu, mislilo je, da čovjek sa svojim smije raditi što hoće.

57. Zar kršćanstvo ne misli tako?

Ne, po kršćanskim je načelima privatno vlasništvo doduše opravdano, ali neka je vlasnik više upravitelj nego vlasnik, koji uime Božje upravlja imutkom, da što bolje posluži blagodati čovječanstva. Plodove zemlje i rada naravno da s pravom uživa najprije on sam sa svojom obitelji, a od suviška je dužan davati siromasima, koji nemaju, što im treba za život: »Bogatašima ovoga svijeta zapovjedi, da dobro rade, rado daju i s drugima dijele« (1, Tim. 6, 18).

58. Što je poganstvo mislilo o plaći?

Poganstvo je mislilo, da čovjek smije iskorišćivati druge, gospodar radnike koliko može.

59. A što misli kršćanstvo?

Kršćanstvu je uskraćivanje zaslužene plaće u nebo vapijući grijeh: »Gledajte, plaća, koju ste ustegli radnicima vapije, i njihov vapaj je došao do ušiju Gospoda vojnih četa« (Jak. 5, 4).

60. Što je mislilo poganstvo o lihvi i o dobitku?

Poganstvo je doduše po slovu zakona osuđivalo lihvu ili guljenje, ali u stvari je dopuštalo najgore guljenje. Uostalom svaka je prekomjerna lakomost za dobitkom uistinu guljenje, i poganstvo nije uopće osuđivalo nepravedno dobivanje.

61. A što misli kršćanstvo?

Kršćanstvo osuđuje svako lihvarenje, t. j. svako iskorišćivanje ljudi u bijedi i nuždi (kamate za čisti zajam ili prekomjerne kamate), a osuđuje također i dobitak, t. j. općenito neuredno teženje za dohocima bez rada.

Kamati za zajam kao takav (na pr. zahtijevati na posuđenu mjeru žita mjeru i četvrt) po nauci su katoličke crkve lihvarsko iskorišćavanje. Dopušteni su kamati samo kao otšteta (ako na pr. tim što sam posudio, sam izgubim kakav dobitak), a to onda i nisu pravi kamati. Ali jer su u izvjesnim prilikama (kao što su na pr. dandanas) takvi »izvanji razlozi«, da se uzima neki prirast, općeniti, izgleda, da su kamati sami dopušteni. Zato u tom smislu kažemo, da kamati bar ne smiju biti prekomjerni.

62. Zar nije dobitak u gospodarstvu opravdan?

Zapravo ne; jer gdje je dobitka, tamo mora negdje biti i gubitka; ako jedan dobije, mora drugi izgubiti; ako radim s dobitkom, tada moram ili radnicima prikratiti zaslužbu, ili kupcima preskupo zaračunati.

63. Zašto smo rekli: zapravo ne?

Zato, jer je dobitak u pravom značenju samo tamo, gdje mu nasuprot stoji gubitak, no katkada

se zove dobitkom i poštena zaslužba i pošteni suvišak pri gospodarenju.

64. Što je poštena zaslužba?

Poštena zaslužba je zaslužba, kojom čovjek može prehraniti sebe i obitelj, poskrbiti se za njezinu budućnost i također se polako nešto i podići.

65. Što je pošteni suvišak pri gospodarenju?

Pošteni suvišak pri gospodarenju je onaj preostatak, koji ostane, kada je gospodar isplatio radnicima pravednu plaću, oblastima dužne daće, i kada je podmirio troškove gospodarstva.

66. Zar nije takav suvišak nužno otkinut slugama i radnicima?

Nikako ne. Jer nije sav novac gospodarstva iz rada. Bez rada ga doduše nema, ali ni bez zemlje, bez oruđa, bez strojeva; isto tako ni bez pravnih uredaba i pravne sigurnosti (bez reda i sigurnosti). Zato ne pripada sav novac radnicima, nego jedan dio gospodaru-vlasniku, jedan dio radnicima za rad i jedan dio društvu, čuvaru reda.

67. Po kakvom da se mjerilu određuju ti dijelovi?

Po mjerilu općega blagostanja i socijalne pravednosti: radnicima pripada pravedna plaća, da mogu pošteno prehranjivati sebe i obitelj; društvo smije nametnuti na dobitak neke daće za opće potrebe; drugi preostatak pripada gospodaru kao vlasniku i skrbniku.

68. Koje kreposti naviješta kršćanstvo, što stvaraju najbolje uvjete za sretno ljudsko društvo?

Te su kreposti: pravednost, umjerenost i nada sve ljubav.

69. Kako pravednost?

Pravednost daje svakomu svoje; međusobna pravednost uređuje odnose među pojedincima, dajući svakome, što mu pripada, bez svake nepravde; socijalna pravednost uređuje odnose članova prema društvu i društva prema članovima, dajući društvu, što ga ide, i članovima, što je njihovo, porazdijeljujući razmjerno dobra i terete. Gdje vlada pravednost, tamo dakle svaki ima udjela na plodovima. Gdje je pak tako, tamo je društvo dobro uređeno.

70. Kako umjerenost?

Umjerenost obuzdava gramzenje za uživanjem i raskošnošću i tako njeguje zadovoljstvo s malim, trijeznost i štedljivost. A budući da je gotovo svemu zlu u društvu krivo teženje za uživanjem i raskošnošću, zato umjerenost stvara uvjete sretnom društvu.

71. Kako i zašto nada sve ljubav?

Ljubav nije samo pravedna, već i rado pomaže sa svojim; ljubav goji umjerenost i zadovoljstvo s malim, da može što više i što bolje pomagati. »Ljubav je dobrostiva, ne traži svoje, ne veseli se krivici, sve trpi, sve podnosi« (1 Kor. 13, 4—7). Gdje je ljubav, tamo su sve kreposti, a gdje je kreposti, tamo je društvo, koliko mo-

guće, najbolje uređeno. »Za sve je svijet dosta bogat, — i sretni svi bi bili, — kad kruh bi dijelio s bratom brat — s istinito srdačnim osjećajima!« (Gregorčič).

72. Da li su se te kršćanske kreposti i stvarno pokazale?

Da, već u prvom kršćanskom društvu, a zatim naveliko u srednjem vijeku.

73. Kako u prvom kršćanskom društvu?

S nekakvim komunizmom u jeruzalemskoj crkvi i s različitim karitativnim ustanovama u drugim crkvama.

Komunizam znači skupnost. U jeruzalemskoj kršćanskoj općini, gdje je bilo mnogo siromaha, bogatiji su dragovoljno rasprodavali svoje posjede i primljeni novac davali u zajedničku blagajnu. Tako, kao što je pisano u apostolskim djelima, »nije (više) bilo siromaha među njima« (4, 34), »nitko nije govorio, da je štogod, što je imao, njegovo, već im je bilo sve zajedničko« (4, 32), dijelili su među sve, »koliko je koji trebao« (2, 45). Takav komunizam je dakako moguć samo u malom i u naročito uzornim prilikama. Sačuvao se još u kršćanskim redovima.

Za jeruzalemsku crkvu sabirali su također po drugim crkvama. Sv. Pavao često govori o tim sakupljanjima (kolekte).

Druge kršćanske crkve podigle su različite ustanove. (Jer ih je podigla ljubav, lat. charitas, t. j. karitas, zovu se karitativne ustanove). Djelotvorna pomoć bila je prvim kršćanima razumljiva sama po sebi kao Isusova zapovijed i izraz kršćanskoga bratstva. Sv. oci su naročito rado ponavljali misao, da moramo u svakom siromahu gledati Krista, to znači, ako siromahu pomognemo, kao da smo pomogli samom Kristu. Ta se briga obraćala naročito na udovice i sirote, na siromahe

i putnike. U tu su svrhu imali crkvene blagajne, u koje su stavljali sedmične ili mjesečne prinose, veće darove bogatih i baštine. Za one, koje su stalno podupirali, imali su posebne zapisnike. A nisu podupirali na slijepo, već su se držali one Pavlove izreke: »Tko ne će da radi, neka ni ne jede« (2 Tes., 3. 10), to znači, tko može sebi radom zaslužiti pošten kruh, taj neka ne prosi potpore, jer bi je tako samo oduzimao drugima, koji su uistinu potrebni. Zato su postavili općenito načelo: »Onima, koji mogu raditi, rada, onima, koji ne mogu raditi, potpore!«

74. Kako su se pokazale te kršćanske kreposti u srednjem vijeku?

U srednjem su vijeku te kršćanske kreposti stvorile:

a) različite zavode kršćanske ljubavi za uboge (ubožnice), za nemoćne (skloništa), za bolesne (bolnice), za siročad (sirotišta), za putnike (gostinjci, hospitali);

b) raznovrsne društvene saveze (organizacije) za radničke staleže (cehovi);

c) različite zakone protiv lihvara i gulikoža.

Napomene: Gostinjci (hospitali) su služili kasnije za sve uboge i bolesne uopće (»špitali«). Neki su se sačuvali do danas i kod nas.

Cehovi su bili osnovani kao bratovštine: imali su svoja pravila i svoga crkvenoga »patrona«, svoju crkvu, kapelu, ili bar oltar. Svaki je ceh obuhvatao po jedan obrt ili zanat. Tako su bili cehovi pekara, kovača, cipelara, bojadisara itd. Svaki ceh je ujedinjivao majstore, kalfe i šegrte toga obrta. Bile su to dakle prave staleške organizacije. Cehovi su pazili na proizvode, da budu dobri, na cijene, da budu pravedne, a ako su bila teža vremena, i na posao, da se pravo porazdijeli (ograniči). Određivali su također plaće za kalfe. Imali su često zajedničke kuće, domove, gdje su se sastajali

a to su bili ujedno gostinjci za kalfe, koji su putovali i nekakve posredovaonice za posao. Imali su također »bratske blagajne«, iz kojih su davali potpore bolesnim članovima, za opskrbu siročadi, za miraz zaručnicama, za pogrebe itd.

U srednjem vijeku postojali su strogi zakoni protiv guljenja. Već je Karlo Veliki po uzoru Crkve izdao takve zakone. Vlasti su pazile naročito na to, da pekari i mesari ne gule narod na živežnim namirnicama. Zato su svake godine određivali cijene žitu i kruhu, i budno nadzirali cijene stoci i mesu. Pekari i mesari morali su se pod kaznu držati tarifa, te nisu smjeli zaustaviti posao i prodaju iz prkosa. Isto se tako kažnjavalo varanje kod blaga (slabo blago, slabe vage, kvarenje blaga itd.).

Time ne ćemo reći, da je u srednjem vijeku bilo sve »ružičasto«. Ne, srednji vijek je imao također sjenovitih i tamnih strana. Treba da se sjetimo, da još nije bilo dugo, kako su se tadanji narodi pokrstili i da ih je Crkva istom uzgajala. Da su kršćanska načela sve više i više prožela sav život i sve gospodarstvo, i sjenke bi sve više i više izginule, i nastalo bi za čovječanstvo uistinu zlatno doba. A žalibože, da je ljudska pohlepa zapriječila taj razvoj, koji je puno obećavao!

TREĆE POGLAVLJE.

SOCIJALNO PITANJE U NAŠE DOBA. DOBA GOSPODARSKOGA LIBERALIZMA ILI KAPITALIZMA.

I. Uzroci socijalnoga pitanja u naše doba.

75. Koji je bio uzrok, da je u novo doba unatoč kršćanstva izbilo socijalno pitanje novom silom i u novom obliku?

Bilo je više uzroka, koji se opet mogu razdijeliti u dvije vrste:

a) gospodarski uzroci;
b) moralni uzroci.

76. Koji su bili gospodarski uzroci?

Gospodarskih je uzroka bilo naročito tri:
a) otkriće Amerike i novi putovi u Indiju;
b) nova iznašašća (strojevi);
c) opća upotreba novca.

77. Što su ponajprije prouzročili ti uzroci?

Ti su uzroci najprije prouzročili potpuni preokret u gospodarstvu.

78. Kako otkriće Amerike i novi put u Indiju?

S otkrićem Amerike i novim putem u Indiju otvorili su se novi izvori bogatstva: nova tržišta, gdje je trgovina mogla dobro prodavati (zamijenjivati) evropske prirodnine i proizvode; nove zemlje, odakle je Evropa dobivala tuđe prirodnine (»kolonijalno blago«), a zatim (naročito iz Amerike) množine srebra i zlata.

Već su u osmom stoljeću zaposjeli Arapi staru trgovačku cestu iz Evrope u Indiju i preuzeli trgovinu prirodninama i proizvodima sa istoka (svilom, tkaninama, mirodijama, bojama, lijekovima, draguljima itd.). Na zapadu je naročito Venecija sudjelovala u toj trgovini. Ali nikada se nije stišala želja zapadnih naroda, da bi dobili opet neposrednu vezu s Indijom. G. 1492. otplovio je Kolumb iz Evrope prema zapadu, da traži nove putove u Indiju, a nije došao u Indiju, kako je mislio, nego je samo otkrio (srednju i južnu) Ameriku (»Zapadnu Indiju«). G. 1498. je došao Portugalac Vasko da Gama oko Afrike doista u pravu Indiju (»Istočnu Indiju«). S ta dva otkrića počelo se doba »svjetske trgovine«. Osim toga su Španjolci u Americi

dobili neizmjerne množine zlata. To se zlato raširilo po Evropi kao »zlatan novac« i također prouzročilo preokret u gospodarstvu.

79. Kako su nova iznašašća prouzročila gospodarski preokret?

Rukama i priprostim oruđem moglo se izrađivati samo malo proizvoda, dakle prije svega za domaću upotrebu, a zatim za zamjenu za druge potrepštine (na sajmovima u sajmišne dane kod domaće crkve, po susjednim županama, ili na »tržištu« ili u »gradu«); pronalazak stroja (»mašine«), naročito »parnoga stroja« omogućio je izradbu u množinama, za velika tržišta, napokon za svjetovno tržište, a omogućio je i prijenos te robe u cijenu.

G. 1738. iznašao je Englez Paul stroj za predenje (samopredilac), koji je drugi Englez, Hargreaves, popunio g. 1767., g. 1801. izumio je Francuz Jacquard tkalački stroj (»tkalački stan«), g. 1814. Tirolac Madersberger šivaći stroj. G. 1774. iznašao je James Watt parni stroj, g. 1803. izumio je Amerikanac Fulton parobrod (lađu na paru) i g. 1829. Čeh Ressel parobrod na vijak, g. 1814. sastavio je Englez Stephenson prvu lokomotivu i po njegovu nacrtu napravili su prve željeznice. Ta i druga iznašašća (pa još napose napredak kemije) prouzročila su potpun preokret u proizvodnji i prijevozu. Strojevi rade brže, jeftinije, a tako i finije. Što je prije ručni radnik načinio u jednoj godini, toliko i više napravi stroj u jednoj sedmici. (Ako je na pr. 10 ljudi prije svršilo rukom po 100 igala na dan, sada ih izradi 10 radnika sa strojevima 48.000, dakle 480 puta više). Strojeve treba samo očistiti i namazati, pa mogu ići noć i dan. Strojevi nadomiještaju ljudski rad; čovjek na njih samo pazi, a strojevi izrađuju robu. U jednom stroju može biti toliko snage, koliko je nema u stotinu ljudi. Sastav stroja omogućuje izradbu najumjetničkijih proizvoda (isp. različite tkanine, sagove itd.). Tako se sa strojevima izrađuje množina robe, koju domaća tržišta već ne mogu potrošiti. Ali je sa strojevima neizmjerno olakšan i prijevoz u druge zemlje i dijelove svijeta: željeznice i parobrodi prevoze lako i brzo nečuvene množine robe. Tako se lako izvoze proizvodi u sve dijelove svijeta, a odanle uvoze sirovine i tamošnji proizvodi. Tako uvozi na pr. samo Engleska do 900 milijuna kilograma pamuka godišnje, koji prerađuje u robu i opet izvozi u svijet. Tako dovoze lađe i na milijune centa kave, čaja, duhana, riže, šećera iz prekomorskih država u Evropu. Sa željeznicama i parobrodima naravno da je prijevoz vrlo pojeftinio. Pješak treba za put od 100 km bar 20 sati, konj 10, brzovlak sat i pol. S istim naporom, s kojim prenese čovjek po slabom putu 4 kg, a po dobrom 20 kg, prevozi željeznica 420 do 550 kg, dakle 100 put, odn. 25 put više.

80. Kako je prouzročila preokret u gospodarstvu opća upotreba novca?

Kako je s otkrićem novoga svijeta i s velikom trgovinom došlo sve više zlata u Evropu i među ljude, tako je sve više prestajalo zamijenjivanje prirodnina i proizvoda za proizvode i prirodnine (naravno gospodarstvo) i širilo se zamijenjivanje za novac. Kako se za novac može sve dobiti, stupio je novac u »središte« svega gospodarstva: sve se gospodarstvo mjeri na novac, sve se cijeni u novcu (»novac je gospodar«, »novac vladar svijeta«).

Taj se preokret nije naravno izvršio svuda odjedamput i naglo; također ne svuda istom sada, a sada pomalo svuda. Ispočetka su ljudi sve što su trebali — a trebali su u prvotnoj jednostavnosti vrlo malo — dobivali i izrađivali kod kuće. Nešto malo su dobivali u zamjenu za domaće prirodnine. Pomalo su se iz

domaćega gospodarstva odvojili različiti obrti, i ljudi su sve više željeli tuđih prirodnina i proizvoda; trebalo je uvijek više zamijenjivanja; da bi se olakšalo, počelo se upotrebljavati kakvo zajedničko mjenjačko sredstvo, koje im je ujedno bila mjera za vrijednost (novac). Tu i tamo su sve mjerili i procijenjivali po sitnoj ili krupnoj stoci (»pecunia« od »pecus«, stoka, »rupija« od »rupa«, stoka), ili po komadima platna (»platiti«); tu i tamo po kakvom nakitu (na pr. školjkama); drugdje po kovinama (zlatu, srebru). Budući da se kovine svuda cijene, lako prenose, čuvaju, dijele, važu i kuju, te zauzimaju razmjerno malo prostora, to su već u starini počeli upotrebljavati za takvo zajedničko mjenjačko sredstvo zlato i srebro; u komadima (»para« = komad), izvaganim šipkama, kasnije u kovanim oblicima (»kovani novac«). Novac u šipkama imali su već u staroj Babiloniji i Asiriji više tisuća godina pr. Kr. (u Kitaju se trguje djelomice još i danas među domaćima zlatnim štapićima ili zlatnim prahom), a kovani je novac iz kasnijega doba, ali su ga imali već Grci i Rimljani.

Kod nas je naravno ili naturalno gospodarstvo trajalo općenito do g. 1000. U 13. st. bio je novac već dosta u upotrebi. Ipak se pravo »novčano gospodarstvo«, kada je novac dobio glavnu ulogu, razvilo istom u posljednjim stoljećima.

Zarana već prihvatile su se države novčarstva, određivale tvar za novac i kovale novac. Da nadomjeste kovani novac, počele su države davati u promet »papirnati novac« (prva kod nas Francuska g. 1716; a Kinezi imadu takav novac već od 9. st. iza Kr.).

U zadnje vrijeme sve se više plaća obveznicama, t. j. roba se daje na »vjeru« (kredit), potvrđena pismima, čekovima, mjenicama, devizama itd.

81. Da li je taj gospodarski preokret bio već sam po sebi nešto loše?

Nipošto ne.

a) Otkriće novoga svijeta i novoga puta u Indiju dalo je mnogo novih važnih prirodnina, (dapače i tako važna hrana kao što je krumpir jest iz Amerike). Također je otvorilo trgovini nova tržišta. To oboje nije samo po sebi ništa loše, već naprotiv dobro.

b) Isto tako ni iznalazak strojeva nije ništa loše. Strojevi sami po sebi olakšavaju čovjeku rad i skraćuju potrebno radno vrijeme. Stari je grčki filozof (Aristotel) pozdravljao zlatno doba, kada će čun na tkalačkom stanu sam raditi;

c) Također nije ni novčano gospodarstvo kao takvo još ništa loše. Novac silno olakšava određivanje vrijednosti i tako prodaju i kupnju, ukratko čitav promet. Također je vrlo zgodno, da čovjek za novac može sve dobiti; tako ne treba da svaki posebno čuva prirodnine, za novac će ih lako dobiti, kad mu ustrebaju.

Sve to dakle samo po sebi znači napredak, koga se više nitko ne bi htio odreći.

82. Zašto dakle kažemo, da su ti uzroci bili krivi, da je izbilo socijalno pitanje?

Zato, jer su, iako sami po sebi dobri, u vezi s moralnim uzrocima uistinu prouzročili socijalno pitanje.

83. Koji su bili ti moralni uzroci?

Ti su moralni uzroci bili navlastito ova tri:

a) pohlepa;
b) novo poganstvo;
c) individualizam i liberalizam.

84. Zar nije pohlepa već stara baština u čovjeku i ništa novo?

Jest stara baština, ali kršćanstvo ju je sputavalo, dok su je novo poganstvo i liberalizam oslobodili.

85. Što je to novo poganstvo?

To je mišljenje, koje je odvratilo čovječji duh od vječnosti samo na vremenite stvari.

86. Zar je to bilo u to doba neka novost?

Da, to se počelo širiti naročito od 15. st. dalje i zove se u različitim dobama (nepravi) humanizam, naturalizam, materijalizam.

H u m a n i s t i su se isprva zvali oni obrazovani ljudi, koji su se zanimali za staru latinsku i grčku književnost i umjetnost (humaniora, predmeti više ljudske izobrazbe); tako već u 14. st. Petrarka, a osobito od g. 1453., kada je pao Carigrad pod tursku vlast, pa su učeni Grci došli na zapad. Mnogi se među humanistima nisu zanimali samo za staru znanost i umjetnost, već uopće za staro poganstvo, za stare bogove, za staru životnu »mudrost« (uživanje života i sjetilne ljepote), i tako uistinu usred kršćanstva širili nekakvo novo poganstvo. Tako shvaćamo tu riječ humanizam.

N a t u r a l i z a m izvire iz humanizma. Kad se ljudski duh odvrati od Boga, ostaje mu samo priroda (natura), ovaj svijet, te zato i traži svu sreću samo na ovom svijetu, u bogatstvu i u uživanju i u tom, što može dati svijet.

M a t e r i j a l i z a m se pak zove takav naturalizam, kojemu je sve samo materija, koji dakle niječe duh i dušu, i posmrtnost, i traži prije svega niske čulne užitke (»jedimo i pijmo, jer ćemo sutra umrijeti« 1. Kor., 15, 32).

87. Što je liberalizam?

Liberalizam je nauka, koja naviješta slobodu u gospodarstvu: slobodu prema Bogu, jer da za gospodarski život ne vrijede Božji zakoni, slobodu prema državi, jer da država nema prava posizati u gospodarski život. Zato se taj liberalizam također zove i g o s p o d a r s k i l i b e r a l i z a m.

88. Što je individualizam?

Individualizam je liberalizam, koji naviješta slobodu i samostalnost individua (svakoga pojedinca) bez socijalnih veza i dužnosti.

Riječ l i b e r a l i z a m znači uopće nauku slobode. Budući da sloboda može biti raznovrsna, tako može i liberalizam biti raznovrsan. Tako je na pr. nekima liberalizam također nauka, koja zahtijeva licnu slobodu prema ropstvu, političku slobodu prema samovlasti vladara, vjersku slobodu (slobodu Crkve i uzgoja), prema nesnošljivosti država itd. Takav je liberalizam opravdan, i prva ga je naviještala katolička Crkva. No u povijesti se pojavila pod imenom liberalizma kriva nauka, koja uči, da se čovjek ne treba brinuti za Boga i za Božje zakone, nauka, koja poriče, da ljudski zakoni dobivaju svoju moć iz Božjih zakona, već kaže, da imaju svu moć samo iz slobodne ljudske volje. Tako bi čovjek bio potpuno sam svoj, ni od koga ovisan, zapravo sam sebi bog. Tako je liberalizam ujedno i individualizam. Proizašla su obadva iz (nepravoga) humanizma, koji je izdizao čovjeka pred Bogom, i iz vjerske reformacije (protestantizma), koja je bila pobuna protiv Crkve. Tako je pomalo nastao naturalizam, koji je jednostavno zanijekao Božje gospodstvo i proglasio čovječju autonomnost, samostalnost.

R o u s s e a u (1712.—1778.) je prenio liberalizam na politiku i učio, da Božji zakoni nemaju s politikom

nikakva posla, nego da je sva vlast od ljudi i sva moć zakona iz ljudske volje: što ljudstvo hoće, pa makar to bilo i u suprotnosti s Božjim zakonima, to je zakon. Adam Smith (1723.—1790.) prenio je pak liberalizam na gospodarstvo: ni u gospodarstvu se ne treba brinuti za Božje zapovijedi, svaki neka slobodno gospodari, kako može i zna; ujedno je i državi poricao pravo, da bi smjela posizati u gospodarstvo i bilo kako štititi slabije pred moćnijima. Tako je Adam Smith otac gospodarskoga liberalizma.

89. Kako se udružilo to troje; pohlepa, novo poganstvo i liberalizam?

Pohlepa goni čovjeka, da što više stekne; novo poganstvo, koje je obrnulo čovječji duh samo na vremenite i svijesne stvari, samo je ojačalo tu pohlepu; a liberalizam ga je oslobodio svih veza, t. j. svih obzira prema Bogu i Božjim zapovijedima, a kao individualizam i od svih obzira prema bližnjemu i društvu. Tako se pohlepa razdivljala u sebičan, bezobziran nagon za bogatstvom.

2. Razvoj i bit kapitalizma.

90. Kako se počela u gospodarstvu ispoljavati ova, od svih veza riješena pohlepa za bogatstvom?

Ova od svih veza riješena pohlepa počela se u gospodarstvu tako ispoljavati, da je razrovala sve gospodarstvo.

91. Kako je ta pohlepa, recimo ukratko gospodarski liberalizam, razrovao gospodarstvo u pogledu novih svjetskih tržišta?

U pogledu novih svjetskih tržišta gospodarski je liberalizam gospodarstvo tako razrovao, da

je zahtijevao potpunu gospodarsku slobodu; zahtijevao je dakle:

a) da se ukinu sve mjesne međe i lokalizacija (tržne međe gradova, pokrajinske i državne carinske međe);

b) da se ukinu sva osobna, staleška i društvena ograničenja (obrtno osposobljenje; staleške organizacije; zakoni, koji su uređivali radno pravo, proizvodnja i cijene);

c) da se ukratko proglasi sloboda kao temeljno gospodarsko načelo: slobodan obrt, slobodna trgovina i slobodna konkurencija (utakmica).

U srednjem su vijeku bili gradovi, pokrajine i države zaštićeni carinskim međama. Za gradove je bilo određeno područje, kamo strani obrtnici nisu smjeli donijeti na prodaju svoje proizvode. Obrtno pravo su imali samo članovi cehova. U cehu nije mogao postati samostalan obrtnik nijedan, koji nije bio naučnik, ni kalfa, koji nije prošao kušnju, da bude osposobljen, te koji nije izradio kakav »majstorski proizvod«. Sami cehovi ili gradovi su postavili odredbe, koje su štitile pojedine obrtnike, a i druge građane (konzumente) protiv obrtnika.

No treba priznati, da su cehovi u kasnije doba počeli zloupotrebljavati svoju moć. Već su se u 14. i 15. v. kalfe počeli udruživati u samostalne organizacije, te su branili svoje pravice protiv majstora. Katkada su i prestali raditi (štrajkovali), ako im majstori nisu htjeli ispuniti zahtjeva. Kasnije su cehovi naročito otežčavali prijelaz kalfa u majstore, tako da je bilo manje samostalnih obrtnika i više zaslužbe (s teškim kušnjama, sa staleškim zahtjevima, da je iz takve i takve porodice itd.).

Isto tako treba priznati, da su prevelika ograničenja pojedinog kraja bila često samo zapreka za razmah obrta i trgovine.

Ne predbacujemo dakle liberalizmu, što je zahtijevao veću slobodu i preuređenje zastarjelih prilika, nego to, što je razrovao gospodarstvo, t. j. što nije stvorio mjesto starih gospodarskih uredaba i staroga gospodarskog prava nove gospodarske uredbe i novo gospodarsko pravo primjereno vremenu.

92. Što je bila posljedica?

Posljedica je bila:

a) gospodarski nered (gospodarska anarhija): svak se bavio obrtom, svak trgovao na svoju ruku; nastajala su nova poduzeća i nove trgovine ne iz potrebe, nego samo iz pohlepe, a katkada i iz zavisti;

b) nezdrava konkurencija: svak je pokušavao svim silama i sredstvima preteći druge; jači je isprva spuštao cijene, da je gospodarski ubio slabije, zatim je digao cijene preko svake granice i počeo iskorišćivati kupce, dok ga možda nije izgurao drugi još jači;

c) gospodarska nesigurnost (gospodarska kriza): kako je u utakmici svak pokušavao preteći drugoga, često se previše proizvodilo, tržišta su se prenapunjavala, roba je počela zastajati, poduzeća su morala obustavljati rad.

93. Kako je gospodarski liberalizam razrovao gospodarstvo u pogledu na strojeve?

U pogledu na strojeve gospodarski je liberalizam počeo izjednačivati radnike sa strojevima, jer rad je rad, svejedno je, da li je rad stroja ili čovječji rad, ono je vrednije, što više izradi.

94. Što je bila posljedica?

Posljedica je bila ta, da je gospodarski liberalizam smatrao radnika strojem, koji treba zadobiti i sačuvati sa što manjim troškovima i što više ga iskoristiti, dakle:

a) davati mu što nižu plaću;

b) iskoristiti što više njegove snage;

c) produljiti što više njegovo radno vrijeme.

95. Što je gospodarskom liberalizmu napose služilo za tu svrhu?

Za tu je svrhu gospodarskom liberalizmu napose služilo načelo slobode. Uime te slobode:

a) nije dopuštao radničkih organizacija, jer da nasuprot takvih organizacija poslodavac ne bi bio slobodan, i da mora biti »slobodna poslovna pogodba«, pogodba među pojedincem i pojedincem; tako je silio radnike, da su u stisci »slobodno« preuzimali posao uz najslabije uvjete;

b) uime iste slobode uveo je po tvornicama rad žena i djece, jer da je mnogi posao uz strojeve prikladan i za žene i djecu; time je dobio jeftinih novih radnih sila, ali je s tom konkurencijom ujedno pritisnuo plaće muškaraca, te ih još snizio;

c) uime iste slobode uveo je i noćni rad, jer strojevi će se tobože samo onda gospodarski iskoristiti, ako budu radili noć i dan, dakle moraju i radnici i radnice dan i noć biti uz njih.

96. Kako je gospodarski liberalizam razrovao gospodarstvo u pogledu novca?

U pogledu je novca gospodarski liberalizam zabacio crkvenu zabranu lihvarstva i uveo općenito gospodarsko načelo, da novac mora nositi.

97. Što je bila posljedica?

Posljedica je bila:

a) da je sve gospodarstvo upravljeno na dobitak (profit) i da se sve počelo cijeniti i proračunavati po tom, što nosi;

b) da se lihvarstvo razgranalo u raznovrsnim oblicima, očitim i prikritim;

c) da se novac tako počeo gomilati u rukama nekolikih i da su konačno dobili gospodstvo nad svim gospodarskim životom veliki bankari i banke.

98. Kako zovemo to doba?

To doba zovemo a) doba gospodarskoga liberalizam, b) doba menčestrstva i buržuazije, c) doba kapitalizma.

99. Zašto ga zovemo doba gospodarskog liberalizma?

Zovemo ga doba gospodarskog liberalizma, jer je gospodarski liberalizam jedan od glavnih uzroka, koji je omogućio takvo gospodarstvo.

100. Zašto ga zovemo doba menčestrstva i buržuazije?

Zovemo ga doba menčestrstva, jer su građani grada Menčester (Manchester) u Engleskoj

(oko g. 1840.) prvi naročito glasno zahtijevali slobodu uvoza i izvoza i zabacili svako miješanje državne vlasti u gospodarski život. A doba buržoazije zovemo ga zato, jer su načela gospodarskog liberalizma iskoristili napose imućniji građani (bourgeois, izg. buržua), koje je francuska revolucija postavila na prvo mjesto.

101. Zašto nazivamo to doba dobom kapitalizma?

To doba nazivamo dobom kapitalizma, jer je u njoj mrtvi kapital zavladao nad živim čovjekom.

102. Što je to kapital?

Kapital se zove prije svega novac, koji nosi neke kamate, a zatim sva tvarna dobra (strojevi, sirovine, tvornice, također i zemlja), koja služe proizvodnji i na svoj način »nose«, jer omogućuju i povećavaju donos.

Kapital (od lat. riječi caput, glava, glavnica) je novac, koji se uloži, da »nosi«. Naravno da novac sam od sebe ništa ne nosi (novac ne rađa, govorio je već poganski mislilac Aristotel), zato su kamati iz zajma kao takova lihva. Ali novac uložen u trgovinu ili kakvo industrijsko poduzeće omogućuje veći razmah trgovine ili poduzeća (nabavljanje na veliko, izrađivanje strojevima i u velikom itd.) i tako poveća »dobitak«, dakle na svoj način »nosi«. Budući da i oruđe, strojevi, tvornice i sirovine omogućuju i povećavaju dobitak, to se i sve to zove kapital. Neki nazivaju i zemlju kapitalom, jer također »nosi« ili donaša. Drugima je kapital samo to, što je čovjek proizveo, obradio, izradio, sagradio za daljnju proizvodnju, dakle ne zemlja, koju čovjek nije proizveo.).

103. Što to znači, da je mrtvi kapital zavladao nad živim čovjekom?

To znači, da je sve gospodarstvo upravljeno na dobitak, na profit, a ne na opskrbljivanje ljudi potrebnim dobrima, iako bi po Božjoj volji sva narav morala služiti čovjeku, a čovjek nijednoj stvari, nego Bogu i onima, koji imaju vlast od Boga.

104. Kako se to zlo stvarno pokazuje?

To se zlo pokazuje na različite načine u guljenju različitih oblika; u iskorišćivanju radničkih staleža; u bezobzirnoj gospodarskoj borbi u kojoj slabiji bijedno propadaju; u gospodarstvu mamone (mamonizmu) i bogatstva (plutokracije).

Leon XIII: Budući da je prošlo stoljeće uništilo sva stara radnička udruženja, te su sve državne ustanove i zakoni izgubili svu prijašnju vjersku podlogu, to se pomalo dogodilo, da su radnici bili bez pomoći i zaštite prepušteni nemilosrdnosti gospodara i neukroćenoj težnji konkurencije za dobitkom. Zlo je povećala nemilosrdna lihva u novim oblicima... Tako je nekoliko mogućnika i bogataša nametnulo mnoštvu proletaraca skoro ropski jaram. (Rerum novarum, 2).

Pijo XI.: U naše se doba (u rukama nekolikih) ne gomila samo bogatstvo, već štaviše i strašna moć, gospodarsko nasilje, samodrštvo. To je samodrštvo najgore kod onih, koji imaju u rukama novac... Tim gomilanjem sile i moći urodila je razuzdana konkurencija. U toj slobodnoj utakmici ostaju živi samo oni, koji su najmoćniji, to ipak najčešće znači oni, koji se najsilovitije bore, koji najmanje misle na savjest... Pohlepu za dobitkom slijedila je isto tako razuzdana pohlepa za moći; sve je gospodarstvo strašno tvrdo, okrutno, nemilosrdno (Quadragesimo anno, 105—109).

Pijo XI.: Budući da su prvi počeci novovjekovnoga gospodarstva nastali upravo tada, kada su mnogi duhovi poprimili nazore racijonalizma (bezbožnoga liberalizma), nastala je brzo nova gospodarska nauka, posve različna od pravoga moralnoga zakona, koja je prouzročila, da su posvema popustile uzde ljudskoj pohlepi. Tako se dogodilo, da se mnogo više ljudi nego prije počelo boriti za bogatstvom, kako bi ga povećali na bilo kakav način i nisu se više strašili ni najgorih zločina protiv drugih. (Quadragesimo anno, 133—134.).

105. Da li je kapitalizam nužno lihvarski?

Treba razlikovati. Kapitalizmom se katkada zove svako gospodarstvo, u kojem se upotrebljava kapital (strojevi itd.). Taj se način gospodarstva može urediti po pravim načelima i nije dakle sam po sebi ništa zlo. Pravi pak red ruši tada, ako »kapital« uzima radnike u tu svrhu, »da bi se poduzeće i uopće cijelo gospodarstvo ravnalo po njegovoj volji i u njegovu korist bez obzira na čovječje dostojanstvo radnika, na socijalni značaj gospodarstva i na socijalnu pravednost i opće blagostanje.« (Pijo XI.) To se pak skoro nužno dogodi, kad u gospodarstvu zavladaju liberalizam i mamonizam, tako općenito, kako su zavladali u naše doba. Zato je dandanas kapitalističko gospodarstvo skoro nužno i skoro općenito kapitalizam u lošem značenju riječi, ili lihvarski kapitalizam.

Treba pak spomenuti, da socijalisti uče drugačije. Po Marksu, začetniku modernoga socijalizma, sav je dobitak iz rada. Zemlja, strojevi itd. po njemu ne »nose« ništa. To se samo čini. Zato je sve to, što sebi prisvaja »kapital«, otkinuto radnicima. Kapital je bivstveno »krvopija«. Po toj je dakle nauci i kapitalizam nužno

lihvarski. Ipak je Márksovo osnovno načelo, da bi sav dobitak bio samo iz rada, zabluda. Isp. br. 66.

106. Je li dakle danas svaki poduzetnik »kapitalist« u lošem značenju riječi, to jest lihvar?

To se ne može reći. Ima poduzetnika, koji se po svojoj savjesti uistinu trude, da budu radnicima uvijek pravedni i da ne traže nikakvoga nepravednoga profita. Uistinu pak mnogo puta ne mogu davati radništvu ono, što bi im pripadalo, jer se novodobno gospodarstvo tako prepliće, da ni poduzetnik ne može s najboljom voljom davati veće plaće, nego ih daju druga poduzeća, ako ne će da propadne i da povuče sa sobom u propast i radnike. Budući da je tomu krivo čitavo današnje društveno i gospodarsko uređenje, to se ono mora preurediti, a dotle mora radništvu pomagati čitavo društvo (na pr. socijalnim osiguranjem).

Tek malo koje poduzeće može danas raditi bez kredita, t. j. bez posuđenoga kapitala. A kapital zahtijeva tako velike kamate, da već sam »pojdere« veliki dio dobitka. Ako još konkurencija previše tlači cijene, poduzeće ne može nositi toliko, da bude za kamate, za uzdržavanje i upotpunjavanje poduzeća i za primjerene plaće. Budući da se kamate moraju plaćati i poduzeće se mora izdržavati, nema više dovoljnih svota za plaće. Tako mora poduzetnik ili ustaviti poduzeće ili davati radnicima manje plaće, nego bi im pripadale u normalnim prilikama. Krive su dakle prilike, kriv je moderni gospodarski red ili bolje nered. To treba dakle preurediti.

107. Koje vrijeme obuhvata doba kapitalizma?

Počeci sežu već u 15. vijek, a pravo je doba kapitalizma doba od konca 18. v., kada je sve

više i više zavladao gospodarski liberalizam. Najveći je razmah zadobio kapitalizam u 19. v. Iza svjetskoga rata za neko je vrijeme oslabio, a zatim se iznova opet silno razmahao. Ipak neki znakovi pokazuju, da se u sadašnjem obliku ne će moći dugo održati.

108. Kakvi su to znakovi?

Neprestana, sve veća kriza, strašna besposlenost i sve veće nezadovoljstvo radništva, a i nezadovoljstvo drugih staleža.

109. Je li kapitalizam zavladao posvuda istovremeno?

Nije; najprije je zavladao u Engleskoj, zatim u Francuskoj; otuda se širio dalje.

3. Posljedice kapitalizma.

110. Koga je kapitalizam najprije pogodio?

Najprije je kapitalizam pogodio m a l e o b r t n i k e. Mnoge obrte i premnoge obrtnike kapitalizam je gospodarski ubio u konkurencijskom boju.

Mali obrtnik nije imao novca ili poduzetnosti da napravi strojeve, pa se zato nije mogao natjecati s poduzećima s velikim kapitalom. Sjetimo se samo, kako je na Gorenjskom (Gorenjsko — sjeverni dio Slovenije), iza g. 1870. propalo tkalstvo i platnarstvo, jer tkalac na »stan« nije mogao »konkurirati« sa strojevima za predenje i tkanje i jer je »kupovna« (fabrička) roba bila jeftinija. Tako su propali i bojadisari (platna), užari, klobučari itd.; mnogi se drugi obrtnici bore s najvećim poteškoćama, jer ih sve više i više potkapaju tvornička poduzeća. Mnoge od onih, koji su prije bili

samostalni majstori, povukao je kapitalizam u svoj krug, tako da kod kuće izrađuju predmete za niske cijene i daju ih kapitalistima za velika skladišta (k o n f e k c i j e, b a z a r i).

111. Koga je zatim pogodio kapitalizam?

Zatim je kapitalizam pogodio r a d n i k e. Ispočetka ih je još primjereno plaćao, da ih privabi naročito iz pokrajine (»čar slobodnoga života«). Kad ih se dosta nakupilo i kada je počela među njima konkurencija, počeo je kapitalizam snizivati plaće kao što se snizuju na trgu cijene robi, koje je previše.

Upravo užasne bile su prilike, koje su vladale među radništvom u Engleskoj u prvoj polovini 19. v., kada se engleski kapitalizam najviše razmahao. Poduzetnici su privukli u tvornice i žene i djecu, i uveli noćni rad. Radno je vrijeme iznosilo do 15 sati, katkada pače do 20. Dapače i djeca od 6 do 12 godine radila su tu i tamo do ponoći i sutra od tri dalje. G. 1840. je engleska vlada sama izdala »modru knjigu«, koja po istinitim prilikama opisuje žalosni položaj radništva: strašnu bijedu radnika, muških, ženskih i djece; skrajnju zanemarenost; život bez doma, bez obitelji, zato i bez veselja, bez nade, samo pun mržnje i gnjeva.

112. Što je pod gospodstvom kapitalizma za radnike i njihove obitelji najgore?

Najgore je za radnike i njihove obitelji pod gospodstvom kapitalizma to, da nikada ne znaju, ne će li otac skoro ostati bez posla, i što će biti, ako oboli ili umre, za djecu još napose, da su bez doma.

Radi konkurencije i gospodarskih kriza zaustavi sad ovo, sad ono poduzeće posao. Radnici su bez posla na cesti (nezaposlenost). Moraju čekati novi posao ili ići

s obitelji po svijetu za poslom (bez doma). Ako se radniku dogodi nesreća ili ako oboli, opet je obitelj u bijedi. Ako umre, ostane udovica sa siročadi u najvećoj stisci. Treba zapamtiti, da kapitalizam kao takav ne poznaje nikakvo osiguranje za bolest, starost i obnemoglost (sve su to za radnike protiv kapitalizma isposlovali drugi).

Stan radnika je obično samo jedna prostorija za cijelu obitelj, a katkada još i za tuđe ljude (potstanare). Takvi su stanovi legla bolesti, nerijetko i gadnog nemorala. Za djecu je najgore to, da nemaju doma. Danas otac stanuje ovdje, sutra tamo, a nikad u takvom stanu, da bi bilo domaće i djeci mio dom. Zato djeca i sile na ulice i ceste, gdje se i odveć lako nauče besposličenju, u lošem društvu nauče više zla nego dobro; dječaci nerijetko krađi, djevojčice lakomislenom životu i napokon klatarenju.

113. Da li je kapitalizam pogodio i seljake?

Posredno je kapitalizam pogodio i seljake:

a) Tvornice su im počele uzimati radne sile (»bijeg sa sela«); slobodni je promet preplavio tržišta s tuđim proizvodima; poljski strojevi na velikim posjedima snizili su cijene proizvodima, raširilo se i po selima lihvarstvo; dugovi seljačkih kuća su počeli rasti.

b) Usto je bijeda radništva također bijeda seljačkog puka, jer su mnogi radnici seljački sinovi; također se bijeda iz gradova seli k seljacima, kada se ostarjela i iznemogla djeca vraćaju na rodnu zemlju, a s njima i bolest, nezadovoljstvo i gnjev.

Vrlo je pogubno djelovao na seljačke prilike gospodarski liberalizam sa svojim navješćivanjem slobode. I seljacima se (momcima, radnicima) prohtjelo slobodnoga života po gradovima, u Njemačkoj, u Americi.

Počeo je »bijeg sa sela«. S novom slobodom došli su i novi zakoni, po kojima je seljak mogao slobodno raspolagati svojim posjedom, zaduživati ga, dijeliti ga. Također je ta sloboda uništila mnogi seljački dom, a druge je preopteretila dugovima. Loše je utjecao i zakon o baštini, da se naime, ako gospodar umre bez oporuke, njegov posjed razdijeli u jednakim dijelovima među djecom. Tako se nasljednik mora preopteretiti dugovima. Isto tako, ako mora isplaćivati velik miraz. Ako mora za sve to plaćati lihvarske kamate, teško ih se riješi, i dosta ih propadne.

U Austriji je zavladao gospodarski liberalizam istom iza g. 1848., a kako je strašnim posljedicama urodio u kratko vrijeme. G. 1858. iznosili su svi dugovi na zemljištima 1.122,431.028 gld., g. 1886. već 3,300,000.000 gld. Ako računamo za te dugove poprečno po 4% kamata, to su godišnje kamate iznosile 132 milijuna. Dodajmo tomu još zemljišni porez u iznosu od 35 milijuna. Zemljišta su dakle nosila godišnje breme u iznosu od 167 milijuna gld. A katastralno izračunani čisti zemljišni dohodak je iznosio 165 milijuna. Dakle je seljačko gospodarstvo već bilo pasivno.

Od g. 1868. do 1892. otišlo je 181.673 seljačkih posjeda na bubanj, od g. 1892. do 1899. 50.656.

Posljedice liberalizma u vjerskom i moralnom pogledu dosta su i onako poznate.

114. Je li kapitalizam naškodio i drugim staležima i slojevima?

Da, kapitalizam pogađa u živo upravo sve staleže i slojeve: pogodio je i sve više pogađa činovnike i druge namještenike (č i n o v n i č k o p i t a n j e); bacio je ženu iz naravnog položaja pri domaćem ognjištu i obitelji u tvornice i u urede, i uopće u utakmicu za kruh s muškarcem (ž e n s k o p i t a n j e); oduzeo je djeci majku,

omladini prvu i najbolju njegovateljicu (o m l a d i n s k o p i t a n j e).

115. Da li je pogubni utjecaj kapitalizma posegnuo još i dalje, u javni život?

Da, kapitalizam rastače i javni život: kapitalizam je združen sa spekulacijom, spekulacija s korupcijom, korupcija se širi iz privatnoga života i u javni život.

Značajna pojava kapitalističkog doba su a k c i j s k a d r u š t v a, b a n k e i b u r z e.

Da se sabere više kapitala za nova poduzeća, osnivaju se akcijska društva, koja preračunavaju potreban kapital, razdijele ga na dionice (akcije) i pokušavaju te dionice raspačati među ljude: svaka uplaćena dionica dobiva od godišnjeg dobitka primjereni udio. Ako na pr. treba za jedno poduzeće 1 milijun dinara kapitala, izda se 10.000 dionica po 100 Din. Ako poduzeće daje na godinu 100.000 čistoga dobitka, to se od toga dobitka nešto spremi za poduzeće i za druge potrebe, a drugo, recimo 60.000, razdijeli se kao udio (dividenda) na dionice, tako da bi svaka dobila po 6 Din, t. j. 6%. S tim dividendama vabe akcijska društva kapital. Ako poduzeće dobro ide, povećaju ga i zato povise dionički kapital, izdaju nove dionice i nude ih »na tržištu«. Počinje se s njima posebna trgovina. Što više »nose«, to se skuplje prodaju. Dionice glase na pr. još uvijek na 100 Din (nominale), a prodaju se možda po 120, po 150, katkada po 200 i više (tečaj, kurz dionice), kako ima više ili manje dobitka. Naravno, ako kapitalizam nastoji da radnike što bolje iskoristi u takvim poduzećima, da bude dobitak veći i dionice više »tražene«. Za radnike je zlo naročito to, da se nemaju kuda obratiti sa svojim tužbama. Akcijsko društvo je nešto »bezlično«, zato »nemilosrdno«. Obrate se na ravnatelja. Ravnatelj kaže: »Ja ne mogu ništa promijeniti, tu ima svu moć

upravni savjet«. Upravni savjet, koji se sastoji iz više odbornika, kaže: »Mi ne možemo o tom odlucivati, mi moramo zastupati interese dioničara, i samo oni mogu nešto promijeniti na glavnoj skupštini.« Dioničari su tko zna tko i tko zna gdje, oni jedva znaju, da je kakvo poduzeće, te ih za nepoznate radnike nije baš ništa briga, nego ih je briga, samo za profit. Ako pošalju upravnim savjetnicima za glavnu skupštinu svoje punomoći, upravni savjetnici već znadu, da te punomoći šutke govore: trudite se za što veći profit, za drugo nam je malo stalo.

U mijenjanje tečajeva uvuče se i spekulacija.

Na umjetan način (s dobrim ili lošim vijestima o poduzećima) kušaju spekulanti dignuti ili sniziti dionicama tržnu cijenu, i tada ih sad kupuju, sad prodaju i pokušavaju iz razlika izvući dobitke. G. 1873. bilo je u Austriji u nekoliko mjeseci osnovano 154 akcijskih društava s nominalnim kapitalom od 1.003 milijuna gld. Prvotni dioničari-spekulanti zaslijepljivali su ljude obećavajući velike dobitke po 10, 15, 25% i više, ljudi su se počeli otimati za dionice i plaćati ih po visokim cijenama. Dioničari su ih prodavali i spremali u džep razlike između prvotnih nominalnih i prodajnih cijena. Ako je dioničar tako imao na pr. 100 dionica po 100 gld. i dao za njih dakle 10.000 gld., a sada ih prodao po 150 gld., napravio je dobitka za 5.000 gld. Kad su spekulanti pospremali svoje dobitke, nisu više marili za ta akcijska društva.

Na koncu se godine pokazalo, da poduzeća nikako nisu tako »unosna«, kako se govorilo; pokazalo se, da nekih poduzeća nije uopće ni bilo, nego da je sve bilo samo prevara spekulanata.

Ljudi su se žurili, da dionice i uz gubitak prodaju, a za mnoge nije nitko ni mario, bile su samo još papir bez svake vrijednosti. Narod je izgubio milijune i milijune. To je bio poznati »Wienerkrach«. Slične goleme prevare dogodile su se i onda, kada su Francuzi gradili panamski kanal. I tu je narod izgubio milijune i milijune.

Na optuženičkoj klupi bilo je među drugima 5 ministara i 160 poslanika, jer da su sudjelovali kod prevare. Glavni krivci, židovi Arton, Herz i Reinach umakli su kazni, posljednji se ubio, a prva dva su pobjegla.

Sve takove spekulacije, samo još u većoj mjeri, poduzimaju banke i burze. Banke sabiru kapital, posuđuju ga poduzećima, ulažu same u poduzeća, te posreduju kupovanje i prodavanje dionica. Burze posreduju svjetsku trgovinu, uređuju svjetske cijene, određuju tečajeve dionicama i valutama itd. Kapitalističkom gospodarstvu su potrebne jedne i druge. Bez banaka ne bi bilo moguće sakupiti dosta kapitala za velika poduzeća, bez burza ne bi bilo moguće pregledati svjetska tržišta i cijene, i sklapati trgovačke ugovore za robu iz dalekih zemalja. Ali i u te se ustanove uvukla spekulacija, koja kuša na različite sljeparske načine (s lažnim vijestima, s naglom prodajom ili kupnjom) dizati ili spuštati cijene i valute i pojedincima i državama, na koncu narodu isisavati milijune i milijune.

Dapače i ratovi služe kapitalizmu. Svjetski je rat bio u velikoj mjeri djelo svjetskog kapitalizma, konkurencije naročito između engleske i njemačke industrije. Amerikanac Ford pače tvrdi, da su Rotschildi (pariski i londonski na jednoj, bečki i frankfurtski na drugoj strani) i drugi svjetski bankiri imali važnu ulogu kod vrhovnih vojničkih zapovjedništava njima neprijateljskih država, a ujedno da su povjerljivo općili međusobno.

116. Zar nisu radnički staleži i sami krivi svojemu bijednom položaju?

Unekoliko i jesu, jer je u mnogočem i njih obuzeo liberalizam. Takvi plodovi liberalizma i uzroci bijede su ovi: težnja za gospodskim životom (u odijevanju, životu i zabavama); želja za uživanjem, alkoholizam; naročito pak opadanje

vjere i vjerskoga života, pouzdanja u Božju providnost i odanosti u Božju volju.

117. Što je dandanas u prvom redu socijalno pitanje?

Dandanas je socijalno pitanje u prvom redu pitanje, kako da se oslobode radnički staleži i gospodarstvo, te ljudsko društvo tako preuredi, da zavlada koliko je moguće opće blagostanje.

118. Gdje je pomoć?

Pomoć naročito obećavaju:

a) socijalizam i komunizam;

b) razum i kršćanstvo.

ČETVRTO POGLAVLJE.

SOCIJALIZAM I KOMUNIZAM.

1. Pojam socijalizma i komunizma uopće.

119. Što je socijalizam?

Riječ socijalizam ima više značenja:

a) socijalizmom su isprva zvali svaku nauku i pokušaj, kako da se nasuprot liberalizmu i individualizmu, koji su rastočili društvo, poboljšaju socijalnim uredbama društvene i gospodarske prilike, naročito bijedni položaj radničkih staleža;

b) socijalizmom se zove nauka i pokušaj, kako da se s podržavljenjem ili socijalizacijom gospodarstva urede socijalne i gospodarske prilike;

c) naročito se pak naziva socijalizmom Marksov materijalistički socijalizam ili marksizam.

U prvom je značenju upotrebljavao riječ već g. 1832. Francuz Joncières, za njim g. 1834. Leroux, od g. 1832. riječ se udomaćila i u Engleskoj.

U drugom bi značenju riječ pristajala nauci i pokušaju socijalista do sredine 19. vijeka (koji su se sami nazivali »komunisti«). Ti su naime zahtijevali pod utjecajem Rousseau-ovih ideja o jednakosti i bratstvu, da društvo samo preuzme vodstvo gospodarstva, organizaciju rada i razdijeljivanje proizvoda (produkata), te ne bi jedni prema drugima bili na šteti, svak ima naime, govorili su, pravo na život, zato i pravo na rad i na puni dobitak svojega rada, a to da je moguće postići samo u socijalistički uređenom društvu.

Marks je izrugivao riječi socijalizam, jer da svak već želi biti »socijalist«, pa se sam nazvao »komunist«. Ipak je i za njegov nauk prevladala riječ »socijalizam«. Njegovi ga pače zovu ocem »naučnoga socijalizma«.

120. Što je pak komunizam?

Komunizam je nauka o zajedništvu, uči naime, da bi na svijetu bilo najbolje, kad ne bi bilo zasebnog vlasništva, već kad bi vladala zajednica.

Ta se zajednica može zamisliti na više načina:

a) neki su to zamišljali tako, da ništa ne bi bilo nečije vlasništvo, ni polje, ni oruđe, ni plo-

dine, ni rukotvorine; no svaki da smije uzeti što mu se prohtije ili što ustreba, dakle vlasništvo ničije, upotreba po volji sviju;

b) drugi su zamišljali tako, da sve bude zajedničko vlasništvo, vlasništvo sviju a ništa vlasništvo pojedinaca, svi neka sve imaju i upotrebljavaju; dakle vlasništvo sviju i upotreba sviju;

c) drugi su stvar tako zamišljali: da društvo (država) bude vlasnik svih sredstava, koja proizvode ili od kojih se proizvodi (zemlje, tvornice, strojevi, sirovine), društvo da upravlja proizvodnjom (obrađivanje i prerađivanje) i društvo da dijeli proizvode (prirodnine i industrijske proizvode), i to ili svakom po radu, ili svima jednako, ili — što bi bilo najpravednije — svakomu po potrebi; dakle socijalno društveno vlasništvo proizvodnih sredstava.

Prvi je oblik očevidno dječji. Tko bi još radio, kad bi mu prvi nitkov mogao uzeti sve plodove rada? U naše je doba zamislio takav komunizam (koji je zapravo anarhizam, bespravnost i nered) Englez Godwin (1756. do 1836.). Drugi oblik je ostvaren djelomice u samostanima; no za veće društvo nije, jer previše prezire raznolikost ljudi i previše omeđuje slobodu te zahtijeva previše idealizma, t. j. nesebičnog, požrtvovnog bratstva, koje se uvijek sebe odriče.

Isp. »utopije« socijalnih filozofa i različite neuspjele komunističke pokuse u Americi. Treći oblik je moderan. Zamislili su ga još prije Marxa neki francuski socijalisti (osobito Pecqueur), a glavni mu je predstavnik Karl Marks, koji je dao modernom komunizmu i bezvjerski, materijalistički temelj.

Komunističke su misli izražavali već neki stari filozofi, kad su razmišljali o najboljoj državi i pisali »državne romane«, državne »utopije«, t. j. spise o državi, koje nije bilo niti će je ikada biti (u-topos, kraj koga nigdje nema, Indija Komandija, deveta zemlja). Takve su utopije: Platonova Politeia, Tome Mora Utopija, Tome Campanella Sunčana država (Civitas solis) i dr.

Praktički su pokušavali izvesti komunističke zamisli neki muževi u prvo doba kapitalizma, tako u Francuskoj Saint-Simon (1760.—1825.) i Fourier (1772. do 1837.), u Engleskoj Robert Owen (1771.—1858.). I te pokuse nazivaju pokusima utopističkog komunizma, jer se njihovi začetnici oslanjaju na izmišljotine, tako St. Simon na sasvim novu buduću religiju, kojoj će on biti začetnik, Fourier na misao, da će se u budućnosti sav rad pravo porazdijeliti po samim nagonima, Owen na pretpostavku, da je čovjek samo produkt društvene okoline. Njihovi praktički pokušaji zato i nisu uspjeli.

121. Kako se dakle međusobno odnose socijalizam i komunizam u naše doba?

a) Komunizam je posebni oblik socijalizma; socijalizam uopće hoće da socijalnim uredbama zapriječi lihvarstvo i osigura radu zaslužbu; u tu svrhu zahtijeva više ili manje zajedničko (kolektivno) ili socijalno vlasništvo radnih sredstava, no ne poriče ni svako zasebno vlasništvo ni slobodni izbor rada, ni potrebu osobnih radnih dohodaka po volji; a komunizam hoće ne samo zajedničko vlasništvo radnih sredstava, već štaviše hoće, da sam određuje svakom i posao i da mu dijeli što mu treba;

b) socijalizam hoće da izvede prijelaz iz kapitalističkoga gospodarstva u socijalističko postepeno i mirnim putem, strukovnom organizacijom, sudjelovanjem u parlamentima, komunizam pak nasilnim sredstvima, revolucijom;

c) ipak se često i komunizam naziva socijalizmom.

122. Da li je Marks prema tome komunist ili socijalist?

Socijalisti ga drže za socijalista, komunisti za komunista; uistinu je bio komunist, ipak nazivamo njegovu nauku općenito i socijalizam, i to napose materijalistički socijalizam ili po njegovu imenu marksizam.

2. Materijalistički socijalizam ili marksizam.

123. Tko je bio Marks i što je bilo njegovo djelo?

Marks Karl (Marx, 1818.—1883.) bio je po krvi Židov, po krstu protestant, po mislima materijalist, po htijenju socijalist. Njegovo je glavno djelo Das Kapital (1867.); no najviše je zahvatio među radništvo »Komunističkim manifestom« (što ga je izdao 1847. s drugom Engelsom).

124. Što je učio Marks?

Marks je ponajprije opisao na svoj način cijelu povijest:

a) da je cijela povijest, povijest borbi među onima, koji iskorišćuju i onima, koji su iskorišćivani;

b) da je u naše doba zadnja velika borba, jer se čitavo društvo dijeli još samo u dva razreda, u razred kapitalističke buržuazije i u razred proletarskog radništva;

c) u toj da će borbi konačno pobijediti proletarijat; a proletarci se moraju udružiti, ako hoće da njihova pobjeda bude početak nove budućnosti.

Zato je završio komunistički manifest s poklikom: Proletarci sviju država, udružite se!

Sve borbe u povijesti, učio je Marks, bile su samo gospodarske borbe, to znači, išlo se uvijek za tim, da jedni dobiju moć nad drugima, da ih zatim mogu iskorištiti. Te međusobne protivne skupine Marks zove »razredi«, pa zato kaže u komunističkom manifestu, da je povijest svega dosadanjeg društva »povijest razrednih borbi«. Takve su razredne borbe, veli, bile u starom vijeku borbe među slobodnim ljudima i robovima; u rimskoj državi među gospodom, patricijima i prostima, plebejcima; u srednjem vijeku među plemstvom dvorova i kmetovima.

U prijašnje je doba bilo najedamput po više takvih razreda i u svakom još po više stupnjeva (u starom Rimu, veli Marks, bili su patriciji, vitezovi. plebejci, robovi; u srednjem vijeku feudalna gospoda, vazali, cehovski majstori, kalfe, kmetovi).

U naše se doba cijepa društvo sve više u dva tabora: u buržuaziju i proletarijat; u kapitaliste, koji imaju u svojim rukama sredstva za proizvodnju (tvornice, strojeve, sirovine, novac), i radnike, koji nemaju nego ruke za rad i možda hrpu djece (lat. proles), proletarce.

U borbi između tih dvaju, naviješta Marks pobjedu proletarijatu.

125. Što je bila još napose Marksova nauka?

a) posebno shvaćanje kapitalizma: da je kapitalizam nužno i bitno lihvarski, jer da je vrijednost samo iz rada, i da je dakle sav dobitak kapitalista otkinut radnicima pod izlikom, da i kapital »nosi«;

b) historički materijalizam: da su vjera i moral i pravo samo proizvod gospodarskih prilika pojedinog doba, da dakle u njima nema ništa »Božje«, ništa »stalno«, da je pravo samo moć i izraz moći;

c) razredna borba: da će i radništvo sebi izvojevati pobjedu samo borbom, borbom proletaraca — iskorišćivanih protiv kapitalista — koji iskorišćuju, borbom proletarskoga razreda protiv kapitalističkoga razreda, razrednom borbom.

126. Zašto će po Marksu konačno sigurno pobijediti proletarijat?

Po Marksu će konačno sigurno pobijediti proletarijat zato, jer kapitalizam sebi sam potkapa tlo i sam sebi pripravlja grob.

127. Kako to?

Tako:

a) radi neobuzdane konkurencije moraju kapitalisti uvijek usavršivati (popunjavati) i povećavati svoja poduzeća; jer je samo sve većim radom i sve potpunijim strojevima moguće proizvoditi sve jeftinije; a što je veća proizvodnja, to moraju biti veća i tržišta; napokon nijedan trg ne će biti dosta velik (naročito jer se industrija razvija po svem svijetu), dakle će doći vrijeme u koje industrija više ne će imati dovoljno tržišta zbog svoga silnog razmaha i ne će više moći naprijed;

b) a možda ne će trebati ni da se čeka taj čas: radi neobuzdane konkurencije jedni kapitalisti uništuju druge i bacaju ih među proletarijat; kapitalista je sve manje, proletarijata sve više; doći će vrijeme, kada će stajati još samo malo kapitalista nasuprot moćnoj armadi proletaraca; tada će armada proletaraca u zgodan čas brzom revolucijom tako oteti vlasništvo onoj nekolicini kapitalista, koji su prije stoljeća otimali vlasništvo drugima.

128. A zašto se mora po Marksu proletarijat združiti, da budućnost bude njegova?

Proletarijat se mora zato udružiti, jer bi mogla inače oba propasti, buržuazija i proletarijat, jer proletarijat mora uzeti u svoje ruke svu proizvodnju.

129. Kako će se po Marksu provesti komunistička revolucija?

Komunistička će se revolucija provesti po Marksu po prilici ovako:

a) proletarijat se mora organizirati, da bude sve svjesniji i sve moćniji;

b) u zgodnoj će se prilici (na pr. poslije kakvog nesretnog rata) silom dokopati vlasti i postati sam vladajući razred;

c) da bi mogao izvesti svoju zadaću, morat će ispočetka nasilno poseći u pravo vlasništva i gospodarske prilike (diktatura proletarijata).

130. Kakva je po Marksu zadaća pobjedničkoga proletarijata?

Zadaća pobjedničkoga proletarijata po Marksu je naročito ova:

a) ukinuće zemljišnog vlasništva i vlasništva sviju sredstava za proizvodnju;

b) cijela proizvodnja i promet bit će vlasništvo društva;

c) uvođenje prisilnoga rada (osnivanje industrijskih armada).

131. Hoće li time biti svršena zadaća proletarijata?

Ne još posve. Kad proletarijat kao vladajući razred silom ukine stare gospodarske prilike, ukinut će time i samu podlogu razrednih opreka. Zato više ne će biti potrebna ni politička vlast, ni razredno gospodstvo proletarijata. Prestat će diktatura proletarijata, a s njom i stara država. »Namjesto starog građanskog društva sa svojim razredima i razrednim oprekama, nastupit će društvo, u kojem će slobodni razvoj svakoga biti uvjet slobodnog razvoja sviju« (komunistički manifest). Sve će društvo biti kao golema samou-

pravna gospodarska zadruga. To je Marksov socijalizam.

132. No zar ne će otešćavati taj razvoj moralni i pravni nazori čovječanstva? Zar je takvo nasilje moralno dopušteno? Zar je dopušteno komu naprosto uzeti što ima?

Moralni i pravni nazori ne smiju po Marksu upravo ništa smetati proletarijatu, jer su po Marksu sve te stvari samo izmišljotine.

133. Kako to?

Po Marksu te stvari: vjera, moralni i pravni nazori, nisu ništa drugo nego odsjev gospodarskih prilika i izum iskorišćivača. Naime: kad jedni druge podjarme, da bi ih tako iskorišćivali, onda kušaju da to stanje koliko je moguće utvrde, te zato na različite načine uvjeravaju, da tako mora biti, da jedni moraju imati vlast, a drugi da moraju biti pokorni; da je nad svijetom Bog, koji tako hoće, da je to dakle Božja volja. Tako se oni, koje iskorišćuju, pomalo nauče na novo stanje i misle napokon, da je to uistinu neko pravno stanje, koje im mora biti sveto i u koje se ne smije dirati. Uistinu pak nema ni Boga, ni posmrtnog života, ni suda; pravednost je samo riječ, koja treba da prikrije iskorišćavanje. »Komunistička će revolucija pomesti sve dosadanje prilike vlasništva, a s njima polako i sve stare nazore« (Komunistički manifest).

To je Marksov materijalizam.

134. Bi li po Marksu socijalizam i proveo te materijalističke nazore?

Naravno; dosljedan bi socijalizam provodio te nazore u svemu.

Marks je u komunističkom manifestu samo natuknuo te posljedice za sav život, ali ih je sam bez dvojbe jasno predviđao, kako to dokazuje njegov govor o porodici. Provodio bi se dakle taj materijalizam naročito u obiteljskom životu (»slobodna ljubav«), u uzgoju (»laički«, t. j. bezvjerski uzgoj), u pravu i u sudstvu (»zločini su samo djela više ili manje umobolnih«), u javnom životu (»božje ime neka se ne spominje više u skupštinama i državnim aktima!«) itd.

3. Razvoj socijalizma.

135. Je li Marksov nauk prodro među radništvo?

Marksov je nauk brzo počeo prodirati među radništvo. Marks je sam ustanovio g. 1864. međunarodni savez radnika (internacionalu) sa sjedištem u Londonu, koji je priređivao međunarodne zborove (tako 1886. u Gentu sa zaključkom, da radnik radi osam sati dnevno, 1868. u Bruxelles-u sa zahtjevom, da se ukloni iz škola kršćanski nauk). U Njemačkoj je pak Lassalle (židov) ustanovio prvo radničko društvo, koje se g. 1869. promijenilo po Marksovu utjecaju u socijalno-demokratsku radničku stranku, t. j. stranku, koja se bori za gospodstvo radničkog svijeta (demokraciju) i socijalizam. Svoj program je sastavila najprije u Gothi (1875.), a više u Marksovu duhu u Erfurtu (1891.). Po tom su programu preuzeli svoje programe i socijalni demokrati po drugim zemljama, kamo se socijalna demokracija brzo raširila.

136. Što sadržaje erfurtski program?

Erfurtski program ima dva dijela. U prvom je dijelu opisan po Marksu razvoj kapitalizma, koji će dokončati pobjedom proletarijata. A u drugom se dijelu nabraja, što moraju radnici međutim najprije zahtijevati; među drugim stvarima naročito opće izborno pravo i autonomiju ljudstva u državi, pokrajinama i općinama; zatim ukinuće militarizma (neka se uvede narodna obrana); dalje odvajanje Crkve od države i školu bez vjeronauka; konačno zakone o radničkom osiguranju (osamsatno radno vrijeme, zabranu noćnoga rada, zahtjev 36 sati neprekidnog odmora, obrtno nadziranje, državno radničko osiguranje).

Spomenimo već ovdje, da je mnogo tih zahtjeva opravdano sa opće-čovječanskog i socijalnog gledišta bez obzira na marksizam i komunizam, zato ih ima također i kršćanski socijalizam u svom programu. (Isp. br. 166). Ta, ti se zahtjevi zapravo ne daju obrazložiti s materijalističkog Marksova stajališta! Gdje vladaju samo fizički i gospodarski zakoni, tamo je bezumno govoriti o »pravima« i zahtjevima pravednosti.

137. Kako se socijalna demokracija dalje razvijala prije svjetskoga rata?

Socijalna se demokracija a) brzo dalje razvijala, ipak se b) počela skoro cijepati:

a) dobivala je sve veću političku moć u narodnim skupštinama i drugim zakonodavnim tijelima (pokrajinskim, općinskim itd.) i sve veću gospodarsku moć u strukovnim organizacijama (t. j. organizacijama po strukama za obranu radničkih koristi);

b) a počela se cijepati ne doduše obzirom na posljednji cilj (socijalizam), nego obzirom na način, kako da se dođe do cilja (taktika): neki su se strogo držali Marksa i uvijek mislili na nasilnu revoluciju (revolucijonarni marksisti), drugi su mislili, da se Marks u ovom ili onom prevario (potrebna revizija — »revizijonisti«) i da se može doći do socijalizma samo polako, radom u parlamentima i socijalnim zakonodavstvom, te sudjelovanjem pri kapitalističkom gospodarstvu, da se kapitalističko društvo pomalo tako reći samo razvije u socijalističko (ne po revoluciji, nego po evoluciji, po socijalnim reformama — »reformni socijalisti«).

U Njemačkoj se socijalna demokracija naročito brzo razvijala. U početku progonjena od vlade (Bizmarka), pomalo je sebi izvojevala mjesto u parlamentu i postala s godinama moćna politička stranka (sa više od 3 mil. pristaša), a i stručno dobro organizirana (više od 1½ mil. članova). Imala je prije svjetskog rata više od pedeset političkih dnevnika i još više stručnih listova. Vođe su joj bili: Liebknecht, Bebel i dr. Unutra se počela cijepati u stroge marksiste i revizijoniste. Vođa prvih je bio u toj borbi naročito Kautsky, a drugih Bernstein.

Iz Njemačke je došla socijalna demokracija u Austriju. Prvi počeci se javljaju već god. 1864. A do svijesne organizacije u Marksovu duhu došlo je istom 1888. u Hainfeldu. 1899. je počeo izlaziti Arbeiter-zeitung (od g. 1895. kao dnevnik). Vođe su joj bili dr. Adler (židov), Pernerstorfer, Ellenbogen (židov). G. 1897. stranka se preuredila na narodnoj osnovi: razdijelila se u njemačku, češku, poljsku, rusinsku, talijansku i jugoslavensku organizaciju, od kojih je svaka imala svoj izvršni odbor, a zajedničko im je bilo središnje

vodstvo. Kad se g. 1907. uvelo u Austriji opće izborno pravo, dobila je socijalna demokracija više od 1 mil. glasova i 87 poslanika. Također nije ni u Austriji prošlo bez unutarnjih razdora među marksizmom i revizijonizmom.

Među Slovencima počelo se socijalističko gibanje oko 1888. G. 1892. počeo je izlaziti »Delavec«. Članova je tada bilo 1296. G. 1896. stranka se samostalno organizirala kao Jugoslavenska socijalno-demokratska stranka. G. 1897. počeo je izlaziti »Rdeči prapor«, 1902. naučna revija »Naši zapiski«. Među seljake nije mogla prodrijeti. Osnovala je po industrijskim krajevima političke, strukovne i gospodarske organizacije. Praktični vođe su joj bili prije rata Etbin i Anton Kristan, teoretički je bio prvak Prepeluh (Abditus).

U Hrvatskoj se javljaju počeci socijalne demokracije iza 1890. G. 1892. počeo je izlaziti socijalistički tjednik Sloboda, koji je zbog poteškoća s političkom vlasti poslije više puta mijenjao ime. Od 1909 do prevrata izlazio je dnevnik Slobodna Riječ. Pod utjecajem boljševizma počeo je u stranci rascijep. Počeli su svjesnije nastupati komunisti, koji su se nakon vukovarskog kongresa 1921. organizirali kao Komunistička Partija Jugoslavije s tjednikom Novi Svijet. Kada je »obznana« (1. augusta 1921.) zatrla komunističku stranku, združili su se blaži elementi s drugim socijalistima u Socijalističku Partiju Jugoslavije. Njihovo je glasilo bilo opet »Slobodna Riječ«, a od 1925. Crvena Zastava. Drugi, koji su se počeli nazivati »nezavisni«, organizirali su se, kad je ukinuta »obznana«, kao Nezavisna Radnička Partija Jugoslavije s glasilom Radnička Borba.

S političkom organizacijom počela se razvijati i strukovna. Organizirali su se kovinari, drvari, štampari, željezničari itd. i osnovali većinom svoja posebna stručna glasila (mjesečnike ili tjednike). Do 1914. imali su kao svoje središte Međustrukovno vijeće za Hrv. i Slav. i izdavali o svojem radu Izvještaje (I 1909./10., II 1911./13.).

Boljševizam je rascijepio i tu organizaciju. Komunističkim sindikatima (»nezavisnim«) bilo je glasilo Organizovani Radnik. A opći Radnički Savez izdavao je Radnički Glasnik.

U Srbiju su donijeli socijalizam đaci iz tuđine. Početnik mu je Svetozar Marković (1846.—1875.), koji se u Zürichu upoznao s Marksovim naukamà. On je osnovao prvi socijalistički list »Radnik« i zasnovao također prve gospodarske i strukovne organizacije. Socijalistička se stranka osnovala istom iza državnog prevrata (1903), kad se kapitalizam u Srbiji sve više raširivao. Iste se godine ustanovio i savez strukovnih organizacija, »Glavni radnički savez«. Stranka je usvojila erfurtski program. Po broju je ostala slabašna (kod izbora 1904. dobila je 300 glasova, a 1916. 2.899, g. 1912. istina već više od 29.000, ali većinu seljačkih glasova, samo što to nije postigla razredna svijest, nego samo nezadovoljstvo s prilikama). G. 1911. stranka je prodrla s nacrtom Jaše Prodanovića o radničkom osiguranju (no zakon je većinom ostao na papiru).

Iz Srbije se proširilo socijalističko gibanje i u Bosnu (1909. »Social-demokratska partija Bosne i Hercegovine«) i u Macedoniju.

U Francuskoj je osnovao socijalističku stranku 1879. Jules Guesde (guesdisti). Strukovna organizacija počela je 1884.; središte su joj radnički domovi s burzama rada (bourses de travail); g. 1902. osnovao se »srednji savez«, Confédération générale de` travail (C. G. T.). Unutarnje nisu jedinstveni: jedni su marksisti, drugi revizijonisti (naročito Millerand i Jaurès). Posebna su skupina sindikalisti, koji ne će ni parlamentarizam, ni zadrugarstvo, nego samo organizaciju za razrednu borbu i štrajkove- jer da će neki općeniti štrajk biti početak socijalizma.

U Rusiji se pod pritiskom carskoga nasilja razvijao najprije anarhizam, t. j. nauka, koja poriče svaku vlast, i misli, da čovječanstvo može biti sretno samo na osnovi slobodnih saveza (Hercen, Bakunin, Kraputkin). Tek 1898. osnovala se socijalno-demokratska

stranka, koja se 1903. na kongresu u Londonu rascijepila na »boljševike« i »menjševike«. Ljenin, koji je zastupao odlučno marksističko stajalište, dobio je naime za sebe većinu (ruski: boljšij = veći), a Plehanov, koji je zastupao reformni socijalizam, ostao je u manjini. Ujedno je i Ljeninov program bio program s većim zahtjevima (ruski: boljšaja programa), a Plehanov s manjima (menjšaja programa). Pored tih je još u Rusiji posebna skupina revolucijonarnih socijalista, slična francuskim sindikalistima.

I u Italiji je zavladao najprije anarhizam, a socijalizam istom od g. 1892. I tu su također bili marksisti (Enrico Ferri), revizijonisti (Turati) i sindikalisti (Enrico Leone).

U Belgiji je počelo socijalističko gibanje 1885. Središta su mu »pučki domovi«. Goji se napose zadrugarstvo. Vođa Vandervelde.

U Engleskoj se radništvo već vrlo rano (već u 18. v.) počelo udruživati u strukovne saveze (Trade-unions), naročito iza g. 1825., koja im je donijela slobodu udruživanja. Oko g. 1830. počelo je u tim savezima revolucijonarno gibanje za pučki ustav (charta), no vlada ga je brzo zatrla. Uostalom engleski su radnici vrlo praktički i ne oduševljavaju se za nesigurne nacrte budućnosti. Zato se i među njima raširio socijalizam, ali više samo svojim praktičkim zahtjevima. Snažno se među njima razvila strukovna organizacija sa zadrugarstvom. Politička organizacija se razvila kasno, tek 1909. danas moćna Labour Party (radnička stranka), u kojoj su udružene različite struje od konservativnih trade-unionista preko fabijevaca (naročito naučenjaka, koji stupaju naprijed oprezno i polako kao Fabius Cunctator) i gildovaca (zastupnika cehovskog socijalizma) do (manjinske) radikalno marksističke Britisch Socialist Party. Istom iza svjetskog rata počela je izrazitije i strukovna i zadružna organizacija zahvaćati u politički život.

U Americi nije socijalizam dugo vremena dobio pravog tla. Najviše je radnika iseljenika iz Evrope, a

ti misle još uvijek na dom, i zato nisu pravo pristupačni socijalističkoj agitaciji. Istom se g. 1901. osnovala u USA. jedinstvena socijalistička stranka, no koja još nije dobila znatnije političke moći. Moćnija je strukovna organizacija.

138. Što je bilo s internacijonalom prije svjetskoga rata?

Prva internacionala, koju je bio osnovao Marks, razišla se već 1876. radi unutarnjih razdora (među marksistima i anarhistima). Ipak su se još i kasnije vršili međunarodni sastanci, koji su na taj način nekako ujedinjivali proletarijat različitih država. To se zove druga internacijonala.

Prvi međunarodni kongres i ujedno početak ove tako zvane druge internacijonale bio je 1889. u Parizu, gdje se opet zaključilo osamsatno radno vrijeme i svetkovanje 1. maja. Takvi su kongresi bili i 1891. u Bruxelles-u i 1893. u Zürichu, oba su opet pretresala svetkovanje 1. maja. Kongres u Parizu 1900. zaključio je, da se osnuje »međunarodni socijalistički ured« u Bruxelles-u, koji bi unapređivao interese socijalne demokracije po svim zemljama. Pored općih kongresa bile su još različite međunarodne konferencije (1890. konferencija rudara u Jolimontu, iste godine međunarodna konferencija za zaštitu radnika u Berlinu, 1893. konferencija tekstilnih radnika u Manchestru, 1899 ženski kongres u Londonu).

139. Što je bilo s internacijonalom za svjetskog rata?

Sa svjetskim ratom je djelovanje internacijonale prestalo; zapravo više i nije bilo same internacijonale, jer se socijalna demokracija sviju zemalja zauzela svaka za vojsku svoje države.

Francuskog socijalista Jaurèsa, koji je bio protiv rata, ubili su.

140. Što je iza svjetskog rata?

S revolucijom i pobjedom boljševika u Rusiji socijalističko se gibanje poslije svjetskoga rata po svim zemljama opet ispočetka ojačalo, ali su se socijalisti porazdijelili u komuniste i socijalne demokrate. Ljenin, vođa ruskoga komunizma, osnovao je 1919. treću (moskovsku) internacijonalu, koju priznavaju samo komunisti (Kl. Komintern).

Obzirom na internacijonalu vlada velika zbrka. Treća, moskovska, ne može još prodrijeti. Stara (druga) zapravo je prestala s ratom. Bečki su socijalisti pod Fritzom Adlerom pokušali predobiti sve za novu internacijonalu (1921.), no nije prodrla (zove se šaljivo — polutreća internacijonala). G. 1923. o Duhovima bi osnovana u Hamburgu nova »socijalističko-radnička internacijonala sa sekretarijatom u Londonu (londonska internacijonala), koju neki zovu drugom, drugi četvrtom. Neki bi voljeli izlučiti iz političke borbe bar strukovne organizacije (amsterdamska strukovna internacijonala).

141. Što je boljševizam?

Boljševizam je Marksov komunizam s nekim ruskim osebinama:

a) opći komunistički zahtjev je socijalizacija zemlje, industrije i trgovine; Marksova je zamisao o diktaturi proletarijata, Marksovo uvođenje radničkih armada s prisilnim radom; Marksova je i mržnja protiv Boga i vjere (Ljeninovo geslo: »vjera je opij za ljudstvo«, potječe prvotno od Marksa);

b) ruska je pak osebina organizacija republika po radničkim i seljačkim »sovjetima« (sa-

vjeti); ruska osebina, izvirući iz duboko religiozne ruske duše je i ta, da je komunizam boljševicima kao religija, koju brane i šire divljim ognjem;

c) težnja za svjetskom revolucijom opet je Marksova: »proleterci sviju zemalja, udružite se!«

Vladimir Iljič Uljanov Ljenin 1870.—1924.) bio je sin ruskoga plemića i studirao pravo. Već zarana pridružio se revolucijonarnim »narodnjacima« (brata su mu objesili radi urote protiv cara Aleksandra III.). Proučavao je naročito Marksova djela. Već je 1905. na kongresu boljševika u Londonu izdao parolu o revolucijonarno-demokratskoj diktaturi seljaka i radnika. S drugima (vodili su s njime naročito židov Trockij i Zinovjev) položio je temelje za komunističku internacijonalu već za vrijeme rata na konferencijama u Zimmerwaldu (1915.) i Kientalu (1916.). Iz tuđine (kamo je bio pobjegao već 1905.) vodio je komunističko gibanje u Rusiji. G. 1917., kada je prva revolucija bacila cara s prijestolja (1. marta) vratio se u Rusiju (s dopuštenjem Njemačke!) preko njemačkog teritorija. Već je 6. novembra srušio koalicijsku vladu Kerenskoga, proglasio diktaturu proletarijata, organizirao (s Trockim) »crvenu armadu«, pobijedio 1919./1920. različite generale, koji su htjeli zaustaviti revoluciju (Kaledina, Kolčaka, Wrangla i dr.) i počeo izvoditi program komunizma: podržavio je zemlju, industriju i trgovinu. Ruski su komunisti počeli u smislu marksizma zatirati i vjeru, jer je, po izjavi izvršnoga odbora III. internacijonale, »ateizam bitni dio marksizma«. Zato su uveli »slobodnu ljubav«, »lajički uzgoj« i pokušavaju svim sredstvima (knjigom, školom, priredbama) da zatru vjeru i rašire ateizam. Nešto novo, ne strogo marksističko, bila je organizacija republike. Već je Rousseau (1712.—1778.) učio, da je ljudstvo suvereno i izvor svake vlasti; od njega su ruski komunisti preuzeli i ime za ministre, zovu ih »pučki komisari« (commissaires), jer im je

narod samo »povjerio« vlast (povjerenici), te im je može uvijek i oduzeti. Marksističko je, da su vlast preuzeli samo proletarci (radnici, seljaci i vojnici; vojnici zato, jer je trebalo predobiti za komunizam vojsku). A novo je »rusko«, da se sva organizacija oprla na »sovjete« (savjete). Radnici po poduzećima, a seljaci po okružjima izaberu odbore, »savjete«; ovi izaberu između sebe »pokrajinske savjete«, a ovi opet, »narodni kongres savjeta«; kongres bira »središnji izvršni odbor«, a ovaj iz svoje sredine »vrhovni savjet pučkih komisara«, koji vlada. Pojedine »sovjetske republike« opet se udružuju u federativni savez (SSSR, t. j. »sojuz«, savez sovjetskih socijalističkih republika). Kongres savjeta bira »savezni savjet«, savezni savjet tvori sa »savjetom narodnosti« (od zastupnika pojedinih republika) »središnji izvršni odbor« (eksekutivni komite) sovjetskih republika, kojemu je na čelu predsjedništvo od 21 člana.

Ruski je komunizam utvrđivao svoju vlast strašnim nasiljem. I Marks je govorio, da će se komunizam moći izvesti samo silom i diktaturom, no da li je sebi predstavljao takvo nasilje, teško je reći. Komunistička policija »čeka« (črezvičajnaja, t. j. izvanredna komisija) shvatila je doslovce Marksov nauk o uništenju buržuazije i počela je strašno gospodariti: u g. 1918.—1922. kako kažu je postrijeljala i poubijala 6775 profesora i učitelja, 8800 liječnika, 54.650 oficira, 12.950 veleposjednika, 28 biskupa, 1215 svećenika, 355.250 drugih obrazovanih ljudi, 260.000 vojnika, 59.000 policista, 193.350 radnika, 815.000 seljaka. »Neka pogine 90% Rusa, ako ih se samo 10% odluči za komunizam«, govorio je, kako vele, Ljenin.

Unatoč toga Ljenin nije mogao izvesti pravi komunizam. Najprije nije išlo sa seljacima. Na papiru je zemlja doduše bila podržavljena, no seljaci nisu zato marili: bili su »komunisti« samo dotle, dok im se dijelila zemlja veleposjednika, a kad su je dobili, nisu bili

spremni da daju plodine u »komunu« upotrebu, nego su radije sijali samo toliko, koliko su trebali za kuću. G. 1923. osnovala se doduše i »crvena seljačka internacijonala«, a znači samo skupnost i uzajamnost seljačkog staleža, a ne pravi komunizam. A nije išlo ni s komunističkom industrijom i trgovinom. Već je g. 1921. morao Ljenin uvesti »Nepu« (novu ekonomsku politiku), koja je u velikoj mjeri obnovila prijašnje gospodarstvo.

Stalin se opet puno trudi, da izvede pravi komunizam, ali se socijalizaciji (kolektivizaciji) naročito opiru seljaci, koji ne će da daju plodine u komunistička skladišta i radije ostavljaju zemlju neobrađenu. Uvijek se vraća Ljeninovo pitanje, kako da se probudi i očuva interes za rad.

Boj protiv Boga i vjere strašno napreduje: osnivaju se organizacije ateista (»bezbožnika«) s jakim časopisima, osnivaju se pače univerze, na kojima se predaje, kako da se radi propaganda za ateizam.

142. Kako je s boljševističkom propagandom po svijetu?

Ta se propaganda vrši u svim državama, a naročito u onima, gdje je tlo podesnije, zbog neuređenih gospodarskih prilika.

Komunistička država ne može naime postojati usred drugih kapitalističkih; morala bi biti gospodarski potpuno neovisna, da bi se održala, ako se komunistička država uopće može održati. Dok je navezana na uvoz živeža, poljodjelskih strojeva, sirovina, željezničkog materijala, gospodarski je ovisna od susjednih država. Zato boljševici šalju agitatore u sve države, da predobiju narode za socijalnu revoluciju. Naročito ciljaju na narode, koje evropske kapitalističke države najviše iskorišćuju (Indiju, Kitaj, Sjevernu Afriku itd.), zatim na evropske države, gdje su nezdrave gospodarske prilike (balkanske države), konačno tamo, gdje je proletarijat već svijestan, a nije još za revoluciju (Njemačka).

Iza svjetskoga rata prošao je svim državama val ruskoga komunizma, jer je proletarce nekako opojila pobjeda ruske revolucije. U mnoge su države donijeli komunističke ideje ruski bjegunci (tako na Balkan). Zato se isprva vrlo povećao broj komunista. A zatim je počeo opadati, u jednu ruku jer su se ljudi kod kuće opet otrijeznili, a tu i tamo su komunizam zatirali silom (u Ugarskoj, u Jugoslaviji, Italiji, Bugarskoj itd.).

Po zapadnim državama također se ispočetka raširio komunizam, no ipak je konačno prevladala socijalna demokracija. U Njemačkoj je socijalna demokracija revidirala svoj program u Görlitzu (1921.) i krenula pače znatno nadesno. U Engleskoj je ostala jaka Labour Party, koja je postala dapače druga najmoćnija stranka (kod izbora 1918. dobila je 63 mandata, 1923. pače 192, te je pod Mac Donaldom preuzela vladu kao druga najmoćnija stranka, ali je nije mogla održati, 1924. je izgubila prilično mnogo mandata, a brojčano je još uvijek napredovala do 4½ milijuna glasova).

Samo je jedan dio British Socialist Party prešao k moskovskoj internacijonali. U Francuskoj je komunistička ideja jača, no ipak imaju protivnici moskovske internacijonale i tu još većinu.

143. Zašto vlada razdor među komunizmom i socijalnom demokracijom?

Razdor vlada zato, jer komunizam hoće da bude čist i dosljedan marksizam s programom svjetske revolucije, a socijalna demokracija misli, da još nisu dani uvjeti za trajan uspjeh revolucije, zato da se treba prilagoditi prilikama i postepeno pripravljati tlo za posljednji cilj socijalizma sudjelovanjem s buržuazijom naročito u parlamentima.

144. Imaju li dakle komunizam i socijalna demokracija isti cilj?

Komunizam i socijalna demokracija imaju isti cilj, a razlikuju se po sredstvima i načinu djelovanja (po taktici). Komunizam je za revoluciju, koja bi se imala odmah provesti, socijalna demokracija zasada više za evoluciju.

145. Zar među socijalistima nema obzirom na cilj nikakvoga nesuglasja?

Da, ima. Engleski socijalisti većinom ne zamišljaju sebi ni cilj potpuno marksistički. U zadnje se vrijeme širi u Engleskoj naročito tako zvani »cehovski socijalizam«. Po tom bi socijalizmu prešlo doduše vlasništvo proizvodilačkih sredstava na državu ili općine, no vodstvo poduzeća i cijelih gospodarskih grana imale bi »gilde« ili »cehovi«, to jest samoupravne organizacije ili korporacije, koje bi se sastojale iz svih osoba, što su zaposlene u dotičnim granama.

Taj socijalizam cehova ili »gilda« sjeća na cehovstvo srednjega vijeka; a razlikuje se po tom, što su srednjevjekovni cehovi bili savezi samostalnih majstora, od kojih je svaki imao svoju radionicu, a tu bi bila vlasnica država ili općina, gospodarica pak cjelokupna korporacija.

146. Da li je svim tim komunističkim i socijalno demokratskim strankama zajedničko i materijalizam.

Kako su u stvari sve te stranke (osim nekih engleskih) izašle iz marksizma, tako su iz marksizma preuzele i neprijateljstvo prema vjeri i crkvi. Neki se pristaše doduše brane od materijalizma i govore o potrebi moralnoga idealizma, no u borbi protiv katoličke Crkve svi su (opet osim engleskih »gildista«) jednaki.

Njemačka je socijalna demokracija izrekla već u erfurtskom programu »neka se vjera proglasi za privatnu stvar«. To neke buni, jer da nije protiv vjere, kad svakomu prepušta slobodu. No ta izreka je ponajprije među privremenim zahtjevima, a ne u načelnom programu. Jasno je pak, da nije mogla među narodom nastupati uvijek i svuda odmah s otvorenim ateizmom, nego je sloboda bila ono najmanje, što je svakome morala dopustiti. A zatim ima ta izreka prije svega to značenje, da se crkva potpuno odijeli od države, i da joj se ne priznaje javnopravni značaj, a država da štaviše crkvu potpuno prezire, jer je vjera ipak samo privatna stvar svakoga pojedinca i države se ništa ne tiče. Gdje su pak socijalni demokrati nastupali slobodno, nisu baš ništa sakrivali, da je »religija« socijalizma ateizam (tako Bebel već g. 1881. u njemačkom državnom saboru). Ruski je komunizam samo bezobzirno proglasio, što je učio Marks.

A oni socijalni demokrati, koji su o vjeri govorili prijaznije (naročito u Sozialistische Monatshefte 1910.), zamišljali su sebi religiju većinom modernistički, kao nešto čuvstveno, bez određenog sadržaja, o čemu svak misli, što hoće; njemački je socijalist Maks Maurenbrecher pače dokazivao, da se i u marksizmu krije religija, premda nije ništa tako dokazano kao to, da je marksizam goli materijalizam.

Osim toga su socijalni demokrati odmah složni, ako je govor o katoličkoj Crkvi. Katoličku Crkvu svi napadaju i mrze, jer da je saveznica kapitalizma. A istina je samo to, da katolička Crkva naviješta neka određena vjerska i moralna načela, koja se ne mogu po volji mijenjati, i da po tim načelima prosuđuje i kapitalizam i socijalizam. Katolička Crkva ne može sve odobravati, što bi htjeli neki socijalisti (nasilja, nasilni prevrat i

nasilno ukinuće vlasništva itd.), jer ne može priznati, da je krivo pravo. Zato je mrze svi kapitalisti i socijalisti, koji hlepe za tuđim vlasništvom.

Stvarno se, u povijesti, socijalna demokracija pokazala ne samo kao neprijateljica vjere, nego i kao materijalistička. Sav život i težnje čovjeka prosuđuje ovozemski, bez smisla za duševne vrednote i za nade u vječnost.

No treba izuzeti većinu engleskih socijalista, koji su bili uvijek ozbiljniji i zato su uvijek i život shvaćali ozbiljnije, te ih nije nikada moglo zadovoljiti prazno bezvjerstvo. Treba spomenuti, da ni socijalisti prije Marksa (tako zvani utopički komunisti) nisu bili svi protiv vjere; neki su očekivali pobjede komunizma samo od moralnoga preporoda. Upravo je zato Marks i govorio, da su sanjari (utopisti).

Kad govorimo o materijalističkom socijalizmu, mislimo dakle na komunizam i socijalnu demokraciju, kako ju je osnovao Marks i kako se šire u naše doba. Njihov je značaj izrazito protukršćanski.

147. Odakle su uspjesi materijalističkog socijalizma?

Moramo razlikovati uzroke, što se širi socijalizam, i uzroke, što se širi materijalistički socijalizam.

Bijeda je glavni uzrok, što se širi socijalizam. Ljudi vide, da jedni imaju svega previše, a drugi premalo, i da to nije pravo. Ispočetka su mislili na diobu, da se sav imutak porazdijeli među sve u jednakim dijelovima. A brzo su uvidjeli, da bi takva jednakost bila samo kratkotrajna radi različnosti ljudi (različite darovitosti, djelatnosti, sreće). Zato ih je lako predobila varava komunistička misao, neka bude sve sviju: vlasnik neka bude društvo, t. j. svi, a svi neka i rade i svi neka

uživaju plodove rada. Ljudi, naročito koji nisu dosta obrazovani, idu rado za blještavim, i ako varavim obećanjima!

Uzrok, da se sa socijalizmom spojio materijalizam, prije svega su nesretne prilike vremena. Socijalizam se rodio, kada se bezvjerski liberalizam počeo širiti po gradovima, također već među radničkim slojevima. Osim toga imala je Crkva tu i tamo veće posjede još iz prijašnjih vremena i činilo se, da je i ona kapitalistička. To su spretno iskoristili vođe socijalista i zasijali mržnju protiv Crkve, zatim protiv Boga i svega što je vjersko, jer da je sve samo prevara. Među vođama je bilo mnogo i darovitih židova, koji su svoju mržnju na kršćanstvo prenijeli i u socijalizam. Napokon, čovjek je takav, da rado zaboravlja na nevidljiva, posmrtna dobra, ako mu se obećaje raj već na zemlji.

148. Može li se materijalistički socijalizam nadati konačnom uspjehu?

Konačnom se uspjehu materijalistički socijalizam ne može nadati.

149. Zašto materijalistički socijalizam ne može imati konačnog uspjeha?

Prvo ne može upravo zato, jer je materijalističan, a drugo i zato, jer je praktički nemoguć već po svojoj gospodarskoj zamisli.

150. Zašto materijalistički socijalizam ne može imati konačnog uspjeha radi svoga materijalizma?

Ima cijeli niz uzroka. Navedimo samo glavne:

a) Radnički se staleži nadaju u pobjedu

pravednosti, naime, da će pravednost i osjećaj pravednosti pobijediti lihvarski kapitalizam i izvojevati radničkim staležima uistinu ljudski život. No za materijalizam je pravednost prazna riječ. Bez Boga, bez duhovnoga svijeta, bez slobodne volje uopće se ne može govoriti o moralu i moralnim zahtjevima, o pravednosti i nepravednosti, o tom, što bi moralo biti i što ne smije biti. Ako marksisti govore s pravednosti, (Marks sam nije govorio), tada je to govor bez smisla. Materijalistički se socijalizam može poziva ti samo na silu. Silom će možda pobijediti (možda, jer će se protiv sile i kapitalizam braniti silom, isp. talijanski fašizam!), no ne može se samom silom i na samoj sili osnovati zadovoljni zajednički ljudski život. To bi bilo kraljevstvo tiranije, a ne slobode.

Ili drugačije: Pravedan socijalni red nije moguć bez pravednosti niti srećan zajednički život bez strpljive ljubavi. A materijalizam ujedinjuje samo za zajedničku borbu mržnje, a ne ujedinjuje u zajedničkoj nesebičnoj ljubavi.

b) Materijalističko je mišljenje po svojoj naravi sebično, kako je čovjek sam po svojoj iskvarenoj naravi sebično biće. Sebičnost pak može nakupiti na gomile imutka, a uvijek će najprije misliti na sebe. Zato sebičnost ne će nikada uspostaviti socijalni red, gdje bi svi bili jednako dionici zajedničkih dobara i, razumije se, i svi skupa nosili zajedničke terete.

Čak i kršćanstvo, koje je najviša moralna religija, preporađa ljude tek polagano i uz poteškoće, a otkuda da materijalizam uzme moralnih sila za moralni preporod čovječanstva? A povijest različitih komunističkih pokusa već je dosad pokazala, da su uopće samo dobri ljudi sposobni za kakavgod komunizam.

c) Uostalom, narav je materijalizma najjasnije dokazao kapitalizam, koji je proizašao iz istoga materijalističkog mišljenja.

Naravno, ne poričemo, da su i mnogi socijalisti i komunisti izvanredno požrtvovni. To je zato, jer je čovječja narav često puta bolja, nego njegovi nazori, a i zbog fanatizma ideje. A mnoštvu ne može materijalizam dati nesebične požrtvovnosti i odricanja.

151. Zašto materijalistički socijalizam ne može imati uspjeha zbog svoje gospodarske zamisli?

Ne može ga imati zato, jer je uopće nemoguć takav socijalizam, kako ga je zamislio Marks i kako ga hoće izvesti komunizam i socijalna demokracija. Marksov komunizam bi bio komunizam golemog društva, kako ga je stvorila moderna država (isp. komunizam Rusije). A takav komunizam zahtijeva strašan centralizam uprave. a radi toga centralizma strašno mnoštvo i pritisak birokracije (činovništva). A pritisak birokracije ubija veselje, radljivost, poduzetnost i napredak ljudi, a mnoštvo činovništva uopće onemogućuje pametno gospodarstvo.

Uostalom Marksov je komunizam materijalističan, takav hoće da bude, a materijalizam će uništiti socijalno blagostanje, kad bi ga socijalizam gospodarski i ostvario.

Tako je ruska boljševistička vlada počela uvoditi komunizam g. 1918. »Najprije je podržavila industriju i trgovinu. Država je preuzela sva industrijska poduzeća, rudnike, tvornice, radionice, trgovine, a vlasnike je ili poubijala, ili izagnala ili namjestila kao državne funkcijonare. Za cijelu je Rusiju postala država jedini poduzetnik, tvorničar, spediter, bankir i trgovac. Država je dobavljala tvornicama sve sirovine, određivala plaće radnicima, vodila i nadzirala sva poduzeća preko svojih namještenika. Sve je bilo centralizirano. Pojedina su se poduzeća morala obraćati državnim centralama, da im se dadu sirovine, gorivo, radnici, potreban kapital, živež za radnike itd. Za taj golemi posao upotrebljavala je boljševička vlada najveći birokratski aparat, što ga poznaje povijest: namjestila je sedam milijuna ljudi, koji su svi živjeli od države, i nagomilala najviše akata, jer su državni akti bili svaka obična trgovačka narudžba i sva korespondencija pojedinih poduzeća«. A već 17. oktobra g. 1921. morao je Ljenin sam izjaviti: »Naš je poraz na gospodarskoj fronti nedvojben, i taj je poraz težak. Trebat će postaviti sve narodno gospodarstvo na podlogu osobnoga interesa«.

152. Kakav bi inače utjecaj imao i već ima materijalistički socijalizam na socijalni život?

Materijalistički socijalizam strašno rastače socijalni život svojim materijalističkim nazorima: svojim nazorima o braku i ljubavi razdire obiteljski život; svojim nazorima o vjeri ubija vjeru i moral; svojim nazorima o izvoru prava i vlasti poriče svako pravo i auktoritet. Materijalistički bi socijalizam, dosljedno izveden, bacio čovječanstvo pod stupanj životinjstva: jer životinje bar vode nagoni po naravnim zakonima, a u čovjeku, koji je slobodan i koji može zabaciti i naravne zakone, i nagoni se razulare.

Isp. divlji boj ruskoga boljševizma protiv svake vjere, i strašne ispade protiv morala!

PETO POGLAVLJE.

KRŠĆANSKI SOCIJALNI POKRET.

1. Načelno.

153. Gdje je dakle rješenje socijalnog pitanja?

Rješenje socijalnog pitanja mogu dati samo razum i kršćanstvo.

154. Zašto kažemo: razum i kršćanstvo? zašto ne samo razum ili samo kršćanstvo?

a) Razum ne sam zato, jer je razum po grijehu potamnio i ne može bez svijetla odozgo naći pravoga puta, ili ga uopće ne može naći, a i zato ne, jer se sa spoznajom mora udružiti htijenje, a i ovo je oslabilo po grijehu, i opet mu kršćanstvo daje »snage odozgo«; konačno mora sav vremeniti život biti upravljen na nadnaravni vječni cilj, a toga ne možemo ni spoznati ni postići bez kršćanstva;

b) a samo kršćanstvo ne zato, jer ima mnogo gospodarskih i socijalnih pitanja, gdje kršćanstvo samo izravno ne daje nijednoga odgovora; kršćanstvo daje velike smjernice (zapovijed pravednosti i ljubavi), nadnaravne poticaje i nadnaravne snage, rasvjetljuje umove i krijepi volju, a rješenje pojedinih pitanja često prepušta razumu.

c) dakle razum i kršćanstvo: razum rasvijetljen kršćanstvom i združen s voljom, koja je kršćanstvom okrijepljena, i kršćanstvo sa svojim vječnim istinama.

Katekizam ništa ne uči, kako da se na pr. uredi država, da li da bude monarhija ili republika, federacija ili jedinstvena (unitarna država); ništa, kakav da bude izborni red, kakvi financijski, kakvi tarifni zakoni itd.; katehizam šuti o uređenju staleških korporacija, o strukovnim organizacijama, o proizvodnim, nabavnim, prodajnim i kreditnim zadrugama; ništa ne govori o agrarnoj reformi, o komasaciji posjeda, a pogotovu ni o tom, što se na ovoj ili onoj zemlji najbolje obrađuje. Ali kršćanstvo uči, da je svaka vlast od Boga, da u svem javnom životu moraju vladati Božji zakoni, da nije moguće pravo rješenje socijalnoga pitanja bez socijalne pravednost i socijalne ljubavi. Kršćanstvo daje i jasnije i dublje spoznanje o smislu života, o čovječjoj osobi, slobodi, jednakosti i bratstvu; o vrijednosti i časti rada; o vremenu i vječnosti; o Božjim i ljudskim djelima. Zatim daje kršćanstvo i nove snage i pobude za socijalni rad, pobude kršćanskoj ljubavi i snage milosti Božje.

155. Zar ne možemo govoriti i o kršćanskom socijalizmu?

Istina je, da su prvo vrijeme nazivali kršćansko socijalno teženje i kršćanskim socijalizmom, a sada se ta riječ napušta:

prvo zato, jer su tu riječ sebi prisvojili socijalisti, i nije pravo, da imamo s protivnicima isto ime;

drugo zato, jer ako do konca razmislimo, ima ta riječ značenje, koje je u suprotnosti s kršćanstvom.

Leon XIII.: Izrazi »kršćanski socijalizam«, »kršćanski socijalisti« s pravom su se napustili (haud immerito absoleverunt), jer su te izraze sebi prisvojili već prije socijalisti, kojima je socijalizam uistinu to, što riječ znači: težnja za općom i potpunom socijalizacijom. (Graves de communi).

Pijo XI.: Socijalizam, ako je doista socijalizam, ne može se složiti s naukom katoličke Crkve, jer je njegovo zamišljanje društva potpuno tuđe kršćanskoj istini... »Religijozni socijalizam«, »kršćanski socijalizam« su protuslovni izrazi: nitko ne može biti najedamput dobar katolik i pravi socijalist (Quadragesimo anno 120.).

156. Što ima takvo u sebi riječ socijalizam, da bi bilo u suprotnosti s kršćanstvom?

Socijalizam je druga skrajnost od individualizma; kaošto kršćanstvo zabacuje individualizam, jer on poriče socijalnu narav čovjekovu i socijalni značaj vlasništva i rada, tako kršćanstvo zabacuje i socijalizam, jer poriče čovječju osobu i hoće da socijalizira sve vlasništvo i rad.

Pijo XI. naglašuje posebno:

a) da socijalizam ne poznaje pravi čovječji i društveni cilj (a to je slava Stvoriteljeva i vječna sreća ljudi), ili ga bar potpuno prezire, nego misli, da je ljudsko društvo ustanovljeno samo za udobnost na svijetu (naturalizam);

b) budući da socijalizam pazi samo na materijalnu stranu gospodarstva, podređuje sve proizvodnji dobara, i čovječju slobodnu volju, i nije mu ništa stalo do ljudskog dostojanstva (materijalizam);

c) socijalizam s jedne strane ne može biti bez nasilja, a s druge se strane odaje nekoj neispravnoj slobodi, tako da u socijalističkom društvu ne bi bilo mjesta za pravu socijalnu vlast, koja je od Boga, stvoritelja i

zadnjega cilja sviju stvari (tiranija ili anarhizam). (Quadragesimo anno 119.).

157. Ima li kakva druga riječ za kršćansko socijalno teženje?

Neki su to teženje nazvali kršćanski solidarizam, jer da će se socijalno pitanje moći riješiti samo na uzajamnosti (solidarnosti) svih staleža; drugi su ga nazvali »katolička socijalna akcija«; mogli bismo upotrebiti i riječ »kršćanski socijalni aktivizam«, da moćno naglasimo: ne ćemo samo riječi, same teorije, nego hoćemo i djela, zato treba aktivnosti, stvarnoga teženja za pravo preuređenje ljudskoga društva; ukratko ga možemo nazvati i kršćanski socijalni pokret.

158. Po čemu se kršćanska socijalna nauka bitno razlikuje od materijalističkog socijalizma?

Kršćanska se socijalna nauka bitno razlikuje od materijalističkog socijalizma:

a) po osnovnim nazorima o čovjeku i životu;

b) po osnovnim nazorima o pravom socijalnom uređenju gospodarstva;

c) po osnovnim nazorima o sredstvima, koja da čovječanstvo privedu do tog uređenja.

159. Kako se razlikuje kršćanska socijalna nauka od materijalističkog socijalizma obzirom na osnovne nazore o čovjeku i životu?

Materijalistički socijalizam naviješta materijalizam, poriče Boga i posmrtni život i sva moralna načela; zato mu je čovjek samo više razvijena životinja; čovječji život samo život na zemlji, a moralna načela pravde i ljubavi samo

izraz nagona i navika. Po tim nazorima hoće materijalistički socijalizam i da preuredi ljudsko društvo: ukloniti iz uzgoja i života svaku misao na Boga i posmrtni život, obratiti svu brigu samo na život na zemlji, i nadomjestiti moralna načela navikom i silom.

A kršćanska socijalna nauka uči, da je čovjek više nego životinja, da život siže u vječnost, da ima Bog i posmrtni život, da postoji Božja pravda, da postoje vječni Božji zakoni, po kojima se mora ravnati pojedinac i društvo, da osigura, koliko je moguće, sretan život na zemlji i pravi, vječni život iza smrti.

160. Je li ta razlika bitna?

Sigurno, da je ta razlika bitna:

a) po kršćanskoj je nauci čovjek osoba, koja ima prava i dužnosti, slobodu, a i vječnu odgovornost pred Bogom; po materijalističkom socijalizmu su prava i dužnosti prazne riječi bez smisla;

b) po kršćanskoj je nauci dakle svako iskorišćivanje čovjeka krivica i grijeh, po materijalističkom je socijalizmu samo nešto neugodno, čega se čovjek pokušava osloboditi, ako može;

c) po kršćanskoj nauci mora dakle čovjek biti središte svega gospodarstva, sva gospodarska dobra moraju služiti čovjeku i njegovim potrebama; materijalistički socijalizam to također zahtijeva, no ne može to opravdati sa svoga stajališta.

161. Kako se razlikuje kršćanska socijalna nauka od materijalističkog socijalizma obzirom na nazore o pravom socijalnom uređenju gospodarstva?

Materijalistički socijalizam hoće (po Marksovoj zamisli) gospodarski centralizam, koji ubija osobnu slobodu i privatni interes u gospodarstvu, a socijalna nauka zahtijeva osobnu slobodu i privatni interes samo omeđuje, koliko to zahtijevaju socijalni interesi i blagostanje svih.

162. Je li i ta razlika bitna?

I ta je razlika bitna: materijalistički socijalizam misli upravljati ljudima kao da su lutke, koje se kreću, kako režiser potegne vrpcu ovako ili onako, po kršćanskoj su nauci ljudi slobodna bića, kojima se sloboda smije ograničiti samo u međama moralnih zahtjeva i zahtjeva socijalnog blagostanja. Po kršćanskoj je nauci čovjek osoba i socijalno biće: jer je socijalno biće, živi u društvu, i društvo mu ograničuje slobodu, koliko zahtijeva zajedničko blagostanje, jer je osoba, ne će nikada iščeznuti i nestati u društvu, nego ima slobodna prava, koja nije društvo ni dalo, niti ih može uzeti. Najbolje udružuje to dvoje, socijalnost i osobnu slobodu, načelo samouprave; za to se kršćanska socijalna nauka toliko i zauzima za samoupravu.

163. Kako se razlikuje kršćanska socijalna nauka od materijalističkog socijalizma obzirom na nazore o sredstvima, kojima da čovječanstvo postigne pravo socijalno i gospodarsko uređenje?

Materijalistički socijalizam naviješta nasilnu revoluciju, kršćanski socijalni pokret želi postići cilj zakonskim preuređenjem.

164. Je li ta razlika bitna?

Ta je razlika bitna, jer je u vezi s nazorima o moralu: materijalističkom socijalizmu nisu moralna načela ništa, štaviše sila mu je sve, kršćanski socijalni pokret ne zabacuje silu, no ta mora biti uvijek moralno opravdana i dopuštena.

P r v a je razlika najdublja; izvire naime iz različnog mišljenja o čovjeku i svijetu uopće. Drugačije shvaćamo čovjeka i društvo, ako priznajemo Boga i posmrtni život, drugačije ako to poričemo. Po kršćanskom je mišljenju čovjek osoba, koja ima u Bogu svoj cilj i ima od Boga naravna prava, kojih se može odreći, koja nije dalo društvo, niti ih društvo može oduzeti. U društvu neka se ljudi upotpunjuju uzajamnom pomoći, da može konačno svak postići i svoj osobni zadnji cilj. Zato čovjek ne smije nikad nestati u društvu. Društvo smije ograničiti njegovu slobodu, koliko se ona suprotivi slobodi drugih, ali uzeti mu je ne smije. U okviru je te slobode i slobodno zastupanje privatnoga interesa, opet, ukoliko se ne kosi s privatnim interesom drugih. Bez privatnog interesa obično nema ni radljivosti ni poduzetnosti, a bez toga zastane sve. Kršćanski socijalni pokret to shvaća, i iz toga shvaćanja izlazi d r u g a razlika. Treba zabraniti neobuzdano sebično javljanje sebeljublja, no ne ubiti taj nagon, koji je u pravim međama početak svega gospodarskog napretka. Heroizam, koji bi se nesebično žrtvovao samo za druge, tako je nešto izvanredno, da socijalni zakonodavac ne može s njim računati, a osim toga izlazi opet iz viših motiva, koje materijalizam ne poznaje. T r e ć a razlika izlazi iz pitanja, da li je dopuštena revolucija. To je moralno pitanje. Budući da materijalistički socijalizam uopće poriče vrijednost moralnih načela, zato za njega nema toga pitanja. A kršćanin je

uvjeren, da bez morala nema pravog čovječjeg života, te se zato uvijek pita, da li je koje djelo moralno ili nije, i nemoralna djela zabranjuje. Revolucija, kako ju je izveo na pr. ruski boljševizam, sa svim umorstvima, i svim nasiljem i svim poricanjem svakoga prava, nije moralna, zato i ne može biti dopuštena. Kršćanin, koji vjeruje u Božju providnost, uvjeren je i u to, da takvi nasilni prevrati ne mogu donijeti prave sreće. Treba katkada i sile, ali sile zakona i prava.

Na prigovor, da se bez revolucije ne možemo nadati dovoljnim socijalnim preuredbama, treba odgovoriti, da to ovisi najviše od samoga radništva. Ako radnici budu uistinu svijesni, i ako pošalju u parlamenat zastupnike uistinu socijalno, kršćanski svijesne, imat će ti zastupnici većinu (jer je radnika ipak najviše), a u demokratskim državama daje zakone većina.

165. Što dakle hoće načelno kršćanski socijalni pokret?

Kršćanski socijalni pokret hoće načelno:

a) tako preurediti društvo, da u njemu bude sklad između opravdanih zahtjeva jednih i opravdanih zahtjeva drugih, među blagostanjem jednih i blagostanjem sviju, ne da bude ubijena osobna sloboda i privatni interes;

b) osigurati te uredbe socijalnim zakonima;

c) dati ljudima novu spoznaju, da moraju primiti takav oblik i takve zakone, ako ne će, da socijalna revolucija izvrne sav društveni i gospodarski red i prouzroči divlji metež; a dati im i moralne snage, da po toj spoznaji i rade.

166. Da li kršćanski socijalni pokret sve zabacuje, što zahtijeva materijalistički socijalizam?

To opet ne; a razlog je taj, što materijalistički socijalizam nije dosljedan i zahtijeva mnogo što,

čega ne bi mogao zahtijevati po svojim načelima. Tako se u mnogo čemu podudara sa zahtijevima kršćanskog socijalnog pokreta.

Narav i razum su naime moćniji od ljudskih izmišljotina. Materijalizam ne može nadvikati naravni glas ljudske duše. A taj govori o pravima i krivicama, osuđuje krivice i zahtijeva pravicu. Po kršćanskom mišljenju takvi zaključci naravnog razuma izraz Božjega prava; materijalistički socijalizam to doduše poriče, no ipak ne može prečuti i zavrći te zaključke i zahtjeve naravnog razuma. Tako nastaje zbog mnogo čega neko vanjsko suglasje.

2. Povijesno.

167. Je li kršćanski socijalni pokret nešto novo?

Kršćanski je socijalni pokret po svojim osnovnim načelima tako star kao kršćanstvo, da, kao čovječanstvo (jer su osnovna kršćanska socijalna načela opće čovječanska načela od Boga usađena u savjest); a njegovi posebni zahtjevi odgovaraju posebnim prilikama današnjeg kapitalističkog gospodarstva.

168. Kada je dakle počeo taj posebni kršćanski socijalni pokret?

Skoro onda, kada marksizam. Otac kršćanskog socijalnog pokreta bio je Ketteler (1811. do 1877.), koji je g. 1864. napisao prvo veće djelo »o radničkom pitanju i kršćanstvu« i njime započeo novi kršćanski socijalni pokret.

Mogunski je biskup Ketteler bistro prosudio gospodarske prilike tadanjega doba, svu bijedu radničkih staleža, upoznao je veliku nepravdu liberalizma, a i nemoć nekršćanskog socijalizma. Upoznao je također, da pitanje tada još nije bilo »zrelo za odgovor«. Ipak je uzeo već iz tadanjih prilika prve zahtjeve kršćanskoga

socijalnog programa. Najprije naglašuje, da nema rješenja bez kršćanstva. Krist je jedini pravi Osloboditelj radničkog svijeta i u vremenitoj bijedi. A zatim navodi neke zahtjeve: a) obzirom na zaštitu radnika (obzirom na rad djece i žena, naročito matera, obzirom na radno vrijeme i počinak, obzirom na obrtno nadzorstvo); b) obzirom na samopomoć radničkih staleža; tu je prva riječ: organizacija (strukovna, zadružna itd.; a cilj mora biti korporativna organizacija). (Isp. A. U., Sociologija 462—473).

169. Kako se nastavljao kršćanski socijalni pokret?

Ketelerovo su djelo nastavljali njegovi učenici, najprije u Njemačkoj; a brzo je dopro utjecaj tih ideja i u Francusku, u Austriju i dalje, dok ih nije papa Leon XIII. proglasio u cijelom kršćanskom svijetu.

U Njemačkoj se mnogo trudio za kršćanski socijalni pokret Ketelerov učenik dr. Moufang, koji je zahtijevao, da i država u to posegne, te da svede u granice nasilje kapitalizma i ustanovi radničko pravo u obranu radničkih staleža. Odmah su se počela osnivati i različita kršćansko-socijalna društva: za tvorničke radnike, za rudare, za sluge i radnice; radničko-potporna društva; štedionice i zavodi za posuđivanje itd. U Francusku su donijeli te ideje grof de Mun i La-Tour- du- Pin, koji su u francusko-njemačkom ratu (1870.) došli kao zarobljenici u Njemačku i tu se upoznali s Kettelerovom naukom. U Austriji je prvi navieštao tu nauku Karel Vogelsang (koga je Ketteler obratio s protestantizma u katolicizam), a za njim naročito princ Liechtenstein. Oba su napose vrlo naglašavali, da je država dužna da posegne u gospodarstvo i da ga podredi socijalnom blagostanju. U Engleskoj je nastupio s istim zahtjevima konvertit kardinal Manning.

Ipak su se neki katolici naročito u Francuskoj pod utjecajem liberalizma previše branili slobode poduzetnika nasuprot državi, i tako slabili nova gibanja. Tu je nastupio Leon XIII. i donio razjašnjenje. (Isp. A. U., Sociologija, 478—482).

170. Što je stvorio Leon XIII. u pogledu socijalnog pitanja?

Leon XIII. izdao je tri okružnice o socijalnom pitanju: u prvoj je upozorio kršćanski svijet na velike opasnosti materijalističkog socijalizma; u drugoj, »o radničkom pitanju« (Rerum novárum), zacrtao je kršćanski socijalni program; u trećoj je uklonio neke nesporazumke i naglasio, da je dužnost sviju zauzeti se za radničke staleže.

Isp. A. U., Sociologija, 482—503.

171. Kada je izašla Leonova okružnica »Rerum novarum« o radničkom pitanju?

Leonova okružnica »Rerum novarum« o radničkom pitanju izašla je iste godine, kada i materijalističko-socijalistički erfurtski program, naime 1891.

172. Što uči Leon u toj okružnici?

Nauka Leonove okružnice »Rerum novarum« ukratko je ova:

a) Kao erfurtski program, pokazuje i Leonova okružnica na veliku gospodarsku borbu, koja se bije pred našim očima, i na sve veću bijedu radničkih staleža. Nema nikakve sumnje, kaže, da se treba zauzeti za radničke staleže. No ne može se ići sa (materijalističkim) socijalizmom, koji hoće da

ukine privatno vlasništvo i da sve izjednači na osnovi zajedničkog vlasništva (kolektivizma).

Takav je naime socijalizam prije svega nepravedan. Privatno je vlasništvo opravdano po naravnom pravu. I radnik želi sebi toliko steći, da obitelj ima dom. Ta je želja naravna, i ako se ostvari, država je dužna braniti to pravo, a ne ga oduzimati.

A takav je socijalizam i prevratan: revolucijom bi poremetio sav društveni red, bacio državljane u najgore ropstvo i izjednačio ih samo u bijedi.

b) Za pravu se pomoć moraju udružiti Crkva, država i radnički staleži sami.

Crkva posuđuje iz evanđelja nauke, koje jedine mogu odstraniti unutarnji razdor u ljudskom društvu. To su prije svega kršćanske nauke o pravednosti, ljubavi i bratstvu. Crkva daje i moć, da bude lakše, što je samoj naravi teško.

Država mora braniti prava sviju, a prije svega prava radničkih staleža, koji sebi sami ne mogu pomagati. S pametnim socijalnim zakonodavstvom mora se država brinuti za socijalno blagostanje.

Radnički staleži moraju sebi sami pomagati pod zaštitom države prije svega organizacijama. Kako su organizacije u srednjem vijeku davale obrtnicima moći i blagostanja, tako će pripomoći radničkim staležima i danas do moći i blagostanja. Razumije se, da moraju biti primjerene našim vremenima i prilikama.

c) Nikad se ne smije zaboraviti, da bez kršćansko-moralnoga preporoda nema nade u ljepšu budućnost. Bez toga ne će sav drugi socijalni rad puno pomagati.

Isp. obzirom na potanji sadržaj okružnice A. U., Sociologija, 484—501.

173. Kakav je bio utjecaj Leonove okružnice »Rerum novarum«?

Utjecaj Leonove okružnice »Rerum novarum« bio je velik. Posvuda je počelo živahno kršćansko-socijalno gibanje.

U Njemačkoj su osnovali Volksverein kao kršćansko-socijalno središte. Oko g. 1892. priređuje Volksverein godišnje socijalne tečajeve za različite staleže; izdaje listove i knjige; priređuje sastanke. Političku organizaciju njemačkih katolika predstavlja »centrum«; on udružuje sve staleže, jer među svima staležima mora po kršćanskim socijalnim načelima biti međusobna kršćanska pravednost i bratska ljubav. Kršćansko se radništvo počelo posebno organizirati u radničkim društvima (u prosvjetnim, političkim i strukovnim). G. 1899. bio je već prvi kongres strukovnih društava.

I u Austriji je počela pobjednički prodirati kršćansko-socijalna ideja. G. 1895. izabrao je Beč za župana kršćanskog socijalca Luegera. Kršćanska-socijalna radnička organizacija počela je u Beču g. 1894. G. 1908. bio je u Beču prvi kongres austrijskih kršćanskih strukovnih društava. Tada su imale kršćanske organizacije već i 14 strukovnih listova.

Isto je tako kršćansko-socijalna ideja moćno napredovala u Francuskoj, u Belgiji i u Italiji. U Francuskoj je naročito Association catholique počela gojiti zadružnu misao, osnivati kreditna i konsumna društva i druge zadruge. Iza g. 1900. osnovala se još Action populaire, koja sama ne osniva socijalnih organizacija, ali je središte prosvjetnog socijalnog rada, agitacije, so-

cijalne pouke, te izdaje listove, socijalne ljetopise i knjige o socijalnim stvarima. U Belgiji se već g. 1890. osnovao seljački savez »Boerebund belge«, koji se brine za socijalnu pouku seljaka, priređuje poučne tečajeve, izdaje strukovne listove, osniva zadruge, i ujedno je seljaku gospodarska centrala za kupnju i prodaju. Radničke su organizacije i tu nastale istom iza Leonove okružnice. Sva su radnička društva udružena u demokratskom savezu (Ligue démocratique belge). U Italiji nije dulje vremena bilo pravog jedinstva. Zato je g. 1902. izdao Leon XIII. naputak za kršćansko-socijalni rad. Pijo X. već je slijedeće godine 1903. objavio posebni kršćansko-socijalni program, sastavljen po Leonovim okružnicama. G. 1905. preporučio je u posebnoj okružnici, neka bi se po uzoru drugih naroda osnovao i u Italiji poseban savez (Unione popolare), koji bi bio zajedničko središte socijalne pouke, agitacije i organizacije, a pored njega posebni gospodarsko-zadružni savez za zadrugarstvo.

U Sloveniji je donio kršćansko-socijalnu misao dr. Jan. Ev. Krek, koji se s njom upoznao boraveći u Beču (u zavodu za daljnje bogoslovne studije). Već g. 1894. osnovao je prvo slovensko radničko društvo. G. 1895. izdao je »Črne bukve kmečkega stanu« i na koncu zacrtao prvi slovenski kršćansko-socijalni program (»Socijalni načrt delavskih stanov«), koji su u biti preuzeli i slovenski katolički kongresi (naročito II., 1900.). Krek je počeo i s prosvjetnom, zadružnom i strukovnom organizacijom. G. 1897. osnovao je Krek »Slovenski kršćansko-socijalni savez« kao savez nepolitičkih prosvjetnih društava; a g. 1907. savez Orlova kao nekakvu duševno-tjelesnu uzgojnu organizaciju omladine. G. 1895. osnovalo se prvo radničko konsumno društvo, iste godine Gospodarski savez, koji je imao biti središte cijele gospodarske organizacije, g. 1899. odvojio se od njega posebni Zadružni savez. G. 1900. osnovala se strukovna organizacija duhanskog radništva, zatim druga strukovna društva, a g. 1909. Jugoslovenski strukovni savez.

Dr. Krek je unio kršćansko-socijalne ideje i u Hrvatsku. Već se g. 1903. osnovao gospodarski savez za Istru, a g. 1907. savez dalmatinskih zadruga u Splitu. A i u Banovini se započeo pokret.

Svjetski je rat zadao i kršćansko-socijalnim organizacijama teške rane. Ipak je iza rata svuda započeo opet nov život.

174. Ima li i kršćanski socijalni pokret svoje internacijonale?

I kršćanski socijalni pokret ima svoje internacijonale: internacijonalu kršćanskih strukovnih društava i internacijonalu kršćanskih zadruga.

Internacijonala kršćanskih strukovnih društava (Confédération internationale des syndicats chrétiens) osnovala se g. 1919. na I. međunarodnom kongresu kršćanskih strukovnih organizacija sa sjedištem u Utrechtu. Osnovao se ujedno i međunarodni sekretarijat u Bruxelles-u u Belgiji.

Načelna podloga te internacijonale je ova: Kršćanski je sindikalizam isključivo staleško gibanje, koje nije ni u kakvoj ovisnosti od političkih stranaka. Kršćanski sindikalizam ne će razredne borbe, nego se bori za sporazum među opravdanim socijalnim razredima. Osnovne programske točke su ove: Pravo sudjelovanja kapitala i rada moguće je samo na podlozi socijalne pravde i slobodnog stručnog udruživanja poslodavaca i radnika. Tu socijalnu pravdu mogu zajamčiti samo kršćanska načela. Naravni red zahtijeva, da udata žena ostane u kući i obitelji; djeca se ne smiju uzimati za rad, dok nisu tjelesno dovoljno razvijena i dok nisu dobila dovoljnu izobrazbu, opću i stalešku. Najveća je opasnost našega doba, da radnički stalež postane hladan prema domovini i prema vlastitom staležu; protiv te socijalne opasnosti samo je jedna pomoć, naime ta, da se radnicima omogući privatno vlasništvo i obitelj. Svjetski mir je nemoguć bez socijalnog mira.

Internacijonala kršćanskih zadruga osnovala se na III. međunarodnom kongresu kršćanskih zadruga u Zürichu 1921. U čl. 1. svojih pravila ovako je izrazila svrhu: Međunarodna konfederacija je društvo narodnih zadruga i zadružnih saveza svih vrsta (konsumnih, kreditnih, proizvodnih, osiguravajućih) sa svrhom, da se zadružno organizira cjelokupno gospodarstvo svih naroda na podlozi kršćanskih načela. Svoje sjedište ima u Rimu. Pri toj centrali imao bi biti i međunarodni zadružni ured za trgovinsko izmijenjivanje, a u svakoj državi zadružni trgovinski ured.

G. 1921. osnovao se internacijonalni savez kršćanskih rudara i imao je već dva kongresa, drugi 1925. u Ženevi (zahtijeva za rudare 7 satni rad).

175. Je li okružnica »Rerum novarum« potpuno postigla svoju svrhu?

Potpunu svoju svrhu nije postigla.

176. Koji su bili uzroci?

Uzroci su bili različiti:

a) mnogo su krivi sami katolici, koji bilo da nisu pravo shvatili važnost socijalnog pitanja, bilo da se nisu latili posla dovoljnim žarom;

b) mnogo su krivi protivnici, liberalni kapitalisti i materijalistički socijalisti; prvi, jer se boje za dobitak, drugi, jer sanjaju samo o socijalizmu, a jedni i drugi i zato, jer mrze Crkvu i sve što Crkva započne i želi izvesti;

c) krive su i države, koje se nisu dosta stvarno latile gospodarskih i socijalnih reforma;

d) krivo je i to, što je socijalno pitanje vrlo teško, i što je vrlo teško odrediti, a još teže izvesti stvarne oblike n–voga gospodarskog i socijalnog reda;

e) napokon su otešćavale još neke nejasnoće, koje su nastale u vezi s okružnicom »Rerum novarum« i mutile jedinstvo među katolicima, pa promijenjene prilike, koje su zahtijevale nešto određenijih odgovora.

177. Što je poduzeo obzirom na sve to Pijo XI.?

Pijo XI. izdao je o četrdesetgodišnjici okružnice »Rerum novarum«, t. j. 1931. g., novu socijalnu okružnicu »Quadragesimo anno«.

3. Socijalna okružnica Pija XI. »Quadragesimo anno«.

178. Što je dakle svrha Pijeve socijalne okružnice?

Svrha Pijeve socijalne okružnice jest:

a) istaći iznova načela okružnice »Rerum novarum«;

b) objasniti neke nejasnoće, koje su nastale u vezi s njom;

c) pokazati u novim prilikama još jasnije i određenije ciljeve i put kršćanskom socijalnom teženju.

179. Što kaže Pijo XI. o okružnici »Rerum novarum«?

Papa kaže, da Leonova okružnica »Rerum novarum« mora biti podloga svoj kršćanskoj socijalnoj djelatnosti.

»Leonova se okružnica pokazala u dugom iskustvu kao Magna Charta (velika listina), na koju se mora opirati sva kršćanska socijalna djelatnost. A oni, kojima nije stalo za tu Papinu okružnicu, ili kleveću ono što ne poznaju, ili je ne poznaju, ili, ako je poznaju, sebi na osudu pokazuju svoju nepravednost i nezahvalnost« (Qu. a. 9.)

180. Koja je pitanja napose objasnio u novoj okružnici Pijo XI.?

Pitanja o pravu vlasništva, o odnosu rada i kapitala, o pravednoj plaći i o uređenju radnih ugovora.

181. Što se činilo nejasno u pitanju o pravu vlasništva?

Nekima je bilo nejasno:

a) kakve su dužnosti, koje su združene s vlasništvom;

b) što je s dohocima bez rada;

c) što smije država u pogledu vlasništva.

182. Što kaže papa o dužnostima, koje su združene s vlasništvom?

Papa kaže, da treba razlikovati samo pravo vlasništva i upotrebu vlasništva: pravo je pravo, i ne može se izgubiti zloupotrebom ili neupotrebom vlasništva; a vlasnik mora upotrebljavati svoje vlasništvo po razumu, drugačije grijesi, ne doduše protiv pravednosti, nego protiv drugih kršćanskih kreposti, na pr. protiv umjerenosti, ako odveć raskošno živi, ili protiv ljubavi, ako ne daje potrebnima od svoga obilja.

Time papa zabacuje dvije krajnosti: liberalne individualiste, koji misle, da smiju sa svojim vlasništvom početi sve, što hoće, bez grijeha; a zatim neke »kršćanske socijaliste«, koji su naprotiv tvrdili, da se neupotrebom ili zloupotrebom vlasništva gubi i samo pravo vlasništva. Oboje je zabluda.

Vlasništvo, kaže Papa, ima dvojak značaj, individualan i socijalan, kako kažu, koliko se naime odnosi na dobro pojedinca ili na opće blagostanje. Stvoritelj naravi dao je ljudima pravo privatnog vlasništva radi toga, da bi se pojedinci mogli brinuti za se i za obitelj, a i radi toga, da bi njegovom pomoći dobra, koja je Bog namijenio cijelom ljudskom društvu, uistinu služila toj svrsi. (Quadragesimo anno. 45.). Pravo vlasništva je dakle pravo pravo, no ipak su s njim združene socijalne dužnosti, dužnosti prema drugim ljudima i prema zajednici. No te dužnosti nisu dužnosti pravednosti, zato se, kaže papa, ne mogu »sudbenim postupkom postići«, to znači, da pojedini siromasi (nezaposleni) ne mogu toga ili onoga vlasnika optuživati zbog nepravde ili pače tjerati pred sud, ako im ne da od svojega imutka. Naravno da će ih Bog suditi zbog njihova tvrda srca.

183. Što kaže papa o dohocima bez rada?

Papa kaže, da se ne smiju jednostavno osuditi, a da nismo ni pogledali, kakvi su i kakva je njihova svrha.

Takvi dohoci mogu biti plod prijašnjega rada (ili nasljedstva i darova), mogu biti nekakav uzvrat za drugi rad ili posao u društvu, ili određeni za važne socijalne svrhe. Tako su u srednjem vijeku davali seljaci od svojih plodina desetinu gospodi, a ovi su se morali brinuti za njihovu sigurnost, za upravu i za sudstvo. Te su daće bile prvotni »census«, dakle dohoci bez vlastitog rada, a za drugo korisno djelo. Tako su takve dohotke primali i samostani, djelomice isto tako za brigu i rad za puk, a djelomice u svrhe službe Božje, za škole, za gostinjce, za siromahe, za putnike itd. Te i slične nakane još dandanas opravdavaju veliki posjed nekih Crkava (biskupa, samostana itd.). Ne mogu se samo tako osuditi ni dohoci iz kapitala bez vlastitog rada. Pravo na njih daje pravo vlasništva i njegova upotreba u gospodarstvu (jer i kapital nešto daje, kako uči Pijo XI.). Razumije se, da ih svak mora upotrebljavati razumno. Naravno da je grijeh uživati takve dohotke bez ikakvog rada, kad bi čovjek mogao raditi.

Papa također upozoruje, da nije opravdano navoditi s tim u vezi ovu rečenicu sv. Pavla: »Tko ne će raditi, neka ni ne jede«. Apostol govori naime samo o onima, koji ne rade, premda bi mogli i morali, i na teret su drugima, gdje bi se mogli skrbiti sami za sebe.

184. Što govori papa o pravima države obzirom na vlasništvo?

Papa uči, da država ne može doduše ukinuti privatno vlasništvo (jer je privatno vlasništvo opravdano po naravi), ali država može da prava, što proizlaze iz vlasništva dovodi u sklad s općim blagostanjem, da, ako je s kakvim gospodarskim dobrima vezana takva moć, da se ne smiju prepustiti privatnicima bez opasnosti za opće blagostanje, da ih u tom slučaju država može oduzeti privatnom vlasništvu i pridržati sebi.

Već odavna učili su i krsćanski socijalisti, da je bolje, ako su na pr. željeznice, pošte, telegraf, rudnici, vodovodi, elektrane javno vlasništvo, nego da su privatno vlasništvo, jer su takve ustanove potrebne cijeloj zajednici; a s druge strane, ako su privatno vlasništvo, lako je moguće, da ih vlasnik sebično iskorišćuje.

Takva socijalizacije (da društvo postaje vlasnik) može dakle biti opravdana. Mogući su oblici da takva poduzeća preuzme država (podržavljenje), općine (komunalizacija), sindikati (sindikalizacija), zadruge (pozadruženje). Razumije se, da socijalizacija ne smije biti samovoljna e k s p r o p r i j a c i j a ili razvlaštenje, nego se smije izvršiti samo iz razloga socijalne pravednosti i blagostanja i ne bez pravedne odštete.

185. Što uči papa o odnosu rada i kapitala?

Papa ističe ova načela:

a) ako netko ne radi sa svojim, mora se udružiti rad jednoga i kapital drugoga, jer jedno bez drugoga ne može ništa;

b) zabluda je, pripisati ili samom kapitalu, ili samom radu ono, što je učinak uzajamne djelatnosti obojega, i sasvim je krivo, ako kapital ili rad poriče važnost drugoga i sebi prisvaja sav proizvod;

c) svakomu treba dati svoj dio i pobrinuti se, da se sva razdioba gospodarskih dobara uredi po mjerilu socijalne pravednosti i općeg blagostanja.

Ako je Leon XIII. rekao, »da narodno bogatstvo izlazi samo iz rada«, to je istina, kaže Pijo XI., ali je isto tako jasno, da bi bio uzaludan sav trud, da Bog nije dao naravnoga bogatstva i oruđa, naravnih dobara i sila. Zato je isti Leon XIII. rekao i to: »Ni kapital ne može ništa bez rada, ni rad bez kapitala«. Po zakonu socijalne pravde ne smije dakle jedan razred isključivati drugi od udjela dobara. Protiv toga zakona griješi razred bogatih, koji misli, da je pravi rad onaj, koji daje sve njemu, radnicima ništa, ali griješi isto tako i razred proletaraca, koji osuđuje svaki prihod ili dobitak, koji nije iz rada, samo zato, jer je takav, pa bio on ove ili one vrste i bio on naknada za bilo kakvo djelo u ljudskom društvu.

186. Što uči papa o pravednoj plaći?

O pravednoj plaći radnika uči papa:

a) da pravedna plaća mora biti tolika, da radnik može pošteno prehraniti sebe i obitelj, i marljivim radom steći po vremenu neku obiteljsku imovinu;

b) ako to nije uvijek moguće u sadašnjim prilikama, socijalna pravednost zahtijeva, da se te prilike što prije preurede, tako da to bude moguće;

c) naravno da je pravo, ako i drugi članovi obitelji pridonose za zajednicu po svojim silama, kako se to naročito vidi u seljačkim obiteljima, a i po mnogim obiteljima obrtnika i malih trgovaca, no ne smije se zloupotrebljavati mladost djece i slabost žena; naročito neka matere obavljaju kod kuće domaće poslove, i zloupotreba je, koja se mora na svaki način ukloniti, ako radi premalene očeve plaće mora i mati tražiti zaslužbu izvan kuće, i zanemarivati domaće poslove, naročito uzgoj djece.

Papa upozoruje na to, da se ne može pitanje o plaćama riješiti samo tako sa zahtjevom: radu sve, što se njim proizvelo! Ponajprije, rad ne može ništa proizvesti bez kapitala, dakle nije sav proizvod proizvod rada. A zatim, i rad ima individualan i socijalan značaj. Rad ne može roditi plodove, ako se ne udruže um, kapital i rad; zatim ako socijalni i pravni red ne štiti rada; konačno ako se ne slažu i uzajamno ne potpunjuju različite struke, koje su međusobno ovisne. Zato, kad se određuje visina plaće, treba gledati na radnika i njegovu obitelj, ali i na položaj poduzeća i na zahtjeve općeg blagostanja.

187. Što uči papa o uređenju radnih ugovora?

O radnim ugovorima papa uči, da samo po sebi nije nepravedno i nedopušteno, da radnik bude samo nadničar i da bez obzira na uspjeh poduzeća, dobiva samo određenu plaću, ali, da je u današnjim prilikama stvarno zgodnije, ako se radni ugovor o nadnicama nekako ublaži društvenom pogodbom, t. j. da i radnici i činovnici po poduzećima budu dionici kod uprave, ili također kod vlasništva, a u nekoj mjeri dionici i kod dobitka.

Neki su »kršćanski socijalisti« počeli učiti, da je ugovor, po kojem je radnik samo nadničar, nedostojan čovjeka i nepravedan za radnika: odnos među gospodarom i radnikom da bi morao biti takav, kakav je na pr. u kakvom trgovačkom društvu, gdje su članovi dioničari i razmjerno prema radu i svom udjelu imaju korist i od dobiti. Papa priznaje, da je u današnjim prilikama željeti nešto slično i za radnike, no da bi svaki ugovor, po kojem je radnik samo nadničar, bio sam po sebi nepravedan, to, kaže, nije u skladu s istinom. Ugovor na društvenoj podlozi, dodajemo mi, k tomu nije uvijek i svuda moguć. Kako da bude u takvom odnošaju na pr. sluga sa seljačkim gospodarom? ili služavka s gospodaricom? Za kršćanina je jasno, da gospodari i gospodarice moraju s njima lijepo postupati, no nije moguće da budu pravi »drugovi — suvlasnici« seljačkoga posjeda, kuće i kućne opreme. Pa ipak će uvijek biti takve prilike, da će neki trebati služinčad.

188. Što veli papa o razrednoj borbi?

Papa načelno otklanja razrednu borbu, jer se ta protivi uzajamnosti, koja bi morala biti među gospodarima i radnicima, no priznaje, da se u današnjim nesretnim prilikama radnici katkada mogu pošteno boriti za svoja prava, ako se samo čuvaju neprijateljstva i međusobne mržnje.

Već je Leon XIII. rekao: »Veliko je zlo, što mnogi sebi zamišljaju, da je opreka između poslodavaca i radnika naravna i nužna, i da dakle razredna borba mora biti, gdje je ipak baš naprotiv istina, da narav hoće među njima sklad i jedinstvo, kao što je sklad i jedinstvo među važnim udovima istoga tijela«. (Rerum novarum, 15).

189. Kakve je ciljeve i putove papa pokazao u svojoj okružnici?

Cilj svemu socijalnom radu mora biti **socijalna obnova**, a te ne će biti bez moralne obnove.

196. Kako zamišlja papa socijalnu obnovu.

Papa zamišlja socijalnu obnovu ovako:

a) U društvu neka zavlada socijalna pravednost, koja neka stvori novi pravni i socijalni red, a duša toga reda neka bude socijalna ljubav;

b) država sama ne može i ne smije sve; osobito je važno načelo socijalne filozofije, kaže Pijo XI., da se ne prepušta državi ono, što mogu pojedinci ili manje i niže organizacije; država neka samo štiti takve organizacije i usklađuje ih s općim blagostanjem;

c) da se dakle sav socijalni život i gospodarstvo, koje ima također socijalni značaj, pravo uredi, neka se osnuju korporacije, udruženja ljudi po istim zvanjima i socijalnim poslovima, sa samoupravnim značajem.

191. Što bi bila posljedica takve socijalne uredbe za gospodarstvo?

Posljedica takve socijalne uredbe za gospodarstvo bila bi, da bi prestao sadašnji nered, na jednoj strani anarhija radi neobuzdane slobodne utakmice, a na drugoj strani strašna samovlada, u koju prelazi slobodna utakmica.

192. Kakve bi posljedice to imalo napose za radnike?

Radnici bi bili riješeni proletarstva, jer bi u korporacijama dobili stalnost i pravedne plaće, te bi s gospodarima tvorili zajednički stalež i s njima samoupravno uređivali gospodarske i staleške prilike u industrijskim granama.

193. Kakve bi bile posljedice za seljake?

I seljaci bi i seljački radnici zadobili po korporacijama stalešku jedinstvenost i javnopravno zastupstvo svojih interesa.

194. Kakve bi bile posljedice za cijelo društvo?

Cijelo bi se društvo promijenilo iz sadašnjeg nesređenog stanja u uređenu jedinstvenost u staleški uređenoj državi.

195. Kakve bi bile posljedice za državu?

Država, koja je sada, kako kaže papa, »ropkinja ljudske pohlepe«, gospodarskih i novčanih mogućnika, zadobila bi opet slobodu, da može zaštićivati i rasuđivati, biti uzvišena nad strankama, sva u skrbi za opće blagostanje i socijalnu pravednost.

196. Kakve bi bile posljedice za međunarodne odnošaje?

Kad bi ta svijest za zajednicu prodrla i među narode, pokušali bi oni združenim silama i pametnim dogovorima postići i međusobno srećno sudjelovanje.

197. A zašto je potrebna za sve to još moralna obnova?

Zato, kaže papa, jer je uzaludan sav trud, da se preuredi društvo, dok traje današnje žalosno uništenje duša, jer je današnji »svijet u velikom dijelu opet pao skoro u potpuno poganstvo«.

198. A kako to poganstvo priječi socijalnu obnovu?

To poganstvo združeno je s nezasitnom pohlepom za bogatstvom i vremenitim dobrima, a upravo je ta pohlepa i rodila kapitalizmom u najlošijem značenju riječi i ovom velikom današnjom socijalnom bijedom.

199. Što je naročito potrebno za tu moralnu obnovu?

Treba uzgojiti lajičke socijalne apostole, radnike za radnike, trgovce za trgovce itd., koji bi unijeli u društvo Kristov duh.

4. Radni program kršćanskog socijalnog pokreta.

a) Općenito.

200. Što obuhvata radni program kršćanskog socijalnog pokreta?

Radni program kršćanskog socijalnog pokreta obuhvata najprije:

a) rad za pučku prosvjetu, uzgoj i zdravlje;
b) rad za samopomoć;
c) rad za socijalnu pomoć.

201. Zašto je uopće potreban rad za pučku prosvjetu, uzgoj i zdravlje?

Radi toga, jer u svakom činu, u svakom napretku, zato i u svakoj socijalnoj reformi (preuređenju) treba ovo troje: misao, htijenje i fizička snaga; prosvjeta daje prave misli, uzgoj ozbiljno htijenje, zdravlje zdravu, krepku fizičku snagu.

Reforme treba *zamisliti*: treba misli, ideja, kako da se izvrše; reforme treba *htjeti*: bez htijenja ostaje misao misao, a ne postane stvarnost; reforme treba konačno *izvesti*; bez čina nema promjena. Isto tako u svakom gospodarskom radu i u svakom obrtnom predmetu treba ovo troje: um ga je zamislio, volja htjela, čin izvršio.

202. Što hoće kršćanski socijalni pokret obzirom na pučku prosvjetu?

Kršćanski socijalni pokret hoće da se digne opća i stručna izobrazba radništva: opća izobrazba daje pogled po svijetu, stručna osposobljuje za staleško zvanje.

203. Što da naročito obuhvata opća izobrazba?

Opća izobrazba neka uz temeljitu vjersku i moralnu izobrazbu naročito obuhvata:

a) neko poznavanje povijesti, zemljopisa i prirodnih nauka; poznavanje domovine, njezinih političkih, praktičkih, socijalnih i gospodarskih prilika;

b) neko političko znanje o državi, njezinu cilju, zadaćama, uređenju, o građanskim dužnostima; o međunarodnom pravu;

c) poznavanje socijalnog pitanja.

204. Zašto da opća izobrazba obuhvata sve to?

Zato, jer bez takve izobrazbe radništvo ni ne

zna, gdje je zapravo socijalno zlo, što je socijalno pitanje i kako bi se moglo pomoći.

Socijalno pitanje je tako reći izraslo iz nekih određenih povijesnih prilika, a obuhvata u sebi različita pojedinačna pitanja, od kojih su neka političke, druga gospodarske, i opet druga tehničke naravi. Pogotovu se socijalna pitanja mogu praktički rješavati samo u stvarnim prilikama. S ljudima, koji o svemu tome nemaju nikakvoga dovoljnog znanja, ne može se uspješno raditi za napredak i socijalne reforme.

205. Što obuhvata stručna izobrazba?

Stručna izobrazba neka dade svakome napose ono znanja, što mu treba upravo u njegovu staležu i zvanju.

Bez stručnoga znanja seljak ne može biti uistinu napredan seljak, obrtnik ne može biti obrtnik, koji bi se mogao takmiti s drugima, industrijski radnik ne može biti radnik, koji bi bio sposoban za »kvalificirani« rad. A bez svega toga ne može se naviše i naprijed.

206. Tko da se brine za pučku izobrazbu?

Nešto izobrazbe daje škola, opća pučka škola i opetovnica, za stručnu bi izobrazbu moralo biti što više stručnih škola (seljačkih i obrtnih); za dalju opću izobrazbu najbolje se brinu društva (prosvjetna itd.), koja priređuju i posebne stručne tečajeve, da se upotpuni stručna izobrazba.

207. Što hoće kršćanski socijalni pokret obzirom na pučki uzgoj?

Kršćanski socijalni opkret hoće, da se uzgoji rod krepke volje i ozbiljnog htijenja, koji će biti sposoban da stvori novi socijalni red i naročito

sposoban da sebi stvori u novom socijalnom redu bolju budućnost.

208. Zar ne će s novim socijalnim redom biti osigurana već sama po sebi i bolja budućnost?

Nikako; sami socijalni zakoni ne će dosta pomagati, ako ne budu i ljudi bolji.

209. Kakva svojstva treba naročito uzgojiti u novom rodu?

Smisao i osjećaj za disciplinu, duh solidarnosti, krepost umjerenosti i pravednosti; bez discipline nije moguć socijalni red (značajan čovjek mora da se zna prilagoditi), bez solidarnosti, uzajamnosti i skupnosti jedan slabi drugoga (jedan stalež drugi stalež, jedni članovi izvjesnog staleža druge članove, jedni članovi izvjesnog društva druge članove itd.), bez umjerenosti i sigurnosti propada obiteljsko i narodno gospodarstvo, bez pravednosti zavlada krivica, koja ruši prve temelje socijalnoga života i socijalnoga blagostanja.

210. Tko da se brine za pučki uzgoj?

Mnogo, zapravo najviše morale bi dati obitelji, nešto škole, popunjavati rad obitelji i škole moraju danas opet društva, jer je velik broj mladih ljudi istrgnut iz obitelji, ili pak obitelji ne daju dovoljnog uzgoja.

211. Kakva društva?

Najprije društva, kojima je prva svrha vjerski i moralni uzgoj (kao što su Marijine kongrega-

cije), jer vjerski i moralni uzgoj služi posredno i socijalnom uzgoju, t. j. uzgaja za socijalni život i rad; a zatim društva, kojima je prva svrha upravo socijalni uzgoj (kao što su prosvjetna društva i dr.).

Treba spomenuti, da je i gimnastika sa svojim zahtjevom discipline važan faktor uzgoja, narocito za uzgoj krepke volje.

212. Što hoće kršćanski socijalni pokret obzirom na pučko zdravlje?

Kršćanski socijalni pokret hoće, da rod budućnosti bude zdrav rod, jer se samo zdrav rod može naravno veseliti životu i također samo zdrav rod može stvarati gospodarske uvjete za socijalno blagostanje.

213. Koja su tri najgora neprijatelja pučkoga zdravlja?

Alkoholizam, spolna razuzdanost i slabi stanovi.

214. Što je dakle u tom pogledu zadaća kršćanskoga socijalnoga pokreta?

Kršćanski se socijalni pokret mora svim silama boriti protiv neumjerenog pijančevanja i protiv nemorala, te za rješenje stanarinskoga pitanja.

215. Što mora naročito isticati obzirom na opojna pića?

To, da nisu nikomu potrebna, a napose, da su za omladinu razorni otrov.

216. Što mora isticati obzirom na spolnu uzdržljivost?

To, da je čovjek uistinu zreo istom iza dvadesete godine, te da spolna uzdržljivost nije nikada ni za koga škodljiva, a silno štetna naročito mladim ljudima spolna razuzdanost.

217. Što napose uzbuđuje spolnu strast?

Alkohol, loše društvo, loše štivo, nemoralne slike i predstave (u kinu, izložbama itd.), besramna moda, zato mora kršćanski socijalni pokret odlučno nastupati protiv svega toga.

218. Što treba reći o lošim stanovima?

Loši stanovi su legla nemorala i sve bijede, koja je združena s nemoralom, i legla bolesti (naročito sušice) i sve bijede, koja je združena s bolestima; zato je jedan od najvažnijih socijalnih zahtjeva priskrbiti dobre stanove.

219. Čime se pak narodno zdravlje naročito jača?

Narodno se zdravlje naročito jača gimnastikom i drugim umjerenim sportom (kao što su igre pod vedrim nebom, šetnje na gore, plivanje i sanjkanje itd.).

220. Što obuhvata rad za samopomoć?

Rad za samopomoć obuhvata rad za sve, čime da radnički staleži sebi sami pomažu; to su naročito:

a) društva i štampa;
b) staleška organizacija;
c) zadružna organizacija.

221. Kakvu svrhu i značenje imaju društva?

Društva neka daju radničkim staležima:

a) onu izobrazbu, o kojoj smo već govorili; sredstva su: razgovori, predavanja, čitanje časopisa i knjiga; prosvjetna knjižnica; za stručnu izobrazbu različiti tečajevi; stručna knjižnica;

b) za naše vrijeme naročito potrebnu vjersku izobrazbu i dublje poznavanje vjere; sredstva ista; apologetska knjižnica;

c) prijatnu društvenost i svijest staleške skupnosti i uzajamnosti; sredstva: razgovori, društvene priredbe, glazba i pjevanje, pretstave.

Značenje društava je dakle to, da goji skupnost i diže izobrazbom i uzgojem socijalni ugled i vrijednost radničkih staleža.

222. Kakvo je značenje štampe?

Štampa ima dandanas vrlo veliko značenje: kaošto loša štampa širi posvuda krive ideje, bezvjerstvo, nemoral, razvratnost, tako mora dobra štampa širiti prave ideje, kršćanstvo, moral, pravednost i ljubav, a i štivo, koje služi općoj i stručnoj izobrazbi, uzgoju i poštenoj razonodi.

223. Što je staleška organizacija?

Staleška organizacija je savez članova istoga staleža za obranu staleških prava, pospješenje opravdanih staleških interesa i njegovanje staleške skupnosti.

224. Što je zadružna organizacija?

Zadružna organizacija je udruživanje članova radničkih staleža u različite gospodarske zadruge.

Riječ »zadruga« ne upotrebljava se samo u gospodarskom smislu, nego i u posve socijalnom: tako se zove zadruga jugoslavenska obiteljska organizacija, koja udružuje po više srodnih obitelji u višu obiteljsku jedinicu pod jednim gospodarem — starješinom; tako se i staleške organizacije katkada zovu zadruge (obrtničke zadruge itd.). Ovdje upotrebljavamo tu riječ samo u gospodarskom značenju.

225. Po čemu se razlikuju zadruge od drugih gospodarskih društava?

Po tome, što su sve osnovane na načelu skupnosti i uzajamnosti, na načelu solidarnosti,* po načelu: svak za sve, svi za svakoga!

226. Kakvo je značenje zadrugarstva?

Značenje zadrugarstva naročito je dvojako, gospodarsko i moralno; u gospodarskom pogledu omogućuje zadrugarstvo zajedničkim silama one ugodnosti, koje pojedinac ne bi smogao sam svojim moćima; a u moralnom pogledu zadrugarstvo silno jača osjećaj i svijest uzajamnosti i skupnosti, te tako ubija kapitalistički duh, a to je duh sebičnosti, i uzgaja novi rod za bolji socijalni red.

227. Kako se dijele zadruge?

Zadruge se dijele po različitim gospodarskim svrhama, koje se mogu bolje postizati zajedničkim silama. Tako su proizvodne (produktivne) zadruge za zajedničku proizvodnju, prodajne za zajedničku prodaju, nabavljačke za zajedničko nabavljanje, konsumne za zajedničko nabavljanje svagdašnjih potrepština, posudbene (kreditne) za zajedničko međusobno podupiranje posuđiva-

njem, strojne za zajedničku upotrebu strojeva, skladišne za zajednička skladišta, građevinske za zajedničku gradnju kuća itd.

Svaka se vrsta može opet razdijeliti u pojedinačne zadruge prema još posebnijim svrhama, na pr. poljodjelske, proizvodne i prodajne zadruge u žitne, vinarske, voćarske, hmeljarske itd.

228. Na što treba naročito paziti kod zadruga?

Naročito treba paziti na ove stvari:

a) da li su zgodne prilike za osnutak kakve zadruge; ako nisu, radije još ne zadrugu;

b) da li je na raspolaganju dovoljan kredit; ako ga nema, ili ako je preskup, nikako ne zadrugu, jer bi je novčane poteškoće brzo ubile;

c) da li je pri ruci vješt i pošten poslovođa; mnoga je zadruga već propala, jer nije imala vještog, stručno obrazovanog poslovođu, a mnoga, jer nije imala poštenog poslovođu;

d) samo se po sebi razumije, da odbor (načelstvo ili nadzorstvo) mora biti savijesno izabran.

229. Što obuhvata rad za s o c i j a l n u p o m o ć?

Rad za socijalnu pomoć obuhvata:

a) rad za probuđenje socijalne savjesti i svijesti;

b) rad za socijalno zakonodavstvo;

c) rad za socijalno osiguranje.

230. Zašto mora kršćanski socijalni pokret buditi u ljudskom društvu s o c i j a l n u s a v j e s t i s v i j e s t?

Zato, jer treba svladati kapitalizam ne samo izvana, nego i iznutra, u dušama, ako hoćemo, da budu uspjesi trajni.

To znači: treba pokazati i dokazati govorenom i pisanom riječi, časopisima, zborovanjima, govorima u parlamentima, da socijalne i gospodarske prilike nisu dobre, da su radnički staleži po pravu nezadovoljni, da je pomoć društva i države potrebna i nužna. Ta svijest mora prožeti sve, mora postati s o c i j a l n a s v i j e s t. I svi moraju postati svijesni, da su društvo, država i pojedinci dužni sudjelovati kod tih socijalnih preuredaba: mora se probuditi s o c i j a l n a s a v j e s t. Ako ta savjest i svijest obuzme većinu, ne će se ni kapitalisti moći dugo opirati potrebnim izmjenama. A dok mnogi misle, da je nezadovoljstvo radničkih staleža samo posljedica socijalističke agitacije, a ne posljedica socijalnih krivica, dotle nema nade, da bi mogao uspjeti rad za temeljite socijalne reforme.

230. Koje su prije svega zadaće s o c i j a l n o g z o k o n o d a v s t v a?

Zadaće su socijalnog zakonodavstva prije svega ove:

a) braniti radničke staleže protiv premoći kapitalizma: radnike radničkom zaštitom (novim radničkim pravom), seljake i obrtnike carinskom i tarifnom politikom, konsumente socijalnom kontrolom cijena;

b) unapređivati samostalnost radničkih staleža: unapređivati rad za pučku izobrazbu, uzgoj i zdravlje, unapređivati stalešku organizaciju, unapređivati i podupirati zadrugarstvo;

c) uvoditi demokratske uredbe, koje će radničkom puku dati u općinama, oblastima i državi onu riječ i moć, koja im pripada.

232. Je li dosta, ako pojedine države izvedu svaka svoje socijalno zakonodavstvo?

To nije dosta, jer se socijalne prilike međunarodno prepliću (radnici se sele iz države u državu i kapitalistički utjecaji sežu iz jedne države u druge), zato su potrebne međunarodne odredbe (naročito o zaštiti radnika).

223. Što je socijalno osiguranje?

Socijalno osiguranje je opskrba državljana u slučajevima istinite potrebe na podlozi uzajamnosti i pomoću cijelog društva.

234. Zašto se to osiguranje zove socijalno?

Zato, jer obuhvata sve državljane, koji su vrijedni takve opskrbe, i jer se oslanja na socijalnu pomoć.

Osiguranje je uopće neki način štednje na podlozi uzajamnosti. Isporedi osiguranje za požar! Kad pojedinci plaćaju, ne plaćaju samo za se, nego za sve, koji su s njima u isto vrijeme osigurani. Ako jedan nastrada od požara, dobije otštetu, iako nije toliko plaćao, koliko iznosi otšteta. Plaćali su za njega drugi, koji nisu nastradali, kao što bi on plaćao za druge, da nije sam nastradao. Osiguranje može biti prisilno. Socijalno osiguranje je prisilno osiguranje, ali pri njem sudjeluje više ili manje cijelo društvo.

235. Tko da doprinosi za osiguranje?

Nešto osigurani, koji su dionici opskrbe, a nešto cijelo društvo.

236. Zašto je potrebno takvo osiguranje?

Zato, jer socijalne prilike još nisu takve, da bi se pojedinci mogli svojim radom dovoljno pobrinuti za sebe i za obitelj za sve slučajeve.

237. Zašto da čitavo društvo doprinosi za osiguranje?

Zato, jer pojedinci nisu općenito krivi za te socijalne prilike, nego čitavo društvo, koje neka dakle i čitavo doprinosi (porezima).

238. Koji su građani vrijedni takve opskrbe?

Oni, koji su uistinu potrebni, koji bi rado zasluživali radom kruh sebi i obitelji, a ne mogu.

239. Je li s tim radom svršen program kršćanskog socijalnog pokreta?

Još ne; sav rad kršćanskog socijalnog pokreta smjera na konačni cilj, na potpunu socijalnu obnovu.

240. Za koga se pak kršćanski socijalni pokret posebno zauzima pri tom privremenom radu?

Za radnike, male obrtnike i seljake.

241. Zatšo se kršćanski socijalni pokret mora posebno zanimati za radnike, male obrtnike i seljake?

Zato, jer je kapitalizam njih najgore pogodio.

b) Kršćanski socijalni pokret i radnici.

242. Koje su točke u programu kršćanskoga socijalnoga pokreta napose važne za radnike?

O strukovnim organizacijama, o zadrugama, o zaštiti radnika, o socijalnom osiguranju, o

međunarodnim odredbama i daljnjim ciljevima radničkih organizacija.

243. Što je svrha strukovne organizacije?

Svrha je strukovne organizacije udruživati radnike istih struka u strukovna društva za obranu staleških prava i za poboljšanje radničkog staleža.

244. Koje su zadaće strukovnih društava?

Strukovna društva:

a) zastupaju po svojim delegatima staleške interese kod poslodavaca, dogovaraju se s njima o radnim prilikama, o radnom vremenu (ako već nije zakonski određeno), radničkim plaćama, sklapaju s njima kolektivne tarifne pogodbe, otkazuju rad itd.;

b) brinu se za stručnu izobrazbu članova: priređuju stručne tečaje, šalju nadarene mladiće u naprednije zavode ili više stručne škole;

c) osnivanju blagajne za međusobnu potporu.

245. Kako drugdje nazivaju strukovna društva?

Gdjegdje (na pr. u Francuskoj) zovu ih i sindikati. (Isto tako nazivaju i strukovne organizacije poslodavaca).

246. Zar nije svrha strukovne organizacije razredna borba?

Svrha strukovne organizacije uopće nije borba, nego skrb za radničke potrebe. Borba ne

može biti svrha, nego samo sredstvo. No naravno, kada se opravdani zahtjevi ne mogu postići mirnim dogovorom, organizacija je pripravna i na borbu, i ako se radi o općenitim pravima, na borbu cijeloga radničkoga razreda protiv razreda poslodavaca, t. j. na razrednu borbu.

247. Kakva su sredstva radništva u toj borbi?

Glavno je sredstvo radnika u borbi s poslodavcima obustava rada ili š t r a j k.

248. Što je obustava rada ili štrajk?

Obustava rada ili štrajk je zajednički otkaz ili prekid rada (u kakvom poduzeću, kakvoj struci ili također u više struka najedamput).

249. Je li štrajk kada dopušten?

Štrajk je obično veliko gospodarsko zlo (prekine naime rad u poduzećima, katkada na veliku štetu poduzeća, može preprijećiti opskrbu ljudi nužnim potrepštinama, škodi, naročito ako ne uspije, i radnicima i samim njihovim obiteljima), ipak se ne može reći, da bi bio uvijek nedopušten. Dopušten je:

a) kao djelo samoobrane, ako poduzetnici krše očevidna prava radništva ili ugovorene pogodbe (ako čine nasilje, produljuju samovoljno radno vrijeme, ne brinu se za nužne zdravstvene prilike ili za sigurnost itd.): u takvim slučajevima mogu radnici bez običnog otkaza na određeni rok odmah prekinuti rad;

b) kao pokušaj poboljšanja radničkih prilika (ako se u stvarnim prilikama plaće čine pre-

niske, radničke prilike preteške); u takvim slučajevima, kada se ne radi o očitoj obrani prava (jer se poduzetnik drži pogodaba), ne smije radništvo odmah obustaviti rad, nego tek iza određenog roka, ako su pregovori bezuspješni.

250. Kako da se prepriječuje štrajk?

Rasudištima, t. j. savjetima za sporazum, u koje neka pošalju radnici i poslodavci svoje zastupnike.

251. Je li dopušteno i druge siliti na štrajk?

Dopušteno je nagovarati ih; upotrebiti silu, nije.

252. Jesu li radnicima dopuštena i druga takva sredstva, kao pasivna rezistenca, bojkot, sabotaža?

Sabotaža (kad radnici na pr. navlaš oštećuju strojeve, da nitko ne može raditi) nije dopuštena, jer nije dopušteno nikome činiti štetu.

Bojkot (kad radnici po zajedničkom dogovoru ne kupuju više kod tog ili tog trgovca, ili ne zalaze u tu i tu gostionicu, jer su im ti i ti ljudi protivnici) nije nedopušten, jer nitko nije dužan kupovati baš tu, osim možda kad time po zapovijedi kršćanske ljubavi komu pomogne u stisci.

Pasivna rezistenca (kad na pr. željezničari, ako vodstvo s njima ne postupa po službenom redu, rade to i samo to, što su dužni po službenom redu, i tako počne promet zaostajati) je nekakav štrajk i treba o njoj suditi kao o štrajku.

Treba pak spomenuti, da štrajk i druga takva sredstva naravno nisu dopuštena, ako bi napuštanje posla ili namjerna sporost kod posla mogli prouzročiti kakvu nesreću (na pr. da kotlovi puknu, ili da se dva vlaka sukobe itd.).

253. Što je pak s radničkim »savjetima«?

Radnički savjeti po poduzećima imaju zadaću da štite radnike i njihova prava nasuprot poslodavcima, da paze na to, da li se ispunjuju odredbe obrtnoga reda i nadzorstva, i da javljaju strukovnoj organizaciji o svakom neredu, ako ga poduzeće ne će ukloniti. U tim su međama radnički savjeti već u sadanjem gospodarskom redu sigurno opravdani.

»Sovjete« su doduše prvi uveli ruski boljševici, a nisu ni u kakvoj bitnoj vezi s materijalističkim socijalizmom, već sjećaju na organizaciju srednjevjekovnih cehova, te su nešto takvo, što bi moglo mnogo pripomoći rješenju socijalnoga pitanja. Kod nas dopušta zakon o zaštiti rada takve savjete (§ 108. sl.) pod imenom radničkih pouzdanika, koje mogu radnci birati po pojedinim poduzećima. Potreba radničkih skupština već je davno dokazana. Kod nas ih opet osniva zakon o zaštiti rada (§ 36 sl.), a nisu još niti organizirane, niti im zakon daje onih prava, koja bi morale imati.

254. Što je kolektivna tarifna pogodba?

Kolektivna tarifna pogodba je pogodba, koju sklapa strukovna organizacija s poslodavcima i u kojoj su unaprijed određeni radni uvjeti za sve, koje poslodavci uzmu u posao, kao i plaća po tarifi za različit rad i različito službeno vrijeme.

255. Kakvo je značenje kolektivnih pogodaba?

Značenje kolektivnih pogodaba je to, da ne nastupa prema poslodavcu pojedini radnik, koji je možda u stisci, te bi za svaku cijenu preuzeo posao, nego organizacija, dakle nekako svi radnici skupa kao jedan čovjek, i tako lakše zahtijevaju i postižu pravedne pogodbe i plaće.

256. Kakve zadruge naročito osnivaju radnici?

Radnici osnivaju naročito:

a) konzumne, b) kreditne, c) građevne, d) tu i tamo i produktivne zadruge.

257. Kakvo je značenje konzumnih zadruga za radnike?

Konzumne zadruge kupuju zajednički, zato jeftinije, ne traže dobitka, zato i svojim članovima prodaju jeftinije. Što imaju suviška na koncu godine, upotrebe ga za zajedničke svrhe ili razdijele među članove.

Konzumne su se zadruge pokazale korisnima naročito u krajevima, gdje je bio prije kakav trgovac sam, te je taj svoj (monopolski, »samotrški«) položaj iskorišćivao visokim cijenama na štetu radništva.

258. Kakvo je značenje kreditnih zadruga za radnike?

Kreditne zadruge sabiru kao štedionice male uštede radnika, te ih čuvaju za loša vremena; ujedno pak posuđuju radničkim obiteljima uz jamstvo potrebne iznose u kakvim potrebama (u bolesti, o porodu, o selidbi itd.).

259. Zašto kreditne zadruge zahtijevaju jamstvo?

Zato, da ne bi nekoje radničke obitelji činile dugova lakomisleno, ili pače nepošteno, bez namjere, da ih plate. Jamci povećavaju jamstvo: prema zadruzi, koju njezini članovi lakše poznaju; prema obiteljima, jer za lakomislene dugove nitko ne će rado da bude jamac.

260. Kakvo je značenje građevnih zadruga za radnike?

Građevne zadruge omogućuju radničkim obiteljima, da dobiju svoj »dom«, što je za obitelji, naročito za djecu jedno od najvećih dobara.

Građevna zadruga sabere nešto kapitala (doprinosima članova, zajmom iz radničke štedionice), kupi potrebno zemljište i počne zidati. Na svakoj kućici ostane nešto duga, koji otplaćuje polako u obrocima član, koji preuzme kućicu, i to tako dugo, dok ga ne otplati, i kućica je potpuno njegova. Dr. Krek je bio osnovao takvo društvo u Ljubljani, koje je izgradilo više od 100 radničkih kućica.

Pametne općine i vlada s veseljem podupiru takve zadruge (darivanjem zemljišta, beskamatnim zajmovima, potporama itd.).

261 Kakve produktivne zadruge osnivaju radnici?

Radnici osnivaju različita zadružna industrijska poduzeća (na pr. pekare, cipelarnice, tvornice), te ih vode zadružnim novcem i na korist zadruzi i njezinim članovima.

262. Kakvo je značenje tih zadruga?

To, da članovi dobivaju jeftinije robu, a zadruga još sredstava za druge radničke potrebe.

263. Što da sve obuhvataju zakoni o zaštiti radnika?

Zakoni za zaštitu radnika neka naročito obuhvataju:

a) odredbe o radu djece i žena: djeci neka bude zabranjen rad po tvornicama i obrtničkim poduzećima do 14. godine; neka bude zabranjen noćni rad ženama uopće, a mladićima do 18. godine; udate žene neka se očuvaju, što je najviše moguće, domu i obitelji; ako to još nije moguće, neka im se pribavi prije i poslije poroda dulji zakoniti dopust;

b) odredbe o radnom vremenu i odmoru: za industrijske radnike neka se za sadašnje doba odredi osamsatno radno vrijeme (po rudnicima, talionicama, ljevaonicama kovina i u nezdravim i opasnim industrijama neka se radno vrijeme još primjereno snizi); svake sedmice neka se dade radniku neprekidni odmor od 36 sati; neka se radnicima dopuste primjereni godišnji dopusti s redovitom plaćom;

c) odredbe o radničkim plaćama: neka se osnuju sastavljene komisije, koje neka određuju najmanje plaće (ili pak pospješuju sklapanje kolektivnih tarifnih pogodaba);

d) odredbe o nadzorstvu: neka se uredi nadzorstvo radionica (najbolje pomoću strukovnih društava), koje neka pazi na radne prilike i na ispunjivanje zakonitih odredaba;

e) neka se izdadu slične odredbe, koje odgovaraju posebnim prilikama, za radnike, koji rade kod kuće, za poljodjelske radnike, za drvare itd.;

f) odredbu o slobodnom udruživanju;

g) uređenje posredovališta za rad (burza rada).

Zakonodavstvo za zaštitu radnika počelo je pod pritiskom socijalne ideje, i već je u svim kulturnim državama više ili manje izvedeno. G. 1890. bila je u Berlinu prva internacijonalna konferencija država za zaštitu radnika, a g. 1906. u Bernu prvi internacijonalni kongres.

U Jugoslaviji imamo zakon o zaštiti radnika, objavljen 14. juna 1922. u Službenim Novinama br. 128 (poseban otisak Tiskarske zadruge, Zbirka zakona, V. svezak, 1922.).

Zakon određuje radno vrijeme: za industrijska i rudarska poduzeća s izuzecima 8 sati, za druga 8—10; sedmični neprekinuti odmor 36 sati. Noćni rad žena bez razlike starosti i mladih radnika ispod 18 godina zabranjen je. Djeca ispod 14 godina ne smiju biti zaposlena po industrijskim poduzećima. Ženama rodiljama pripada dopust dva mjeseca pred porodom i dva mjeseca iza poroda. Pri industrijskim poduzećima, gdje radi više od 100 radnika i među njima ih bar 25 s malom djecom, moraju poduzetnici napraviti posebna dječja skloništa. Po poduzećima se treba pobrinuti za sigurnost i zdravlje. Radnicima se priznaje pravo strukovnog udruživanja. Također imaju radnici pravo da izaberu pri poduzećima svoje povjerenike. Za zastupanje radničkih interesa osnivaju se radničke skupštine. Za razdiobu rada brinu se državna posredovališta za rad ili burze rada, koje mogu davati (u granicama budžetske mogućnosti) i male potpore za neuposlenost.

Nadzorstvo nad poduzećima obzirom na izvršivanje zakona o zaštiti rada uređuje poseban zakon o inspekciji rada, objavljen 28. marta 1922. u Službenim Novinama br. 69. Nadzorstvo vrše: središnja inspekcija rada, oblasne inspekcije i specijalne inspekcije

rada. Potanje zahtjeve zdravstvene i za osiguranje obuhvata **Pravilnik** ministarstva za socijalnu politiku, objavljen u Službenim Novinama 28. januara 1922., br. 19. (poseban otisak Tiskarske zadruge 1924. Propisi za zaštitu radništva).

264. Zašto je potrebno naročito za radnike socijalno osiguranje?

Zato, jer je položaj radnika u kapitalističkom gospodarstvu bez njihove krivice najnesigurniji i najviše izložen bijedi.

265. Što da obuhvata radničko osiguranje?

Radničko osiguranje neka obuhvata:

a) osiguranje za vrijeme bolesti;
b) za nesreće;
c) za nemoć i starost;
d) za vrijeme neuposlenosti;
e) opskrbu udovica i siročadi.

266. Zar si radnici ne bi mogli sami pomagati, na pr. s bratskim blagajnama?

Kad bi bili dovoljno organizirani, unekoliko bi mogli, no kako smo rekli, nije to samo njihova stvar, nego pravo socijalno pitanje. Razumije se, da radništvo može imati još svoje posebne blagajne za dopunu i različite druge potpore (na pr. za podupiranje većih obitelji).

I socijalno je osiguraije po kulturnim državama već dulje vremena više ili manje izvedeno. Najprije su uveli osiguranje za vrijeme bolesti i nesreće, kasnije i osiguranje za starost (u Belgiji već 1900., u Njemačkoj prvi put već 1889., a kao općenito socijalno osiguranje 1911., i po njemačkom uzoru 1911. u Engleskoj i u Francuskoj). Veće poteškoće čini osiguranje za neuposlenost.

U **Jugoslaviji** imamo **zakon o osiguranju radnika** objavljen 30. maja 1922. u Službenim Novinama br. 117 (poseban otisak Dioničke tiskare u Ljubljani 1922.). Zakon uređuje osiguranje: a) za bolesti; b) za nemoć, starost i smrt; c) za nesreće. Osiguranje radnika za neuposlenost uredit će se po § 2. kasnije. Osiguranje za bolesti i nesreće (osim za poljodjelske radnike i sluge) stupilo je na snagu 1. jula 1922., osiguranje za nemoć, starost i smrt moralo bi se izvesti po § 209. bar do 1. jula 1925. (ali se nije).

Kod osiguranja za **bolesti** uplaćuje ½ doprinosa poslodavac, ½ radnik; kod osiguranja za nesreće sve doprinose poslodavac; kod osiguranja za nemoć, starost i smrt, plaćat će ½ doprinosa poslodavac, ½ radnik; država doprinosi samo 1 mil. Din za upravne troškove osiguranja za bolesti i nesreće, i 1 mil. Din za osiguranje za nemoć, starost i smrt, te neke svote za povišenje renta, koje ne dostižu najmanji iznos.

Doprinos za osiguranje za bolest smije iznositi sedmično 24—42% osigurane plaće. Plaće su razdijeljene po visini zaslužbe od 2.50 Din — preko 40 Din dnevno u 17 razreda, i osigurana plaća iznosi 2—40 Din. Osigurani članovi imaju naročito pravo na te potpore: a) na besplatnu liječničku pomoć, ljekove, povoje; b) na hranarinu (u vrijeme nesposobnosti za rad, do 26 sedmica, u iznosu od ⅔ osigurane plaće); c) u smrti na pogrebninu u 30-erostrukom iznosu osigurane plaće; d) na potporu za članove obitelji, koji žive s njima u zajedničkom gospodarstvu i nemaju posebnih dohodaka (o bolesti i porodu); osim toga dobivaju radnice posebne potpore o porodu.

Doprinos za osiguranje za **nesreće** ravna se po osiguranoj plaći i postotku opasnosti u dotičnom poduzeću (poduzeća sa strojevima uvrštena su u opasne razrede). Osigurani dobiva slijedeću otštetu: a) besplatnu liječničku pomoć i hranarinu, oboje kao drugi kod bolesti; b) rentu, dok traje bar djelomična (10%) nesposobnost za rad: kod potpune nesposobnosti iz-

nosi renta cijelu osiguranu godišnju plaću, kod nepotpune razmjerno; ako je tako nemoćan, da treba stalnu njegu, renta mu se povisuje, ali ne više, nego za ⅓ osigurane godišnje plaće. Ako osigurani radi nesreće umre, dobiva rodbina pogrebninu i godišnju rentu, kao onima, koji su osigurani za nemoć, starost i smrt.

Doprinos za osiguranje za nemoć, starost i smrt iznašat će sedmično 18% osigurane plaće. Osigurani član dobiva u nemoći invalidnu rentu, a iza 70. godine rentu za starost, koja će iznositi na godinu 8—12-erostruku poprečnu svotu godišnjih doprinosa. Osim toga, ako umre, dobiva njegova rodbina: a) pogrebninu (ako ne već iz osiguranja za bolest) u iznosu od 30% njegove rente; b) djeca do 16. godine dječju rentu u iznosu od ¼ rente osiguranja; c) udovica udovičku potporu, t. j. 3 godine rentu u iznosu od ¼ muževljeve rente (ipak udovička potpora i dječje rente ne smiju presizati iznos rente, koju je imao ili bi je imao osigurani član sam).

Osiguranje vodi središnji ured za osiguranje radnika (zasada, bar do 1934. u Zagrebu) s pokrajinskim organima (okružnim uredima, blagajnama, kod prometnih poduzeća i bratskim blagajnama kod rudnika). Središnji ured je javna ustanova, osnovana na načelu samouprave. Samoupravni su organi: glavna skupština, ravnateljstvo i nadzorni odbor. Na pokrajinskim skupštinama izaberu poslodavci i radnici po jednaki broj delegata (broj se ravna po razmjeru osiguranih članova); delegati izabiru na glavnoj skupštini ravnateljstvo (½ članova od poslodavaca, ½ od radnika) i po istom načelu nadzorni odbor. Ravnateljstvo bira sebi samo predsjednika (naizmjence poslodavca i radnika). Broj delegata, dobu njihova poslovanja i dr. određuje statut.

267. Što da obuhvataju napose za radnike međunarodne odredbe?

Neka obuhvataju:

a) odredbe o pravu i slobodi strukovnoga udruživanja;

b) odredbe o zaštiti radnika: o radu žena i djece, o radnoj dobi, o plaćama itd.

Isp. točke o zaštiti radnika pod br. 245. Baš te zahtjeve predložio je međunarodni kongres kršćanskih strukovnih društava (1919.) na mirovnoj konferenciji u Parizu, da stupe na međunarodnu snagu. Mirovna je konferencija naime izradila i neke osnovne članke o međunarodnom radničkom zakonodavstvu i o međunarodnoj konferenciji rada, koja bi imala biti nekakvi međunarodni (internacijonalni) radnički parlamenat za socijalno zakonodavstvo o radu.

268. Tko da izrađuje takve odredbe?

Takve odredbe imao bi da izrađuje posebni međunarodni ured rada, u koji bi pojedini narodi slali svoje zastupnike (na pr. po 2 zastupnika od radnika, 2 od poslodavaca, 2 od vlade); taj ured bi također nadzirao, da li se države ravnaju po tim određenjima.

269. Što da budu radnicima dalji ciljevi?

Zajednička organizacija radnika i poslodavaca u industrijskim korporacijama; savezi industrijskih korporacija; industrijske skupštine; sudjelovanje pri socijalnom zakonodavstvu.

c) Kršćanski socijalni pokret i obrtnici.

270. Što obuhvata program kršćanskoga socijalnoga pokreta napose za obrtnike?

Točke o društvima za obrtnike i njihov naraštaj, o zadrugama, o zahtjevu državne pomoći, o

položaju maloga obrta i daljim ciljevima obrtnika.

271. Kako se najzgodnije dijele obrtnička društva?

Obrtnička se društva najzgodnije dijele:

a) u omladinska društva za naučnike;

b) društva obrtničkih pomoćnika;

c) društva majstora.

272. Kakve zadaće mogu osim općenitih izvršivati društva obrtničkih pomoćnika?

Ta društva mogu ujedno biti potporna društva i posredovati rad.

273. Kakve su zadruge naročito potrebne obrtnicima?

Obrtnicima su naročito potrebne ove zadruge:

a) kreditne zadruge, osnovane na načelu samopomoći;

b) strojarske zadruge za zajedničku upotrebu strojeva;

c) sirovinske zadruge za zajedničku nabavku sirovina sa zajedničkim skladištima;

d) prodajne zadruge sa zajedničkim skladištima za obrtne produkte;

d) proizvodne zadruge.

Zadruge za obrtnike počeo je uspješno osnivati Herman Schultze Delitzsch (1808.—1883.), najprije zadruge za nabavku sirovina, zatim kreditne zadruge, dalje prodajne, konzumne, napokon i produktivne zadruge.

274. Kakvu pomoć da daje obrtnicima država?

Država neka:

a) podupire stručnu izobrazbu: omogućuje stručne tečajeve, osniva stručne škole, priređuje obrtne izložbe, brine se za obrtne muzeje;

b) neka podupire obrtnike pri osnivanju zadruga, nabavci zajedničkih strojeva itd.;

c) neka se pobrine za dobar obrtni red i neka protegne i na obrtne naučnike i kalfe zakone o radničkoj zaštiti i o socijalnom osiguranju.

Zakoni u Jugoslaviji uistinu vrijede za oboje.

275. Ima li nade, da će se održati srednji obrtnički stalež?

Ima nade, no općenito ne bez organizacije i bez upotrebe strojeva.

Neki su obrti naravno već propali u boju s tvorničkim izrađivanjem, i nema nade, da bi oživjeli.

276. Zašto ne bez organizacije?

Zato, jer pojedinac bez organizacije ne može ništa protiv velike industrije.

277. Zašto ne bez strojeva?

Zato, jer pojedinac bez organizacije ne može više isplatiti ni sam ručni rad.

278. Zašto smo rekli: općenito?

Zato, jer ima obrta, koje tvornice uopće ne mogu osvojiti.

Isp. tako zvane »radne obrte«: ličenje soba, tapetarstvo, pozlaćivanje itd., zatim obrte, koji se moraju prilagoditi ukusu pojedinaca i posebnim potrebama.

279. Što da budu obrtnicima dalji ciljevi?

Staleška organizacija: obrtni savezi, samostalne obrtne skupštine.

Zadaća staleške organizacije bit će:

a) općenita briga za koristi obrtnika, za uzgoj i izobrazbu naraštaja, za stručno osposobljenje majstora, za ugled i podignuće obrtničkoga staleža;

b) osnivanje i vodstvo zadruga;

c) sudjelovanje pri socijalnom zakonodavstvu.

U Austriji su se bili već počeli osnivati savezi. Odbori tih saveza bili su pridijeljeni političkim oblastima kao obrtni savjeti. Nije pak još bilo samostalnih obrtnih skupština, a osobito ne državnoga upliva na zakonodavstvo.

d) Kršćanski socijalni pokret i seljaci.

280. Što obuhvata program kršćanskoga socijalnoga pokreta napose za seljake?

Točke o prosvjetnim društvima, o domaćem obrtu, o brizi za sluge, o zadaćama države, o daljim ciljevima.

281. Koja je pored drugih naročita zadaća prosvjetnih društava na selu?

Ta, da goji ljubav prema seljačkoj zemlji i seljačkom životu i osjećaj za lijepo, t. j. osjećaj za čistoću, za prijaznost seljačkoga doma i njegove okolice i za pravu jednostavnost.

To je nužna zadaća, jer će samo ljubav prema seljačkom domu i rođenoj grudi zadržati mnoge mladiće na selu.

282. Koje su zadruge seljacima naročito potrebne?

Seljacima su naročito potrebne ove zadruge:

a) štedionice (najbolje po primjeru onih, što ih je osnovao Raiffeisen, i to s neograničenim jamstvom, s posudbom uz jamstvo i za malo područje. gdje jedan drugoga pozna).

b) zadruge za zajedničko nabavljanje seljačkih potrepština (sjemenja, umjetnih gnojiva itd.) i za zajedničku prodaju plodina;

c) posebne zadruge za posebne gospodarske svrhe prema prilikama pojedinog kraja: stočarske zadruge, mljekarske, voćarske zadruge itd.; pašnjačke zadruge; strojarske zadruge za zajedničku nabavku i upotrebu poljodjelskih strojeva itd.

Fridrik Vilim Raiffeisen (1818.—1888.) preuzeo je misao o kreditnim zadrugama od Schultze-Delitzscha, a osnovao je te zadruge na kršćanskoj uzajamnosti (dobitak je namijenjen samo za zadružne svrhe).

283. Što je s domaćim obrtom

Ima različitih obrta, koji bi donosili lijepu nuzgrednu zaslužbu naročito po zimi, kada nema drugoga posla (različiti drveni obrti, tkanje, čipkarstvo itd.).

Sohnrey (Wegeweiser für Häusliche Wohlfarts- und Heimatpflege 3, 1908., 127—143) kaže, da bi naročito predenje i tkanje još davalo zaslužbe, kad bi si ljudi zajednički priskrbili strojeve i izrađivali »narodnoumjetničke« predmete.

284. Na što treba još napose paziti na selu?

Na brigu za sluge, da se zapriječi prevelik bijeg seljačkih radnika u tuđinu.

285. Što se može učiniti za sluge?

Treba:

a) postupati sa slugama s velikom kršćanskom ljubavi;

b) omogućivati im, da mogu sudjelovati u društvenom životu;

c) zauzimati se, da se izvede i za njih osiguranje za bolest i starost;

d) pribaviti kakav dom za ostarjele sluge i nadničare;

e) graditi, gdje je samo moguće, seljačke radničke kućice, uz pomoć općina i štedionica.

286. Kako da seljaku pomaže država?

Država neka:

a) unapređuje njegovu stručnu izobrazbu;
b) pobrine se za njegovu sigurnost;
c) podupire njegovo zadrugarstvo.

287. Kako da država unapređuje seljačku stručnu izobrazbu?

Država neka pospješuje seljačku stručnu izobrazbu:

a) time, da priređuje seljačke tečajeve (naročito po zimi), osniva seljačke škole, gdje bi se seljački sinovi upoznavali sa svjetskim napretkom seljaštva ili pojedinim granama poljoprivrede, s upotrebom umjetnih gnojiva, s novim poljskim strojevima, s razboritim stočarstvom); mljekarske škole itd.; da priređuje izložbe seljačkoga oruđa i strojeva;

b) time, da osniva škole za domaće obrte (čipkarske škole, pletarske, škole za drveni obrt itd.);

c) time, da priređuje za seljačke djevojke domaćinske tečajeve i osniva domaćinske škole.

288. Kako da se država pobrine za sigurnost seljaka?

Država neka se pobrine za sigurnost seljaka:

a) dobrim zakonima za zaštitu polja (lovačkim zakonom) i šuma (šumskim zakonom), za pametno izvođenje razdiobe i podjele zemljišta, za poboljšavanje planina; pametnom agranom reformom;

b) zakonskom zaštitom seljačkoga doma: neka se omogući pomoću državne hipotekarne banke da se seljački domovi postepeno riješe dugova; neka se preuredi seljačko — nasljedno pravo i osiguraju stalni nasljedni domovi;

c) osiguranjem: neka se izvede osiguranje za starost također i kod malih seljaka i osiguranje »miraza«;

d) reformom daća (poreza), carinskom zaštitom i prevoznim tarifama; neka se ukine zemljišni porez, neka se oporezuju samo dohoci, i to po rastućim postocima (progresivno); carina neka osigura cijene domaćih proizvoda; pogodne tarife na željeznicama i lađama neka olakšavaju izvoz.

Obzirom na agrarnu reformu: državne šume i šume, koje pripadaju pod agrarnu reformu, neka se daju na iskorišćivanje zadrugama, gdje je to samo moguće; zadružno neka se obrađuju i veći posjedi, da se tako opskrbe žitom gradovi i uopće pasivni krajevi.

Obzirom na osiguranje isp. Dr. Krek, Osiguranje za starost seljačkoga puka, Lj. 1909. Tu spominje već i osiguranje za miraz: kad bi se naime odmah kod rođenja svakome djetetu osigurao miraz, ovo bi se breme porazdijelilo na dulje vremena, i ne bi mirazi tako reći, gospodarski ubili nasljednika doma. Sa osiguranjem i malih seljaka za starost, ovima bi se uistinu osiguralo, da imaju osim stana i »komad kruha«.

289. Kako da država podupire seljačko zadrugarstvo?

S fiskalnim pogodnostima (pri porezima, taksama, tarifama) i s kreditima.

290. Što da budu seljacima dalji ciljevi?

Prije svega staleška organizacija. Neka se osnuju seljački savezi s gospodarskim pokrajnim, okružnim i središnjim savjetima i skupštinama, koje neka zastupaju seljačke interese i sudjeluju pri socijalnom zakonodavstvu.

e) Zajednički konačni ciljevi.

291. Koji su zajednički konačni ciljevi radničkih staleža?

Ti su ciljevi:

a) solidarnost svih staleža u staleški uređenoj državi;

b) završetak staleških organizacija u državnoj socijalnoj skupštini;

c) socijalno vodstvo narodnoga gospodarstva.

292. Zašto mora biti cilj radničkih staleža solidarnost, to jest, zajednica i uzajamnost?

Zato, jer su staleži vezani jedan na drugoga i jedan od drugoga ovisni, ne može biti pravog

socijalnog blagostanja, ako među staležima nema uzajamnosti i zajednice.

Isp. govor Menenija Agrije rimskim plebejcima, kada su »štrajkovali« i iselili se na svetu goru kraj Rima (secessio in montem sacrum). Potrebu solidarnosti objasnio im je primjerom o želucu i udovima; i društvo je naime organizam, gdje nije trajno dobro drugim organima, ako jednomu nije dobro; ako oboli jedan ud, pomalo oboli cijeli organizam. Među staležima postoje gospodarske suprotivštine, koje treba izgladiti u duhu umjerenosti i uviđavnosti: ako jedan stalež na jednoj strani nešto žrtvuje, dobiva na drugoj strani. Ako na pr. budu poljski produkti nešto skuplji zbog organizacije poljodjelstva i poljodjelskih prodajnih zadruga, bit će opet na drugoj strani upravo radi toga bolji položaj radništva, nego što bi bio inače: radnici se ne će seliti sa sela u gradove i konkurirati industrijskom radništvu, i industrija sama uspijeva najbolje, kada je seljacima dobro.

293. Zašto je potrebna državna socijalna skupština?

Državna je socijalna skupština potrebna:

a) da izravna suprotivštine među pojedinim staležima i čuva jedinstvo svega društvenog organizma;

b) da izvodi u tom smislu jedinstveno socijalno zakonodavstvo na načelima solidarnosti.

Načelo ne može biti razredna borba, nego uzajamnost, samo je tada država uistinu organizam, što mora biti po svojoj naravi; zato moraju pojedini staleži, udruženi kao organičke jedinice u više jedinstvo cjelokupnoga organizma, biti u živoj vezi i u živoj ovisnosti međusobno.

294. Zašto je potrebno socijalno vodstvo narodnoga gospodarstva?

Socijalno je vodstvo narodnoga gospodarstva potrebno:

a) da izravna produkciju i potrebe;

b) da izravna troškove i cijene;

c) da izravna cijene i plaće.

Bez takvoga je vodstva cijelo gospodarstvo bez reda: padaju na pr. cijene poljskih proizvoda, a ne snizuju se cijene industrijskih produkata, kako bi se morale: a) jer to zahtijeva načelo gospodarskoga suglasja; ako seljak jeftinije prodaje, mora i jeftinije kupovati; b) jer je to i gospodarski moguće; ako je prehrana jeftinija, jeftinije je i izrađivanje. Bez takovoga izravnavanja pokušava se uvijek opet iskoristiti sebična pohlepa za dobitkom. Takvo je pak izravnavanje moguće samo sa socijalnim vodstvom.

295. Što će biti posljedica staleške organizacije i socijalnoga vodstva narodnoga gospodarstva?

Posljedica će biti:

a) da će prestati nasilje kapitalizma i iskorišćivanje radničkih staleža;

b) da će prestati »proletarijat«;

c) da će u društvu zavladati uzajamnost i što veće blagostanje svih staleža i svih pojedinaca.

2969. Zašto će prestati »proletarijat«?

Zato, jer »proletarijat« upravo označuje nestalnost, nesigurnost, bijedu i beskućništvo radnika, a organizacija industrije po korporacijama i socijalno vodstvo gospodarstva dat će radnicima stalnost, sigurnost, blagostanje i dom.

297. Može li se to sve izvesti u pojedinim državama?

Može se, no ipak će ta preuredba biti trajnija i sigurnija, ako se izvede i po drugim državama, jer su države vezane jedna na drugu i zato također ovisne jedna o drugoj.

298. Je li socijalno pitanje našega doba samo gospodarsko pitanje?

Socijalno pitanje našega doba jest gospodarsko pitanje, no ne samo gospodarsko pitanje.

299. Zašto socijalno pitanje našega doba nije samo gospodarsko pitanje?

Prvo zato, jer je bijedi radničkih staleža krivo i mnogo uzroka, koji nisu gospodarski, (tako liberalizam kapitalističkih slojeva na jednoj strani, tako i pohlepa za uživanjem na drugoj strani).

Drugo zato, jer uz materijalnu bijedu ima u naše doba i vrlo mnogo duševne bijede (o čemu govori sve veći broj samoubijstava također među pripadnicima radničkih staleža).

Treće pak zato, jer sve gospodarstvo, ako želi da uistinu bude na sreću narodu, mora biti osnovano na moralnim načelima socijalne pravde i socijalne ljubavi, i usmjereno konačno na Boga.

300. Zar nije duševna bijeda samo posljedica materijalne bijede?

Posljedica je također i materijalne bijede (sa slabim stanovima, zanemarenim uzgojem, uličnim životom), ipak nije samo posljedica materijalne

bijede nego posljedica materijalizma, koji je zahvatio dio radničkoga svijeta.

301. Što slijedi iz toga?

Iz toga slijedi, da ne će riješiti socijalnog pitanja samo gospodarski i socijalno-politički rad, nego da treba segnuti dublje, u duše i izvesti ujedno s vanjskim reformama i reformu srdaca živim, praktičnim kršćanstvom.

302. Što je dakle još potrebno uz socijalnu obnovu?

Potrebna je i moralna obnova.

303. Tko da izvede tu moralnu obnovu?

Crkva pomoću Katoličke Akcije.

304. Kako da Katolička Akcija izvodi tu obnovu?

Neka odgoji lajičke socijalne apostole, koji neka se, kako toplo preporučuje Pijo XI., prožmu naročito u duhovnim vježbama živim kršćanstvom, da ponesu Krista i njegovo evanđelje među svoju braću otuđenu od Boga.

ZAKLJUČAK.

305. Koja mora dakle biti prva i zadnja riječ kršćanskoga socijalnoga pokreta?

Prva i zadnja riječ kršćanskoga socijalnoga pokreta mora biti —

Krist.

Sadržaj

Štamparija »Gutenberg« (S. Oljevac)
Zagreb, Ilica br. 65.